

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Έγκλειστοι γονείς: Ασκώντας τον γονεϊκό ρόλο μέσα από την φυλακή

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΗΣ
ΣΑΡΓΟΛΟΓΟΥ ΜΑΡΙΑΣ
ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 2439

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΟΛΓΑ ΘΕΜΕΛΗ

ΡΕΘΥΜΝΟ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2012-2013

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σελ. 4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΙΣΗΣ ΣΤΟΥΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΥΣ.....	σελ. 6
1.1 . Ψυχική υγεία των κρατουμένων.....	σελ.8
1.2. Αυτοκτονία στην φυλακή.....	σελ.15
1.3. Προβλήματα μετά την αποφυλάκιση.....	σελ.18
1.4. Συνέπειες εγκλεισμού στις γυναίκες.....	σελ. 20
1.4.1. Εγκυμοσύνη στην φυλακή.....	σελ. 23
1.4.2. Μητρότητα στην φυλακή.....	σελ. 25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΙΣΗΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ.....	σελ. 28
2.1. Συνέπειες στα διαφορετικά αναπτυξιακά στάδια.....	σελ. 31
2.1.1. Βρεφική ηλικία.....	σελ. 31
2.1.2. Νηπιακή ηλικία.....	σελ. 32
2.1.3. Σχολική ηλικία.....	σελ. 33
2.1.4. Εφηβική ηλικία.....	σελ. 34
2.1.5. Διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα.....	σελ. 36
2.1.6. Διαφορές μητρικού και πατρικού εγκλεισμού.....	σελ. 36
2.2. Τραυματική εμπειρία της σύλληψης.....	σελ. 37
2.3. Επισκέψεις στη φυλακή και επικοινωνία με τον έγκλειστο γονέα...σελ.	39
2.4. Τα παιδιά πρέπει να γνωρίζουν και να μοιράζονται την αλήθεια;...σελ.	43
2.5. Διαγενεακή εγκληματικότητα.....	σελ. 46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.....	σελ.53
3.1. Παρεμβάσεις για έγκλειστους γονείς.....	σελ. 54
3.1.1. Παρεμβάσεις για την κρατούμενη μητέρα.....	σελ. 55
3.1.2. Παρεμβάσεις για τον κρατούμενο πατέρα.....	σελ. 65
3.2. Παρεμβάσεις για βελτίωση επικοινωνίας παιδιού και γονέα.....	σελ. 74
3.3. Παρεμβάσεις για το παιδί με έγκλειστο γονέα.....	σελ.81
3.4. Φροντιστής παιδιού έγκλειστου γονέα.....	σελ. 88

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....σελ. 92

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....σελ. 95

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να ερευνήσει βιβλιογραφικώς θέματα που αφορούν τον εγκλεισμό των γονέων, τις δυσκολίες που τον ακολουθούν και την άσκηση του γονεϊκού ρόλου μέσα από την φυλακή.

Στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται οι αρνητικές συνέπειες του εγκλεισμού στους κρατούμενους. Πως βιώνουν οι κρατούμενοι τον εγκλεισμό τους; Τι συναισθήματα τους προκαλεί το περιοριστικό περιβάλλον της φυλακής; Για ποιο λόγο μεγάλο ποσοστό οδηγείται στην αυτοκτονία; Ποιες είναι οι ιδιαίτερες ανάγκες των έγκλειστων γυναικών; Ποιες είναι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι έγκυες κρατούμενες και οι έγκλειστες μητέρες;

Στο δεύτερο κεφάλαιο, εξετάζονται οι αρνητικές συνέπειες του γονεϊκού εγκλεισμού στα παιδιά. Παρουσιάζονται οι συνέπειες στα διαφορετικά αναπτυξιακά στάδια του παιδιού, οι διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα και οι διαφορές στις συνέπειες μητρικού και πατρικού εγκλεισμού. Στην συνέχεια, περιγράφονται οι αρνητικές συνέπειες της μαρτυρίας της σύλληψης τους γονέα και οι δυσκολίες σχετικά με την επικοινωνία μεταξύ έγκλειστου γονέα και παιδιού και με τις επισκέψεις του παιδιού στην φυλακή. Τελικά, το παιδί του έγκλειστου γονέα επωφελείται από την διατήρηση της επαφής με αυτόν; Ποια είναι η γνώμη του παιδιού και των φροντιστών του για την επίσκεψη στην φυλακή; Ακόμα, σε αυτό το κεφάλαιο, συζητείται το αν βοηθά τα παιδιά να γνωρίζουν την αλήθεια για την φυλάκιση του γονέα και να μοιράζονται αυτό το γεγονός με άλλους. Τι συμβαίνει όταν τα παιδιά γνωρίζουν ποιο ήταν το έγκλημα του γονέα; Τι συμβαίνει όταν στα παιδιά λέγεται ψέματα για την απουσία του γονέα; Βοηθά τα παιδιά να μοιράζονται με τους φίλους, τους δασκάλους, τους γείτονες, την αλήθεια για τον εγκλεισμό του γονέα τους; Τέλος, παρουσιάζονται απόψεις σχετικές με την διαγενεακή εγκληματικότητα και φυλάκιση. Γιατί παιδιά με έγκλειστους γονείς συχνά καταλήγουν και αυτά στην φυλακή;

Στο τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται υλοποιημένα προγράμματα παρέμβασης και προτάσεις για τους έγκλειστους γονείς στην φυλακή. Με ποιον τρόπο εκπαιδεύονται οι γονείς στην φυλακή για να βελτιώσουν την άσκηση του γονεϊκού τους ρόλου; Ποιες είναι οι δεξιότητες που αποκτούν μέσα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα που προσφέρονται στην φυλακή; Επίσης, περιγράφονται προγράμματα που σκοπεύουν

στην βελτίωση της επικοινωνίας έγκλειστου γονέα και παιδιού και των συνθηκών της παιδικής επίσκεψης στην φυλακή. Ακόμη, παρουσιάζονται προγράμματα που εστιάζουν στο παιδί και στις δυσκολίες που αντιμετωπίζει. Τέλος, τονίζονται οι λόγοι για τους οποίους θα πρέπει να δοθεί προσοχή στους φροντιστές των παιδιών, στα προβλήματα και στα συναισθήματα τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΙΣΗΣ ΣΤΟΥΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΥΣ

Τα μέλη μιας κοινωνίας που εμφανίζουν παραβατική συμπεριφορά θεωρούνται επικίνδυνα για την ομαλή λειτουργία της και οδηγούνται στα σωφρονιστικά ιδρύματα, με σκοπό να σωφρονιστούν, να βελτιώσουν δηλαδή την διαγωγή τους. Όμως πώς μπορούν να βελτιωθούν αυτοί οι άνθρωποι, αν καθημερινά βιώνουν τις αρνητικές συνέπειες του εγκλεισμού, ή αλλιώς τα “δεινά του εγκλεισμού” σύμφωνα με τον Sykes (1958).

Όπως υποστηρίζει ο Sykes (1958), ο κάθε άνθρωπος που βρίσκεται στην φυλακή έχει διαφορετικό παρελθόν και διαφορετικές εμπειρίες και ανάγκες και κατα συνέπεια, αντιμετωπίζει με διαφορετικό τρόπο τον εγκλεισμό του. Όμως, όλοι οι έγκλειστοι συμφωνούν πως η ζωή τους στην φυλακή είναι απογοητευτική. Τα “δεινά του εγκλεισμού” απειλούν την αυτοεκτίμηση του ατόμου, την αυτοαξία του, την προσωπικότητα του, την αίσθηση ασφάλειας, τους στόχους του για την ζωή και το αμυντικό του σύστημα. Η στέρηση της ελευθερίας αποτελεί μια επίπονη συνέπεια της φυλάκισης. Οι κινήσεις του κρατούμενου περιορίζονται και για να δράσει θα πρέπει να πάρει άδεια.

Ακόμα, ο κρατούμενος χάνει συναισθηματικές σχέσεις, αφού η επαφή του με συγγενείς και φίλους μειώνεται, και αισθάνεται μοναξιά και πλήξη. Ως άτομο υποβαθμίζεται, αφού πλέον αντιμετωπίζεται ως αριθμός, ως εγκληματίας, ως μολυσμένος και ως αναξιόπιστο και ηθικά μη αποδεκτό μέλος της κοινωνίας. Πρέπει να δηλώνει συνεχώς σεβασμό και υποταγή στους σωφρονιστικούς υπαλλήλους και χάνει τα πολιτικά του δικαιώματα, όπως το δικαίωμα ψήφου (Sykes, 1958).

Η στέρηση αγαθών και υπηρεσιών βρίσκεται, επίσης, μέσα στα “δεινά του εγκλεισμού”. Πολλοί θα υποστήριζαν ότι στους κρατούμενους παρέχονται αγαθά που ίσως εκτός της φυλακής να μην είχαν την δυνατότητα να αποκτήσουν. Οι κρατούμενοι μπορεί να έχουν τροφή, ιατρική περίθαλψη και ευκαιρία για εκγύμναση, όμως δεν ικανοποιούνται κάποιες άλλες δευτερεύοντες ανάγκες τους, ή αλλιώς κάποιες ανέσεις. Για παράδειγμα, οι κρατούμενοι θα ήθελαν να είχαν τα δικά τους ρούχα και έπιπλα, να τρώνε τα αγαπημένα τους φαγητά και να έχουν προσωπικό χώρο, ανέσεις τις οποίες ίσως είχαν πριν τον εγκλεισμό τους (Sykes, 1958).

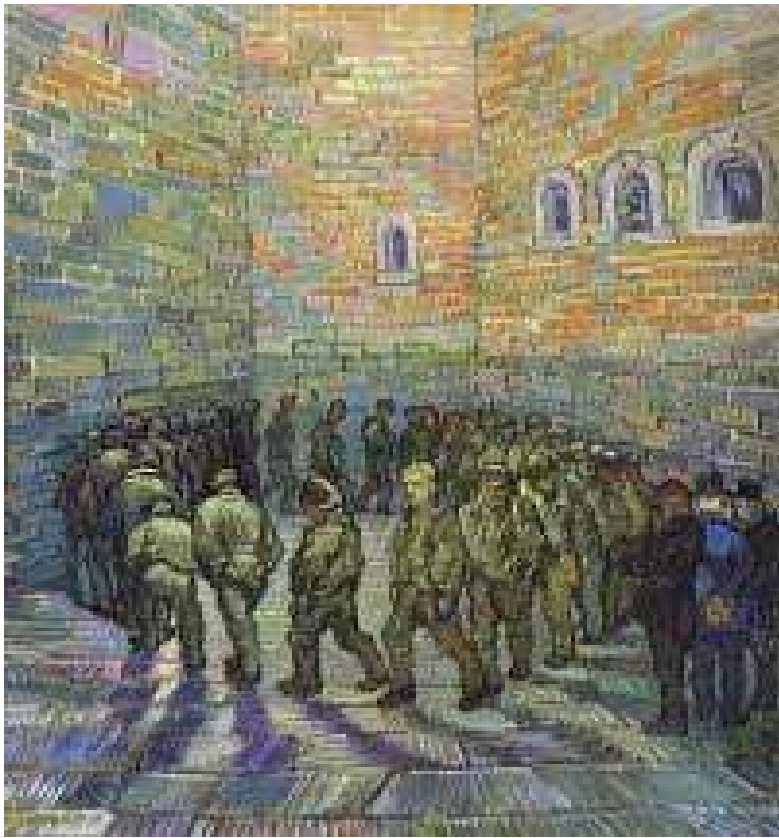
Η στέρηση των ετερόφυλων σχέσεων αποτελεί ένα ακόμα δυσάρεστο γεγονός που βιώνουν οι έγκλειστοι. Η αλληλεπίδραση με το άλλο φύλο απουσιάζει. Ακόμα, η επαφή των έγκλειστων ανδρών με τις συντρόφους τους δεν ευνοείται στην φυλακή. Ακόμα και όταν η γυναίκα επισκέπτεται τον έγκλειστο, η επικοινωνία τους είναι δύσκολη, καθώς μπορεί να επιβλέπονται από φύλακες και να χωρίζονται από ένα τζάμι. Έγκλειστοι άνδρες που δεν μπορούν να ικανοποιήσουν τις σεξουαλικές ορμές τους μέσα από ετερόφυλες σχέσεις, υπάρχει περίπτωση να αναπτύξουν ομοφυλοφιλικές προτιμήσεις ως προσωρινή λύση. Επιπλέον, επιθετικοί έγκλειστοι υπάρχει περίπτωση να θυματοποιήσουν ή να βιάσουν άλλους έγκλειστους. Η αυτοεικόνα του έγκλειστου άνδρα βρίσκεται σε κίνδυνο, εξαιτίας της απουσίας των ετερόφυλων σχέσεων (Sykes, 1958).

Στην συνέχεια, η στέρηση της αυτονομίας επικρατεί κατά την διάρκεια του εγκλεισμού, καθώς οι κρατούμενοι δεν μπορούν να πάρουν τις δικές τους αποφάσεις. Οι κρατούμενοι είναι υποχρεωμένοι να ακολουθούν τους κανόνες, τις εντολές και τις αποφάσεις των σωφρονιστικών υπαλλήλων. Συχνά δεν δίνονται εξηγήσεις στους κρατούμενους σχετικά με το γιατί θα πρέπει να ακολουθήσουν αυτές τις εντολές. Το αυταρχικό περιβάλλον μπορεί να μετατρέψει τους κρατούμενους σε αδύναμα, αβοήθητα και εξαρτημένα άτομα (Sykes, 1958).

Ο Sykes (1958), ανάμεσα στα “δεινά του εγκλεισμού”, τοποθετεί και την στέρηση της ασφάλειας. Οι κρατούμενοι νιώθουν συνεχώς ανήσυχοι καθώς φοβούνται μην θυματοποιηθούν από άλλους κρατούμενους. Στην φυλακή κατοικούν άτομα με ιστορικό βίαιων συμπεριφορών. Αυτό τρομάζει κάποιους κρατούμενους, οι οποίοι συνεχώς ανησυχούν για το αν θα τους επιτεθεί κάποιος ή αν θα γίνουν στόχοι κάποιου άλλου κρατούμενου, ο οποίος θα θέλει να αποδείξει την δύναμη του και να επιβάλει εξουσία. Οι κρατούμενοι αυτοί αδυνατούν να εμπιστευτούν το προσωπικό της φυλακής για την ασφάλεια τους και νιώθουν ανασφαλείς και αβέβαιοι σχετικά με το τι πρόκειται να συμβεί κατά την διάρκεια των αλληλεπιδράσεων τους με τους άλλους κρατούμενους.

Ο παρακάτω πίνακας *The Prison Courtyard* (1890) του Van Gogh απεικονίζει κρατούμενους στην φυλακή που βιώνουν τα “δεινά του εγκλεισμού”. Οι κρατούμενοι προχωρούν έχοντας το κεφάλι τους σκυμμένο και ακολουθούν μια συνεχή άσκοπη κυκλική πορεία ο ένας πίσω από τον άλλον. Έχουν μία κοινή μίζερη και θλιμμένη έκφραση και είναι σιωπηλοί. Ο βηματισμός είναι αργός και βαρύς. Φαίνονται

εξουθενωμένοι, απομονωμένοι, απελπισμένοι και απαισιόδοξοι, εγκλωβισμένοι σε έναν φαύλο κύκλο απαξίωσης, ματαιότητας και βασανιστικών σκέψεων. Φορούν όλοι τα ίδια ρούχα και περιτριγυρίζονται από ψηλούς τοίχους. Η απουσία της ελεύθερης βούλησης είναι φανερή. Απεικονίζονται, επίσης, τρεις άντρες, οι οποίοι στέκονται στην γωνία και παρακολουθούν τις κινήσεις των εγκλείστων. Αυτοί φορούν διαφορετικά ρούχα μεταξύ τους. Αυτοί έχουν το δικαίωμα της προσωπικής επιλογής και την εξουσία στον χώρο. Είναι πολύ ενδιαφέρον ότι ο Van Gogh ζωγράφισε αυτόν τον πίνακα κατά την διάρκεια του εγκλεισμού του σε ένα ψυχιατρικό άσυλο.

The Prison Courtyard (1890), Van Gogh

Η στέρηση της ελευθερίας, των ετερόφυλων σχέσεων, της αυτονομίας και άλλων ανθρώπινων αγαθών, δικαιωμάτων και απολαύσεων κατά την διάρκεια του εγκλεισμού επιφέρει αρνητικές συνέπειες στην ψυχική υγεία των κρατουμένων, οι οποίες θα παρουσιαστούν στην συνέχεια.

1.1. Ψυχική υγεία των κρατουμένων

Οι κρατούμενοι νιώθουν στρες, ανησυχία λόγω της αβεβαιότητας για το μέλλον τους. Δεν μπορούν να το σχεδιάσουν, καθώς πολλοί δεν γνωρίζουν πότε θα αφεθούν ελεύθεροι. Νιώθουν ανασφάλεια και δεν μπορούν να εμπιστευτούν τον κόσμο γύρω τους, αφού από το περιβάλλον της φυλακής λείπει η σταθερότητα και η προβλεψιμότητα. Ζουν σε ένα καταπιεστικό και ελεγκτικό περιβάλλον γεμάτο όρια, κάμερες, τοίχους, πύλες και κάγκελα. Πρέπει να ακολουθούν μια αυστηρή ρουτίνα γεμάτων κανόνες και να συμπεριφέρονται με συγκεκριμένο τρόπο, χωρίς να έχουν το δικαίωμα να παίρνουν οι ίδιοι αποφάσεις (Crewe, 2011).

Παρόλα αυτά, οι κανόνες που πρέπει να ακολουθούν δεν εφαρμόζονται με συνέπεια, αλλά επιλεκτικά, ανάλογα με κάποιους παράγοντες, όπως η σχέση κρατούμενου και προσωπικού, η διάθεση του σωφρονιστικού υπαλλήλου, η σοβαρότητα της παράβασης του κανόνα και η ευκολία της εφαρμογής του. Αυτή η ασυνέπεια στην εφαρμογή των κανόνων και η ασάφεια του περιβάλλοντος της φυλακής προκαλεί στρες στους κρατούμενους. Οι κρατούμενοι έχουν ανάγκη να ζουν σε ένα περιβάλλον που παρέχει σαφήνεια και βεβαιότητα. Από την άλλη, η υπερβολική σταθερότητα, σιγουριά και προβλεψιμότητα μπορεί να προκαλέσει απογοήτευση και πλήξη. Οι καθημερινές διαδικασίες στην φυλακή γίνονται τελετουργικές και ομοιόμορφες, με αποτέλεσμα ο κρατούμενος να θεωρεί ότι όλα είναι ανούσια, ασήμαντα και μάταια (Lindquist & Lindquist, 1997).

Οι κρατούμενοι, επιπλέον, έχουν ανάγκη για δραστηριότητα, ώστε να γεμίσουν τον χρόνο τους και να μην πλήττουν ανάμεσα στους τοίχους της φυλακής (Lindquist & Lindquist, 1997). Σύμφωνα με τους Nurse και συν. (2003), η έλλειψη δραστηριότητας και ερεθισμάτων και η έντονη πλήξη οδηγούν τους κρατούμενους στην κατάχρηση ουσιών ως τρόπο διαφυγής από την μονότονη καθημερινότητα.

Στην φυλακή οι κρατούμενοι αντιμετωπίζουν ένα ακόμη πρόβλημα, την “κοινωνική υπερδιέργηση”, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των κρατουμένων. Συνεπώς, πολλοί αναζητούν την απομόνωση και την ησυχία (Lindquist & Lindquist, 1997). Ακόμα, καθώς αυξάνεται ο αριθμός των κρατουμένων, ο διαθέσιμος χώρος είναι περιορισμένος και επικρατεί συνωστισμός. Οι πολυπληθείς φυλακές είναι πολύ δύσκολο να διαχειριστούν σωστά και είναι πιθανό να αναπτυχθούν επιθετικές συμπεριφορές μεταξύ των κρατουμένων. Επίσης, στρες προκαλεί στους κρατούμενους η συχνή εισροή νέων κρατουμένων στην φυλακή που απαιτεί και την χωρική αναδιάταξη τους. Η αύξηση στον πληθυσμό της φυλακής, εκτός από αλλαγές

στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις των κρατούμενων, προκαλεί αλλαγές και στον θόρυβο και την θερμοκρασία της φυλακής. Αυτό μπορεί να προκαλέσει φυσιολογική διέγερση στους κρατούμενους, οι οποίοι μπορεί να αναπτύξουν επιθετικές συμπεριφορές επειδή νιώθουν ότι παραβιάζεται ο προσωπικός τους χώρος. (Bonta & Gendreau, 1990).

Εκτός από τα παραπάνω, οι έγκλειστοι χρειάζονται βοήθεια και συναισθηματική υποστήριξη και έχουν ανάγκη για κατανόηση, συμπάθεια και ζεστασιά για να βρουν λύσεις στα προσωπικά τους προβλήματα. Το ψυχρό περιβάλλον της φυλακής δεν προσφέρει πάντα αυτήν την υποστήριξη στους κρατούμενους και μεγάλο ποσοστό αντιμετωπίζει προβλήματα ψυχικής υγείας, όπως κατάθλιψη, αίσθημα μοναξιάς, νευρικότητα και άγχος (Lindquist & Lindquist, 1997).

Σύμφωνα με τους Fazel και Danesh (2002), στις δυτικές χώρες ένας στους πέντε κρατούμενους εμφανίζει μείζονα κατάθλιψη ή ψυχωτικές διαταραχές. Επιπλέον, περίπου ένας στους δύο άντρες κρατούμενους και μία στις πέντε γυναίκες έγκλειστες εμφανίζουν αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας. Φυσικά, τα ποσοστά εμφάνισης των διαταραχών αυτών στον πληθυσμό της φυλακή είναι πολύ μεγαλύτερα σε σχέση με τον γενικό πληθυσμό. Όπως υποστηρίζουν και οι Brugha και συν. (2005), το ποσοστό εμφάνισης ψυχώσεων στις βρετανικές φυλακές είναι σημαντικά μεγαλύτερο από το ποσοστό εμφάνισης ψυχώσεων στην βρετανική κοινότητα. Προβλήματα ψυχικής υγείας εμφανίζουν οι έγκλειστοι και στις μη δυτικές χώρες, σύμφωνα με την έρευνα των Assadi και συν. (2006) στο Ιράν. Περίπου το 60% των εγκλείστων στο Ιράν παρουσιάζουν ψυχικές διαταραχές. Συχνότερα εμφανίζονται διαταραχές της διάθεσης, όπως κατάθλιψη και δυσθυμία. Επίσης, οι έγκλειστοι στις φυλακές του Ιράν αντιμετωπίζουν ψυχωτικές διαταραχές, εξάρτηση από το αλκοόλ και από οπιοειδή και αγχώδεις διαταραχές, όπως γενικευμένη αγχώδη διαταραχή, ειδική φοβία, κοινωνική φοβία, σύνδρομο μετατραυματικού στρες και ψυχαναγκαστική-καταναγκαστική διαταραχή. Παρόλα αυτά, είναι άγνωστο αν οι έγκλειστοι που αντιμετωπίζουν αυτά τα προβλήματα ψυχικής υγείας λαμβάνουν την κατάλληλη ψυχιατρική φροντίδα (Fazel & Danesh, 2002). Σύμφωνα με τους Steadman και συν. (1991), στην Νέα Υόρκη περίπου οι μισοί έγκλειστοι που είχαν διαγνωστεί με σοβαρές ψυχικές διαταραχές δεν είχαν λάβει ψυχιατρική φροντίδα για μεγάλο χρονικό διάστημα εξαιτίας των ελλείψεων στις ψυχιατρικές υπηρεσίες των φυλακών.

Σύμφωνα με την έρευνα των Rotter και συν. (2002) στην Νέα Υορκη, μεγάλο ποσοστό των κρατουμένων πάσχουν από κάποια διαταραχή της προσωπικότητας. Η πλειοψηφία αυτών παρουσιάζει αντικοινωνική διαταραχή της προσωπικότητας. Επίσης, μεγάλο ποσοστό των εγκλείστων με διαταραχή της προσωπικότητας αντιμετωπίζει μία επιπλέον ψυχική ασθένεια, όπως η σχιζοφρένεια ή κάποια διαταραχή της διάθεσης. Όμως, υπάρχει περίπτωση τα συμπτώματα που παρουσιάζουν οι εγκλείστοι με διαταραχή της προσωπικότητας να μην είναι τίποτα παραπάνω από συμπεριφορές που είναι κατανοητές και προσαρμοσμένες στο περιβάλλον της φυλακής. Μπορεί οι συμπεριφορές αυτές να αποτελούν “ένα παιχνίδι” στο οποίο συμμετέχουν εγκλείστοι και φύλακες. Ίσως είναι λογικό να αναπτύσσουν οι εγκλείστοι μέσα στο καταπιεστικό περιβάλλον της φυλακής αντικοινωνικές συμπεριφορές που ύστερα ονομάζονται συμπτώματα και οδηγούν στην διάγνωση της αντικοινωνικής διαταραχής της προσωπικότητας. Η ψυχολογική αξιολόγηση του εγκλείστου, όπως φαίνεται, είναι ιδιαίτερα περίπλοκη.

Όπως υποστηρίζεται από τους Carvalho και συν. (2013), ο εγκλείστος πληθυσμός στην Βραζιλία έχει έντονη τάση να εμφανίζει ψυχοπαθολογικές διαταραχές. Οι κρατούμενοι εμφανίζουν εσωτερικευμένες ψυχικές διαταραχές, όπως κατάθλιψη, διαταραχή μετατραυματικού στρες και αγοραφοβία σε αρκετά υψηλό ποσοστό. Επίσης, οι εγκλείστοι εμφανίζουν και άλλες εσωτερικευμένες διαταραχές, όπως γενικευμένη αγχώδη διαταραχή, διαταραχή πανικού, καταναγκαστική-ψυχαναγκαστική διαταραχή, κοινωνική φοβία και δυσθυμική διαταραχή. Αρκετά μεγάλο ποσοστό κρατουμένων εμφανίζουν και εξωτερικευμένες διαταραχές, όπως χρήση κυρίως ουσιών αλλά και αλκοόλ και αντικοινωνική συμπεριφορά.

Σύμφωνα με τους Brinded και συν. (2001), αρκετά μεγάλο ποσοστό των εγκλείστων στις φυλακές της Νέας Ζηλανδίας αντιμετωπίζουν κατάθλιψη και σύνδρομο μετατραυματικού στρες. Επίσης, εμφανίζονται και άλλες διαταραχές στον εγκλείστο πληθυσμό, όπως σχιζοφρένεια, διπολική διαταραχή, ψυχαναγκαστική-καταναγκαστική διαταραχή, κατάχρηση αλκοόλ ή ουσιών και εξάρτηση από αλκοόλ ή ουσίες. Δυστυχώς, παρόλο που περίπου το 10% του εγκλείστου πληθυσμού παρουσιάζει ένα μείζον καταθλιπτικό επεισόδιο, που μπορεί να συνοδεύεται από αυτοκτονικό ιδεασμό ή αυτοτραυματική συμπεριφορά, μόνο οι μισοί από αυτούς δέχονται κάποια θεραπεία.

Σύμφωνα με τον Joukamaa (1995), παρόμοια είναι και τα ψυχικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι έγκλειστοι στην Φινλανδία. Οι κρατούμενοι εμφανίζουν προβλήματα αλκοολισμού, διαταραχές προσωπικότητας, προβλήματα εξάρτησης από ουσίες, ψυχώσεις και νευρώσεις. Συγκεκριμένα, οι νευρώσεις εμφανίζονται τρεις φορές συχνότερα στις έγκλειστες γυναίκες, σε σύγκριση με τους έγκλειστους άντρες. Οι άγαμοι και οι διαζευγμένοι έγκλειστοι είναι πιθανότερο να εμφανίζουν προβλήματα ψυχικής υγείας, σε σύγκριση με τους έγκλειστους που είναι παντρεμένοι. Για παράδειγμα, ο αλκοολισμός εμφανίζεται συχνότερα στους διαζευγμένους έγκλειστους και οι διαταραχές της προσωπικότητας εμφανίζονται συχνότερα στους άγαμους κρατούμενους. Αυτό το εύρημα ίσως δείχνει πως ο γάμος και η συντροφικότητα αποτελούν προστατευτικό παράγοντα απέναντι στην εμφάνιση των ψυχικών διαταραχών στους κρατούμενους. Επίσης, η κοινωνική τάξη και ο αριθμός των προηγούμενων εγκλεισμών σχετίζονται με τις ψυχικές διαταραχές των εγκλειστών. Για παράδειγμα, όσο περισσότερες είναι οι ποινές φυλάκισης στις οποίες έχει καταδικαστεί ο έγκλειστος, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα να εμφανίζει προβλήματα αλκοολισμού ή εξάρτησης από ουσίες ή διαταραχές της προσωπικότητας. Επιπλέον, όσο χαμηλότερη είναι η κοινωνική τάξη του εγκλειστού, τόσο περισσότερες οι πιθανότητες να εμφανίζει κάποια διαταραχή της προσωπικότητας.

Όσον αφορά την χρήση ουσιών σε φυλακές της Αγγλίας και της Ουαλίας, σύμφωνα με τον Strang και συν. (2006), μεγάλο ποσοστό των κρατουμένων κάνει χρήση ουσιών, όπως ηρωίνη, κοκαΐνη και αμφεταμίνες, κατά την διάρκεια της φυλάκισης. Η πλειοψηφία, όμως, των εγκλειστών κάνει χρήση ηρωίνης. Η κυριαρχία της ηρωίνης πιθανώς να ευθύνεται στην διαθεσιμότητα της στην φυλακή, που είναι μεγαλύτερη σε σύγκριση με την διαθεσιμότητα της κοκαΐνης και των αμφεταμινών. Επίσης, ίσως είναι η ουσία με την μεγαλύτερη ζήτηση διότι οι έγκλειστοι προτιμούν ουσίες, όπως η ηρωίνη, που θα τους χαλαρώσουν και θα τους ανακουφίσουν από την πλήξη την οποία νιώθουν όντας κλεισμένοι στην φυλακή. Επιπλέον, τα 2/3 των εγκλειστών που κάνουν χρήση ηρωίνης και λιγότερο από το 1/4 των εγκλειστών που κάνουν χρήση κοκαΐνης ή αμφεταμινών δηλώνουν πως είναι εξαρτημένοι σε αυτές τις ουσίες. Αυτά τα ευρήματα μαρτυρούν την ανάγκη ανάπτυξης θεραπευτικών παρεμβάσεων και προγραμμάτων αποκατάστασης για τους έγκλειστους που κάνουν χρήση ουσιών.

Όπως υποστηρίζουν οι Friestad και Skog Hansen (2005), το 28% των εγκλειστών στην Νορβηγία εμφανίζουν βαριά συμπτώματα άγχους και κατάθλιψης. Πιο συγκεκριμένα, σοβαρότερα προβλήματα ψυχικής υγείας εμφανίζουν οι έγκλειστοι με χαμηλή αυτοαποτελεσματικότητα και οι έγκλειστοι που κάνουν βαριά χρήση ουσιών. Επίσης, η εμφάνιση συμπτωμάτων άγχους και κατάθλιψης ανάμεσα στους εγκλειστούς σχετίζεται σημαντικά με τις φτωχές συνθήκες διαβίωσης τους, όπως τα οικονομικά προβλήματα, η ανεργία, η έλλειψη κοινωνικής επαφής, η έλλειψη βασικούς μόρφωσης, τα προβλήματα σχετικά με την στέγαση και τα προβλήματα υγείας. Συνεπώς, η ψυχιατρική θεραπεία κατά την διάρκεια της φυλάκισης μπορεί να λύσει μερικώς το πρόβλημα της εμφάνισης συμπτωμάτων άγχους και κατάθλιψης. Είναι πολύ σημαντικό να γίνουν προσπάθειες βελτίωσης των συνθηκών της ζωής των κρατουμένων, αλλά και προσπάθειες για να καλλιεργήσουν οι έγκλειστοι την αυτοαποτελεσματικότητά τους.

Λόγω αυτού του υψηλού ποσοστού εμφάνισης ψυχικών προβλημάτων στους εγκλειστούς και με σκοπό να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσης τους, ίσως, να άνοιξε η φυλακή Halden τον Απρίλιο του 2010 στην Νορβηγία. Η φυλακή Halden είναι μία εναλλακτική φυλακή με πιο ανθρώπινο περιβάλλον, σε σύγκριση με τις κοινές φυλακές, το οποίο μάλιστα έχουν επιμεληθεί διακοσμητές. Σύμφωνα με τους Hancock και Jewkes (2011), η αρχιτεκτονική και το περιβάλλον της φυλακής επηρεάζουν τους κρατούμενους. Για παράδειγμα, η υπερβολική ζέστη, ο θόρυβος, η έλλειψη ιδιωτικού χώρου, ο συνωστισμός και η πλήξη προκαλούν στρες στους έγκλειστους. Σίγουρα, κατά την διάρκεια του εγκλεισμού τους επηρεάζονται και από άλλους στρεσογόνους παράγοντες, όπως προβλήματα στην φυσική και ψυχική τους κατάσταση ή οικογενειακά προβλήματα. Όμως, η αρχιτεκτονική, η εσωτερική διαμόρφωση, ο εξοπλισμός και τα εξαρτήματα της φυλακής επηρεάζουν σημαντικά τα συναισθήματα και την συμπεριφορά των κρατουμένων. Για παράδειγμα, το περιβάλλον της φυλακής μπορεί να ευθύνεται για την αποξένωση και τις συγκρούσεις των κρατουμένων. Στην φυλακή Halden, όμως, τα πράγματα είναι διαφορετικά. Ο χώρος είναι φωτεινός και οι τοίχοι χρωματιστοί και αυτό δημιουργεί μια ευχάριστη ατμόσφαιρα. Η κουζίνα είναι υψηλών προδιαγραφών και οι κοινοί χώροι είναι σχεδιασμένοι έτσι ώστε να ευνοούν την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση μεταξύ των κρατουμένων. Υπάρχει σαλόνι όπου οι κρατούμενοι μπορούν να παρακολουθούν τηλεόραση και βιβλιοθήκη. Υπάρχουν φωτογραφίες και ζωγραφιές στους τοίχους που

έχουν δημιουργήσει καλλιτέχνες. Τα παράθυρα είναι μεγάλα και τα κάγκελα απουσιάζουν. Σίγουρα, ένα ευχάριστο περιβάλλον, όπως αυτό της φυλακής Halden, διευκολύνει την κίνηση των κρατουμένων στον χώρο και μειώνει τα “δεινά του εγκλεισμού”. Κάποιοι θεωρούν ότι οι φυλακές νέας γενιάς, όπως η Halden, αποτελούν ανθρώπινη εναλλακτική λύση. Από την άλλη, κάποιοι πιστεύουν πως εσφαλμένα δίνονται ανέσεις σε έναν πληθυσμό με εγκληματική συμπεριφορά (Hancock & Jewkes, 2011).

Εντοπωσιακό γκράφιτι από τον street artist Dolk στην αυλή της φυλακής Halden

(Πηγή:<http://www.dailymail.co.uk/news/article-1277158/Halden-Prison-Inside-Norways-posh-new-jail.html>)

Με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω έγινε κατανοητό πως οι έγκλειστοι αντιμετωπίζουν πολλές ψυχολογικές δυσκολίες κατά την φυλάκιση τους. Χρειάζονται σίγουρα ψυχιατρική και ψυχολογική υποστήριξη και ίσως να χρειάζονται και έναν πιο ευχάριστο χώρο, όπως αυτός της φυλακής του Halden. Δυστυχώς, όμως, η

υποστήριξη αρκετές φορές δεν είναι αρκετή και πολλοί κρατούμενοι οδηγούνται στην αυτοκτονία, όπως θα δούμε στην συνέχεια.

1.2. Αυτοκτονία στην φυλακή

Η αυτοκτονία αποτελεί μια συχνή αιτία θανάτου στις φυλακές. Στις ΗΠΑ, η αυτοκτονία εμφανίζεται με διπλάσια συχνότητα στους κρατούμενους, σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό (Suto & Arnaut, 2010). Το πρόβλημα αυτό επικρατεί και στις ελληνικές φυλακές. Το ποσοστό αυτοκτονιών στις ελληνικές φυλακές είναι πολύ μεγαλύτερο σε σχέση με το ποσοστό που εμφανίζεται στον γενικό πληθυσμό (Spinellis και Themeli, 1997). Επίσης, στην Φινλανδία η συνηθέστερη αιτία θανάτου στις αντρικές φυλακές μεταξύ 1969 και 1992 είναι η αυτοκτονία, η οποία επίσης εμφανίζεται τρεις φορές συχνότερα στον πληθυσμό της φυλακής, σε σύγκρι με τον γενικό πληθυσμό (Joukamaa, 1997). Όμως, τα πραγματικά ποσοστά αυτοκτονίας στις φυλακές ίσως είναι μεγαλύτερα από αυτά που παρουσιάζονται. Πολλά περιστατικά αυτοκτονιών δεν αναφέρονται και δεν καταγράφονται ή χαρακτηρίζονται ως ατυχήματα εξαιτίας του φόβου του προσωπικού (Suto & Arnaut, 2010).

Που βρίσκεται, όμως, η ευθύνη αυτών των αυτοκτονιών; Από την μία, είναι γνωστό πως μεγάλο ποσοστό των κρατουμένων αντιμετωπίζουν ψυχικές διαταραχές, οι οποίες σχετίζονται με την αυτοκτονία. Με άλλα λόγια, η αυτοκτονία προκαλείται εξαιτίας προηγούμενων εμπειριών της φυλάκισης και χαρακτηριστικών της προσωπικότητας των κρατουμένων. Σε αυτήν την περίπτωση, η αυτοκτονία θα μπορούσε να είχε συμβεί πριν την φυλάκιση ή να συμβεί μετά την αποφυλάκιση και όχι συγκεκριμένα κατά την διάρκεια του εγκλεισμού. Από την άλλη, η φυλάκιση αποτελεί ένα εξαιρετικά στρεσογόνο γεγονός για την ζωή ακόμα και των κρατουμένων που είναι ψυχικά υγιείς. Η τοποθέτηση τους σε ένα περιοριστικό περιβάλλον και σε συνθήκες στέρησης μπορεί να τους οδηγήσει στην αυτοκτονία (Daigle & Naud, 2012). Συμπερασματικά, οι κρατούμενοι, ίσως είχαν αυτοκτονικές ιδέες καθόλη την διάρκεια της ζωής τους και εκτός φυλακής. Όμως, δεν πρέπει να αγνοείται η ευθύνη των σωφρονιστικών ιδρυμάτων και του εγκλεισμού στην αυτοκτονία των κρατουμένων.

Σύμφωνα με τον Dooley (1990), το 1/3 των έγκλειστων που αυτοκτόνησαν σε φυλακές της Αγγλίας και της Ουαλίας αντιμετώπιζαν κάποιο ψυχιατρικό πρόβλημα, όπως ψυχώσεις, κατάθλιψη, διαταραχές προσωπικότητας και προβλήματα σχετικά με

την εξάρτηση από το αλκοόλ ή από ουσίες. Επίσης, μεγάλο ποσοστό των κρατουμένων είχε ιστορικό αυτοτραυματικής συμπεριφοράς κατά την διάρκεια του εγκλεισμού. Ακόμα, οι κρατούμενοι που διέπραξαν αυτοκτονία ήταν πιθανότερο να έχουν καταδικαστεί για σοβαρά αδικήματα και για μεγάλη χρονική περίοδο, κάτι που ίσως τους προκαλούσε απελπισία και απαισιοδοξία. Επιπλέον, κάποιοι κρατούμενοι που είχαν διαπράξει ανθρωποκτονία αυτοκτόνησαν τον πρώτο καιρό της κράτησης τους λόγω των έντονων τύψεων που ένιωθαν.

Σύμφωνα με τον Rabe (2012), είναι πιθανότερο να αυτοκτονήσουν κρατούμενοι που είναι έγκλειστοι για αδικήματα σεξουαλικής φύσεως. Οι έγκλειστοι αυτοί μπορεί να βιώνουν έντονο στρες εξαιτίας των περίπλοκων νομικών διαδικασιών, των μεγάλης διάρκειας δικών και της μακροχρόνιας φυλάκισης. Επιπλέον, οι κρατούμενοι για σεξουαλικά αδικήματα αντιμετωπίζονται με αντιπάθεια από άλλους κρατούμενους και είναι πιθανό να πέφτουν θύματα εκφοβισμού, επιθέσεων και διακρίσεων. Επίσης, το ποσοστό των αυτοκτονιών, όπως υποστηρίζει ο Rabe (2012), συνδέεται σημαντικά με τους κρατούμενους που έχουν καταδικαστεί σε εγκλεισμό διάρκειας μικρότερης του ενός έτους και με τους κρατούμενους που έχουν καταδικαστεί σε ισόβια κάθειρξη ή σε άνω των είκοσι ετών φυλάκιση. Σύμφωνα με τις Spinellis και Themeli (1997), οι αυτοκτονίες παρουσιάζονται συχνότερα σε κρατούμενους που έχουν καταδικαστεί για περισσότερο από δέκα χρόνια, λόγω αδικημάτων όπως η ανθρωποκτονία, η διακίνηση ουσιών ή η κλοπή. Επιπλέον, στην ίδια έρευνα που έγινε στις ελληνικές φυλακές φάνηκε ότι ο συνωστισμός στην φυλακή σχετίζεται με το ποσοστό των αυτοκτονιών.

Οι Suto και Arnaut (2010) εξέτασαν τις αιτίες που οδηγούν τους έγκλειστους στην απόπειρα αυτοκτονίας. Σύμφωνα με αυτούς, οι έγκλειστοι κάνουν καταθλιπτικές σκέψεις, νιώθουν ενοχές και ντροπή, μοναξιά, απαισιοδοξία και απελπισία, πριν φτάσουν στο σημείο να προσπαθήσουν να δώσουν τέλος στην ζωή τους. Νιώθουν ανίκανοι γονείς, αισθάνονται τύψεις επειδή εγκατέλειψαν την οικογένεια τους και για το έγκλημα που διέπραξαν, δυσκολεύονται στην δημιουργία και στην διατήρηση διαπροσωπικών δεσμών και πιστεύουν πως η ζωή τους πλέον δεν έχει νόημα. Το άγχος που βιώνουν οι έγκλειστοι αποτελεί ακόμα μία αιτία που τους οδηγεί στην απόπειρα αυτοκτονίας. Οι έγκλειστοι νιώθουν άγχος εξαιτίας της επικείμενης αποφυλάκισης τους και εξαιτίας απειλών άλλων κρατουμένων. Επιπλέον, τα προβλήματα στις σχέσεις τους με τους άλλους κρατούμενους και με το προσωπικό

της φυλακής μπορούν να ωθήσουν τους έγκλειστους στην απόπειρα αυτοκτονίας. Το αυστηρό και περιοριστικό περιβάλλον της φυλακής, ο απόλυτος έλεγχος από το προσωπικό, η εμπλοκή σε διαμάχες και η σωματική βία μεταξύ κρατουμένων προκαλούν στρες στους έγκλειστους και τους κάνει πιο ευάλωτους στην αυτοκτονία. Εκτός από τα παραπάνω, η πλήξη, η ανεργία και η έλλειψη δραστηριοτήτων στην φυλακή συμβάλλουν στις απόπειρες αυτοκτονίας των κρατουμένων.

Όπως υποστηρίζουν οι Bonner και Rich (1990), οι κρατούμενοι αντιλαμβάνονται το περιβάλλον της φυλακής ως ένα πολύ αγχωτικό και απειλητικό μέρος. Κάποιοι κρατούμενοι αντιμετωπίζουν κατάθλιψη. Επιπλέον, έχουν την τάση είναι κοινωνικά απομονωμένοι, να νιώθουν απελπισμένοι, να έχουν παράλογες πεποιθήσεις και μη ρεαλιστικές προσδοκίες για την ζωή και έναν άκαμπτο τρόπο σκέψης, ο οποίος δεν ευνοεί την επίλυση προβλημάτων. Όλα τα παραπάνω προκαλούν στους έγκλειστους αυτοκτονικό ιδεασμό. Όμως, ο αυτοκτονικός ιδεασμός των κρατουμένων απουσιάζει όταν υπάρχουν στόχοι και σχέδια για το μέλλον, οικογενειακές υποχρεώσεις, επαγγελματική αναζήτηση, θρησκευτικές πεποιθήσεις και κοινωνική υποστήριξη. Σύμφωνα με τον Joukamaa (1997), το μεγαλύτερο ποσοστό των έγκλειστων αντρών που αυτοκτονούν στην Φινλανδία είναι ελεύθεροι ή διαζευγμένοι. Από αυτό το εύρημα θα μπορούσε να συμπεράνει κανείς πως η οικογένεια αποτελεί προστατευτικό παράγοντα για τις αυτοκτονίες στην φυλακή.

Πολύ σημαντικό είναι το εύρημα της έρευνας του Joukamaa (1997), το οποίο δείχνει πως οι μισοί από τους έγκλειστους άντρες που αυτοκτόνησαν στις φινλανδικές φυλακές είχαν επισκεφτεί τον γιατρό της φυλακής ή κάποια νοσοκόμα κατά την διάρκεια της εβδομάδας πριν αυτοκτονήσουν για κάποιο ψυχιατρικό πρόβλημα. Το ίδιο υποστηρίζεται από τον Dooley (1990), για τις φυλακές της Αγγλίας και της Ουαλίας. Είναι σημαντικό οι ψυχίατροι της φυλακής να μπορούν να αναγνωρίζουν τον αυτοκτονικό ιδεασμό των κρατουμένων και να προσπαθούν να τους βοηθήσουν να ξεπεράσουν αυτές τις σκέψεις.

Σύμφωνα με τον Joukamaa (1997), σχεδόν το 1/3 των αυτοκτονιών έγινε σε δωμάτια απομόνωσης. Για αυτόν τον λόγο χρειάζεται αυστηρότερη επιτήρηση στα μονά δωμάτια ή στα κελιά απομόνωσης και ειδικά τις απογευματινές και βραδινές ώρες. Ακόμη, σύμφωνα με τον Dooley (1990), ο συχνότερος τρόπος αυτοκτονίας στις φυλακές της Αγγλίας και Ουαλίας από το 1972 έως το 1987 έγινε μέσω κρεμάσματος από τις σιδερένιες μπάρες των παραθύρων του κελιού κυρίως κατά τις βραδινές ώρες.

Για αυτό θα έπρεπε να δοθεί προσοχή στον σχεδιασμό των παραθύρων της φυλακής, ώστε να μην μπορεί να δεθεί κόμπος από αυτά. Επίσης, σύμφωνα με την έρευνα των Spinellis και Themeli (1997), σχεδόν όλοι οι κρατούμενοι που αυτοκτόνησαν στις ελληνικές φυλακές μεταξύ 1977 και 1996, το διέπραξαν μέσω του κρεμάσματος, χρησιμοποιώντας ζώνες, κουβέρτες, σεντόνια, καλώδια τηλεόρασης, κορδόνια και ιατρικούς επίδεσμούς. Αυτό το εύρημα δείχνει πως ένας κρατούμενος στην φυλακή έχει πολύ εύκολη πρόσβαση σε μέσα που θα τον βοηθούσαν να αυτοκτονήσει και επιβεβαιώνει ότι είναι απαραίτητη η επιτήρηση, ειδικά σε κρατούμενους που εμφανίζουν ψυχιατρικά προβλήματα ή που μένουν μόνοι τους σε κάποιο κελί.

Στην καλύτερη θέση για την πρόληψη των αυτοκτονιών στην φυλακή βρίσκεται το σωφρονιστικό προσωπικό. Οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι μπορούν να παρατηρούν τις συμπεριφορές των κρατουμένων και να αναγνωρίζουν αυτούς που χρειάζονται βοήθεια. Επιπλέον, η συχνή και συνεχής επαφή του προσωπικού ψυχικής υγείας και των κρατουμένων μπορεί να βοηθήσει στην μείωση των αυτοκτονιών στην φυλακή (Bonner και Rich, 1990). Σύμφωνα με τον Dooley (1990), το προσωπικό θα πρέπει να δίνει προσοχή στο ιστορικό των κρατουμένων και σε τυχόν προηγούμενες απόπειρες αυτοκτονίας. Αποτελεσματικότερο, όμως, θα ήταν να αναπτυχθεί μια σχέση εμπιστοσύνης και καλής επικοινωνίας μεταξύ προσωπικού και κρατουμένων. Δυστυχώς, όμως, αυτό είναι πολύ δύσκολο να γίνει μέσα σε μία υπερπληθή φυλακή. Το προσωπικό είναι ανίκανο να παρέχει υποστήριξη και επιτήρηση σε όλους όσους έχουν ανάγκη αν η φυλακή είναι υπερπληθής. Με αυτόν τον τρόπο, αυτοκτονίες που θα μπορούσαν να αποτραπούν, τελικά δεν αποτρέπονται εξαιτίας του συνωστισμού της φυλακής. Επίσης, σημαντικό προστατευτικό παράγοντα αποτελεί η υποστήριξη από την οικογένεια και για αυτόν τον λόγο θα πρέπει να ενθαρρύνεται η επικοινωνία των κρατουμένων μαζί συγγενείς, συντρόφους ή φίλους μέσω επισκέψεων ή μέσω τηλεφωνικής επικοινωνίας. Τέλος, είναι πολύ σημαντικό να είναι η ψυχιατρική υποστήριξη διαθέσιμη για τους κρατούμενους (Dooley, 1990).

Πολλοί κρατούμενοι ίσως να βλέπουν την αυτοκτονία ως λύση και ως ανακούφιση από τις δυσκολίες του παρόντος. Άλλοι ίσως θέλουν μέσω της αυτοκτονίας να διαγράψουν το παρελθόν και να λυτρωθούν από τις βασανιστικές σκέψεις και τις ενοχές τους. Κάποιοι ίσως να νιώθουν φόβο, απελπισία και αβεβαιότητα για το μέλλον τους μετά την απελευθέρωση τους, που, όπως θα φανεί στην συνέχεια, κρύβει και αυτό δυσκολίες.

1.3. Προβλήματα μετά την αποφυλάκιση

Παραπάνω αναφέρθηκαν αρνητικές συνέπειες που αντιμετωπίζουν οι έγκλειστοι κατά την διάρκεια του εγκλεισμού τους. Προσοχή, όμως, θα πρέπει να δοθεί και στην περίοδο μετά την αποφυλάκιση. Ο εγκλεισμός σίγουρα προκαλεί αρνητικές συνέπειες στους κρατούμενους, αλλά οι συνέπειες αυτές συνεχίζονται και μετά την λήξη του εγκλεισμού. Οι κρατούμενοι, μετά την αποφυλάκιση τους, αντιμετωπίζουν διάφορες προκλήσεις που εμφανίζονται ταυτόχρονα, όπως η εύρεση εργασίας και κατοικίας, η προσπάθεια επανασύνδεσης με την οικογένεια τους, η ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων και ο εντοπισμός υπηρεσιών υγείας και κέντρων απεξάρτησης από ουσίες. Ο πρώτος καιρός μετά την αποφυλάκιση χαρακτηρίζεται από αστάθεια, καθώς συχνά οι πρώην έγκλειστοι μετακινούνται από σπίτι σε σπίτι, ή από κοινότητα σε κοινότητα προσπαθώντας να βρουν την σταθερότητα που επιθυμούν και να επανενταχθούν στην κοινωνία (Visser & Travis, 2011). Άλλη μία δυσκολία που αντιμετωπίζουν οι πρώην κρατούμενοι, είναι ότι έρχονται αντιμέτωποι με τις κοινωνικές διακρίσεις, το κοινωνικό στίγμα, την “ταμπέλα” του εγκληματία και την περιθωριοποίηση όταν εισέρχονται εκ νέου στην κοινωνία (Bereswill, 2004).

Κατά την διάρκεια του εγκλεισμού, οι κρατούμενοι ζουν σε ένα ελεγχόμενο και δομημένο περιβάλλον από το οποίο εξαρτώνται και ακολουθούν μια καθημερινή ρουτίνα. Αντίθετα, μετά την αποφυλάκιση ο πρώην κρατούμενος θα πρέπει να δομήσει μόνος του την καθημερινότητα του. Αυτό είναι πολύ δύσκολο, καθώς ο αυτοέλεγχος του έχει πληγεί εξαιτίας του χρόνιου εγκλεισμού του. Αμφιταλαντεύεται μετά την αποφυλάκιση μεταξύ αυτονομίας και εξάρτησης, μεταξύ ελευθερίας και εγκλεισμού και προσπαθεί να ξεπεράσει αυτήν την κρίση (Bereswill, 2004).

Όσον αφορά τους έγκλειστους που κάνουν χρήση ουσιών, σε έρευνα που έγινε στην Νορβηγία φάνηκε ότι ο κίνδυνος για χρήση θανατηφόρας υπερβολικής δόσης είναι δέκα φορές μεγαλύτερος μετά την απελευθέρωση, σε σύγκριση με τον κίνδυνο κατά την διάρκεια του εγκλεισμού. Ο κίνδυνος για χρήση θανατηφόρας υπερβολικής δόσης είναι μειωμένος πίσω από τα κάγκελα, αλλά το αντίθετο συμβαίνει όταν ο τοξικομανής έγκλειστος επανακτά την ελευθερία του. Για αυτόν τον λόγο, τα θεραπευτικά προγράμματα απεξάρτησης και υποστήριξης που προσφέρονται στους έγκλειστους κατά την διάρκεια της φυλάκισης τους, θα πρέπει να συνεχίσουν να προσφέρονται και μετά την απελευθέρωση τους (Odegard et al., 2010).

Κατά συνέπεια, είναι πολύ σημαντικό να σχεδιαστούν προγράμματα επανένταξης στην κοινότητα για τους κρατούμενους. Τα προγράμματα αυτά θα πρέπει να αξιολογούν τον κίνδυνο και να έχουν ως στόχο τους κρατούμενους που έχουν υψηλό κίνδυνο να αντιμετωπίσουν δυσκολίες μετά την αποφυλάκιση τους. Επιπλέον, θα πρέπει να ξεκινούν κατά την διάρκεια της φυλάκισης και να συνεχίζονται και μετά την ένταξη του κρατούμενου στην κοινότητα. Είναι απαραίτητη η εντατική παρέμβαση τουλάχιστον έξι μηνών, η οποία θα εστιάζει στην συμπεριφορά και στην ενδυνάμωση των κρατουμένων (Visher & Travis, 2011).

Παρόλες τις δυσκολίες που προκαλεί η φυλάκιση στην ζωή των κρατουμένων, σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας των Freudenberg και συν. (2005), πολλοί κρατούμενοι μετά την αποφυλάκιση τους έχουν κάνει θετικές αλλαγές στην ζωή τους. Σε σύγκριση με την περίοδο πριν από τη σύλληψη, μετά την αποφυλάκιση περισσότερες γυναίκες συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά προγράμματα και λιγότεροι πρώην κρατούμενοι παίρνουν έσοδα από παράνομες δραστηριότητες και αναφέρουν χρήση ουσιών. Τα ευρήματα αυτά αποδεικνύουν ότι οι κρατούμενοι, επανακτώντας την ελευθερία τους, μπορεί να αναλάβουν δράση για την βελτίωση της ζωής τους.

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν, ο εγκλεισμός αποτελεί μία εξαιρετικά στρεσογόνο περίοδο για τους κρατούμενους. Τι ακριβώς συμβαίνει, όμως, με τις έγκλειστες γυναίκες, που πιθανώς είναι μητέρες ή έγκυες; Στην συνέχεια, θα αναφερθούν οι συνέπειες για αυτήν την ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα, τον γυναικείο πληθυσμό της φυλακής.

1.4. Συνέπειες εγκλεισμού στις γυναίκες

Οι φυλακές, από την ίδρυση τους, έχουν σχεδιαστεί για ανδρικό πληθυσμό. Οι γυναίκες, όμως, έχουν πολύ διαφορετικές ανάγκες από τους άνδρες. Συχνά, στην φυλακή οι διαφορετικές ανάγκες των γυναικών αγνοούνται και παραμελούνται τα ανθρώπινα τους δικαιώματα. Ο χώρος της φυλακής δεν μπορεί συχνά να ανταποκριθεί στις ανάγκες της έγκλειστης γυναίκας σε θέματα υγείας (Van den Bergh et al., 2011).

Οι γυναίκες στην φυλακή αναφέρουν πιο συχνά από τους έγκλειστους άντρες προβλήματα υγείας και αναζητούν συχνότερα υπηρεσίες υγείας. Συχνά, υποφέρουν από σύνδρομο μετατραυματικού στρες, κατάθλιψη και αυτοκαταστροφική συμπεριφορά και είναι πιο πιθανό να αυτοτραυματιστούν ή να αυτοκτονήσουν, σε

σχέση με τους άνδρες κρατούμενους. Επιπλέον, είναι πιθανότερο να έχουν υποστεί σωματική ή σεξουαλική κακοποίηση πριν την φυλάκιση τους, με αποτέλεσμα να βρίσκονται σε κακή ψυχολογική και σωματική κατάσταση κατά την διάρκεια του εγκλεισμού τους και να χρειάζονται υποστήριξη. Επίσης, οι έγκλειστες γυναίκες είναι πιο πιθανό να εισέλθουν στην φυλακή με σεξουαλικά μεταδιδόμενες ασθένειες, όπως ο ιός HIV, εξαιτίας των σεξουαλικών συμπεριφορών υψηλού κινδύνου του παρελθόντος, όπως πορνεία ή επειδή έχουν πέσει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης. Ακόμη, οι γυναίκες στη φυλακή έχουν συγκεκριμένα προβλήματα υγείας που σχετίζονται με την αναπαραγωγική υγεία, όπως η εμμηνόρροια, η εμμηνόπαυση, η εγκυμοσύνη και ο θηλασμός. Δυστυχώς, η υγειονομική περίθαλψη για τις ιδιαίτερες ανάγκες των γυναικών δεν παρέχεται πάντα. Για παράδειγμα, έγκυες γυναίκες μπορεί να μην τρέφονται σωστά και να μην λαμβάνουν καμία εκπαίδευση για θέματα μητρότητας κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης τους στην φυλακή (Van den Bergh et al., 2011). Επιπλέον, σύμφωνα με τους Lindquist και Lindquist (1997), οι έγκλειστες γυναίκες βιώνουν μεγαλύτερη δυσφορία κατά την διάρκεια του εγκλεισμού τους, σε σύγκριση με τους έγκλειστους άντρες. Ακόμα μεγαλύτερο στρες και δυσφορία αντιμετωπίζουν οι κρατούμενες σε περίπτωση που είναι μητέρες.

Επειδή υπάρχουν λιγότερες γυναίκες κρατούμενες, σε σύγκριση με τους άντρες, υπάρχουν και λιγότερες γυναικείες φυλακές. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι γυναίκες συχνά να φυλακίζονται μακριά από τα σπίτια τους. Αν η φυλακή βρίσκεται μακριά από το σπίτι της έγκλειστης γυναίκας, είναι πιθανό να δυσκολεύεται η διατήρηση των δεσμών με την οικογένεια της. Η απόσταση της φυλακής από το σπίτι αποτελεί ακόμα μεγαλύτερο πρόβλημα όταν η έγκλειστη γυναίκα είναι και μητέρα. Επίσης, ο μικρός αριθμός των γυναικείων φυλακών έχει ως αποτέλεσμα τη συλλογική στέγαση γυναικών που έχουν καταδικαστεί για ένα ευρύ φάσμα αδικημάτων σε μια φυλακή με υψηλό επίπεδο ασφάλειας. Το υψηλό επίπεδο ασφάλειας στις γυναικείες φυλακές είναι συχνά δυσανάλογο σε σχέση με τον κίνδυνο που εγκυμονούν οι έγκλειστες γυναίκες. Οι περισσότερες έχουν καταδικαστεί για μη βίαια εγκλήματα ή για εγκλήματα σχετικά με ναρκωτικά (Van den Bergh et al., 2011).

Πολλές γυναίκες αναλαμβάνουν την ευθύνη και βρίσκονται έγκλειστες για εγκλήματα αγαπημένων τους προσώπων, όπως σύζυγοι, εραστές ή συγγενείς. Επίσης, κάποιες γυναίκες στην φυλακή αντιμετωπίζουν υψηλή φτώχεια και δηλώνουν ότι αυτό που τις ώθησε στην εγκληματική τους ενέργεια ήταν η οικονομική ανάγκη.

Συχνά, οι γυναίκες γίνονται συνεργάτες των συντρόφων τους στην διακίνηση ναρκωτικών (Eliason, Taylor, & Williams, 2004). Αρχικά, μπορεί οι γυναίκες να ακολουθούν τον σύντροφο τους στην χρήση ουσιών για να διατηρήσουν την σχέση τους. Ύστερα, μπορεί να συμμετέχουν στην εγκληματική δραστηριότητα του συντρόφου τους για να μοιραστούν μία εμπειρία που πιστεύουν ότι θα τους φέρει συναισθηματικά πιο κοντά. Οι γυναίκες αυτές θα έκαναν σχεδόν τα πάντα για να κρατήσουν αυτήν την σχέση και έτσι οδηγούνται στην εγκληματικότητα και αυτές (Henriques & Manatu-Rupert, 2001)

Η πλειοψηφία των έγκλειστων γυναικών έχουν βιώσει φτώχεια, εξάρτηση από ουσίες και σωματική, σεξουαλική και συναισθηματική κακοποίηση στην παιδική ή ενήλικη τους ζωή (Eliason, Taylor, & Williams, 2004). Σύμφωνα με τους Singer και συν. (1995), η πλειοψηφία των γυναικών στην φυλακή έχει υποστεί ή απειληθεί με σωματική βία και έχει θυματοποιηθεί σεξουαλικά κατά την παιδική ή ενήλικη ηλικία.

Όπως υποστηρίζουν οι Singer και συν. (1995), η πλειοψηφία των έγκλειστων γυναικών αντιμετωπίζουν μεγάλο βαθμό δυσφορίας και ένα μεγάλο ποσοστό κάνει κατάχρηση ουσιών και αλκοόλ. Επίσης, τα ποσοστά της κοινωνικής υποστήριξης που δέχονται είναι χαμηλά. Σύμφωνα με τους Mohan και συν. (1997), μεγάλο ποσοστό έγκλειστων γυναικών στην γυναικεία φυλακή του Δουβλίνου εμφανίζει εξάρτηση από ηρωίνη. Επίσης, μεγάλο ποσοστό αντιμετωπίζει ψυχικές διαταραχές, όπως κατάθλιψη και αγχώδη διαταραχή.

Δυστυχώς, οι κατάλληλες υπηρεσίες υγείας για τις γυναίκες και η θεραπεία απεξάρτησης από ουσίες δεν προσφέρονται πάντα επαρκώς στα σωφρονιστικά ιδρύματα (Eliason, Taylor, & Williams, 2004). Σύμφωνα με τους Terplin και συν. (1997), λιγότερο από το ένα τέταρτο των έγκλειστων γυναικών που αντιμετωπίζουν διαταραχές, όπως κατάθλιψη, μανία, σχιζοφρένεια, κατάχρηση ουσιών ή εξάρτηση από ουσίες, και που χρειάζονται βοήθεια από υπηρεσίες ψυχικής υγείας, λαμβάνουν φροντίδα από αυτές τις υπηρεσίες κατά την διάρκεια του εγκλεισμού τους.

Οι γυναίκες στην φυλακή νιώθουν ότι το σώμα τους δεν τους ανήκει. Οι συνεχείς σωματικοί έλεγχοι και ο περιορισμός των κινήσεων τους στον χώρο της φυλακής τις ταπεινώνουν (Eliason, Taylor, & Williams, 2004). Σίγουρα, υπάρχουν κενά στην εκπαίδευση του σωφρονιστικού προσωπικού. Οι περισσότερες έγκλειστες έχουν υποστεί βία και κακοποίηση στο παρελθόν. Συνεπώς, το προσωπικό που φροντίζει

και επιβλέπει τις γυναίκες θα πρέπει να κατανοεί το παρελθόν τους και τις επιπτώσεις αυτού και να είναι ευαισθητοποιημένο στις διαφορές και στις ανάγκες του γυναικείου φύλου. Για να επιτευχθεί η ισότητα των φύλων και η δίκαιη μεταχείριση των έγκλειστων γυναικών, θα πρέπει να γίνουν αποδεκτές οι ιδιαίτερες ανάγκες των γυναικών (Van den Bergh et al., 2011).

1.4.1. Εγκυμοσύνη στην φυλακή

Η εγκυμοσύνη αποτελεί μια επίπονη διαδικασία για την γυναίκα, όμως από την άλλη της προσφέρει ικανοποίηση και χαρά την οποία μοιράζεται με τον σύντροφο και τους συγγενείς της. Όμως, αν η γυναίκα βρίσκεται έγκλειστη, η εγκυμοσύνη αποτελεί συνήθως μια ιδιαίτερα δύσκολη περίοδο και αρνητική εμπειρία. Η εγκυμοσύνη από μόνη της αποτελεί κρίσιμη περίοδο. Αν συνδυαστεί και με την φυλάκιση, μια επίσης κρίσιμη περίοδο, τα αποτελέσματα για την γυναίκα, αλλά και για το βρέφος, είναι αρνητικά. Οι έγκυες στην φυλακή συχνά δέχονται ανεπαρκή προγεννητική φροντίδα και αντιμετωπίζουν υψηλό κίνδυνο για επιπλοκές. Πολλές από τις έγκυες στην φυλακή δεν πληροφορούνται επαρκώς για θέματα σχετικά με την εγκυμοσύνη και νιώθουν παραμελημένες. Ζουν σε ένα περιοριστικό περιβάλλον και χρειάζονται ψυχολογική υποστήριξη. Ανησυχούν για το αν θα γεννήσουν ένα υγιές βρέφος και αν θα έχουν φυσιολογικό τοκετό. Επίσης, νιώθουν θυμό και λύπη για τον επικείμενο αποχωρισμό από τα βρέφη τους και την ανικανότητα τους να τα φροντίσουν. Επίσης, κατά την διάρκεια του τοκετού και της νοσηλείας τους δεν δέχονται υποστήριξη από σημαντικούς άλλους, όπως φίλοι και συγγενείς (Shelton & Gill, 1989).

Οι έγκυες γυναίκες στην φυλακή υποφέρουν από υψηλά επίπεδα στρες και συχνά βιώνουν κακομεταχείριση και παραμέληση από το σωφρονιστικό προσωπικό. Συχνά, αντιμετωπίζονται ως ανάξιες να γίνουν μητέρες και γίνονται θύματα των προκαταλήψεων του προσωπικού. Μπορεί να ταπεινώνονται και να τους απαγορεύεται ακόμη και η πρόσβαση στο μπάνιο ή η παροχή προϊόντων γυναικείας υγιεινής. Βιώνουν την στέρηση της αυτονομίας, της ελευθερίας της κίνησης, δεν μπορούν να παίρνουν μόνες τους αποφάσεις και αγνοούνται οι ιατρικές τους ανάγκες. Επιπλέον, υπάρχει περίπτωση να απαγορευτεί στις έγκλειστες γυναίκες να κάνουν έκτρωση αν το επιθυμούν, ακόμα κι αν έχουν τα λεφτά για την έκτρωση και το νομικό δικαίωμα. Επίσης, οι έγκλειστες μπορεί να μείνουν έγκυες επειδή βιάστηκαν ή εξαναγκάστηκαν να έρθουν σε σεξουαλική επαφή από κάποιον σωφρονιστικό

υπάλληλο ή φύλακα. Οι γυναίκες που θυματοποιούνται από το προσωπικό της φυλακής συχνά δέχονται οι ίδιες κατηγορίες και δεν υποστηρίζονται. Ακόμα, η περιγεννητική φροντίδα και οι ιατρικές εγκαταστάσεις είναι ανεπαρκείς. Οι έγκυες, επίσης, δεν τρέφονται σωστά και αντιμετωπίζουν προβλήματα, όπως αναιμία και αιμορραγίες (Tarja & Vaughn, 2010). Ακόμα, εξαιτίας της αδιαφορίας του προσωπικού της φυλακής, μπορεί να καθυστερήσει η μεταφορά της γυναίκας στο νοσοκομείο, κάτι που εγκυμονεί πολλούς κινδύνους για τον τοκετό (Wismont, 2000).

Οι έγκλειστες μητέρες μετά τον τοκετό έχουν την δυνατότητα να μοιραστούν 24 έως 48 ώρες με το βρέφος τους, πριν επιστρέψουν και πάλι στην φυλακή. Οι έγκυες γυναίκες, που γνωρίζουν ότι θα συμβεί αυτό, αισθάνονται φόβο για τον αποχωρισμό και ανησυχούν ότι το παιδί τους δεν θα τις θυμάται και δεν θα τις αναγνωρίζει σε μελλοντικές συναντήσεις. Ανησυχούν, επίσης, για το αν θα μπορέσουν να αναπτύξουν δεσμό με ένα παιδί από το οποίο θα χωριστούν μετά την γέννα, για το αν θα μπορέσουν να έχουν επαφή μαζί του, για την υγεία του και για την ασφάλεια και την φροντίδα του μετά την γέννα (Hutchinson et al., 2008).

Σύμφωνα με την Wismont (2000), οι έγκυες στην φυλακή νιώθουν βαθιά θλίψη επειδή θα αποχωριστούν τα βρέφη τους μετά την γέννα και επειδή δεν θα μπορούν να τα φροντίσουν και να επικοινωνούν μαζί τους. Επιπλέον, νιώθουν πως έχουν χάσει την αυτονομία τους και τον έλεγχο των προσωπικών τους αποφάσεων. Δεν αποφασίζουν αυτές για το αν θα κρατήσουν το παιδί τους, όπως και για το ποια θα είναι η διατροφή τους κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης. Συνεπώς, νιώθουν αδύναμες. Επίσης, ανησυχούν για την εύρεση του μελλοντικού φροντιστή του βρέφους τους και φοβούνται ότι το στρες που νιώθουν θα βλάψει το βρέφος. Ακόμη, εξαιτίας της φυλάκισης, οι γυναίκες αυτές απομακρύνονται από τους φίλους και την οικογένεια τους και αισθάνονται μοναξιά. Μέσα στην φυλακή, επίσης, αποφεύγουν να αλληλεπιδρούν με άλλες έγκλειστες ή να συζητούν με αυτές για τα προβλήματα τους, καθώς φοβούνται ότι θα γίνουν θύματα πειραγμάτων και σαρκασμού από αυτές ή ότι θα οδηγηθούν σε διαμάχη. Επομένως, απομονώνονται συναισθηματικά και νιώθουν άβολα στην φυλακή. Όμως, σύμφωνα με τους Shelton και Gill (1989), οι έγκυες δηλώνουν πως οι άλλες έγκλειστες τις βοηθούν με το καθάρισμα του δωματίου και με τα γεύματα και ανησυχούν για αυτές.

Σύμφωνα με τους Williams και Schulte-Day (2006), οι έγκυες γυναίκες που βρίσκονται έγκλειστες στην φυλακή αντιμετωπίζουν περιβαλλοντικούς και

προσωπικούς παράγοντες που σχετίζονται με την εμφάνιση της επιλόχειας κατάθλιψης. Όμως, η κατάθλιψη είναι πιθανό να εμφανιστεί και κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης στην φυλακή, γεγονός που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την υγεία και την ψυχική υγεία των βρεφών και να προκαλέσει επιπλοκές στη γέννα (Hutchinson et al., 2008).

Παρόλες τις αρνητικές συνέπειες της εγκυμοσύνης στην φυλακή, σύμφωνα με την Wisnont (2000), κάποιες έγκλειστες γυναίκες αναφέρουν θετικές εμπειρίες σε σχέση με τα βρέφη τους. Παρόλο που υπάρχουν γυναίκες στην φυλακή που αρνούνται κάποια συναισθηματική σύνδεση με το βρέφος ή που δηλώνουν ότι βιώνουν μία ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη, κάποιες γυναίκες νιώθουν ότι συνδέονται με αυτό το βρέφος και ότι αναπτύσσουν ένα ιδιαίτερο δεσμό μαζί του επειδή μοιράζονται την αρνητική εμπειρία του εγκλεισμού μαζί τους. Επίσης, φανερώνουν τρυφερότητα για το βρέφος, του μιλούν και προσπαθούν να το κάνουν να κουνηθεί. Νιώθουν λιγότερο μόνες, καθώς το βρέφος τους κάνει παρέα. Επιπλέον, οι έγκυες γυναίκες στην φυλακή αναφέρουν πως έχουν την ευκαιρία να προβληματιστούν, να καθορίσουν νέους στόχους, να εξετάσουν το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον τους. Η περίοδος της εγκυμοσύνης αποτελεί για αυτές μία περίοδο αξιολόγησης και αναγνώρισης των προσωπικών δυνάμεων τους, αυτοκριτικής και ανάληψης ευθυνών. Πολλές επιθυμούν να αλλάξουν ανεπιθύμητες συμπεριφορές, όπως η χρήση ουσιών, και να εκμεταλλευτούν το δώρο της μητρότητας που τους δόθηκε, ακόμα και μέσα από την φυλακή.

Οι έγκυες γυναίκες στην φυλακή θα έπρεπε να δέχονται εξατομικευμένη προγεννητική και περιγεννητική φροντίδα. Η παροχή μαθημάτων προετοιμασίας για τον τοκετό, όπως μαθήματα αναπνοής και χαλάρωσης των μυών, και μαθημάτων για την πληροφόρηση σχετικά περίοδο της εγκυμοσύνης θα βοηθούσε πολύ τις έγκλειστες γυναίκες. Επίσης, μονάδες στην φυλακή στις οποίες οι μητέρες θα μπορούσαν να κρατήσουν τα παιδιά τους και όπου θα τους παρέχεται προγεννητική και μεταγεννητική φροντίδα, θα έλυναν πολλά από τα προβλήματα των γυναικών αυτών. Οι μητέρες θα μπορούσαν μέσα στην μονάδα να αναπτύξουν ασφαλή δεσμό με το βρέφος τους και να γίνουν υπεύθυνοι φροντιστές (Shelton & Gill, 1989).

1.4.2. Μητρότητα στην φυλακή

Μεγάλο ποσοστό των έγκλειστων γυναικών είναι μητέρες. Εκτός από την αρνητική εμπειρία της φυλάκισης, βιώνουν και την επώδυνη εμπειρία τους αποχωρισμού από το παιδί τους. Χαρακτηρίζονται από την κοινωνία ως ανίκανες να μεγαλώσουν τα παιδιά τους και πρέπει να τα αποχωριστούν. Αυτό προκαλεί στις έγκλειστες μητέρες άγχος και απειλεί την αυτοεκτίμησή τους. Τα παιδιά τους συχνά μεταφέρονται στην φροντίδα των συζύγων τους ή των γονέων τους ή σε ανάδοχη φροντίδα. Υπάρχει, όμως, περίπτωση ο σύζυγος της έγκλειστης γυναίκας να μην αναλάβει την ευθύνη του παιδιού και να την εγκαταλείψει ή να ξαναπαντρευτεί κερδίζοντας την επιμέλεια του παιδιού. Οι γυναίκες, σε αυτές τις περιπτώσεις, νιώθουν έντονη δυσφορία και αισθάνονται εγκαταλελειμμένες και αβοήθητες. Οι γυναίκες, επίσης, μπορεί να χάσουν την επαφή με τα παιδιά τους επειδή οι νέοι φροντιστές δεν συμφωνούν με την επίσκεψη του παιδιού στην φυλακή ή με την επικοινωνία του με αυτήν (Dodge & Pogrebin, 2001).

Αν οι μητέρες δεν μπορούν να έχουν επαφή με τα παιδιά τους, βασανίζονται από συνεχή ανησυχία για αυτά και από τύψεις. Όσο λιγότερες επαφές με τα παιδιά και όσο μικρότερη επιρροή έχουν οι έγκλειστες μητέρες σε αυτά, τόσο μεγαλύτερη συναισθηματική και σωματική δυσφορία αντιμετωπίζουν. Οι μητέρες πριν την φυλάκιση είχαν καθημερινή επαφή με τα παιδιά και κατά την διάρκεια του εγκλεισμού τους η συνάντηση μπορεί να γίνεται σε μηνιαία βάση. Αυτή η αλλαγή είναι σίγουρα επώδυνη για τις έγκλειστες μητέρες. Γενικά, οι έγκλειστες μητέρες εμφανίζουν υψηλά επίπεδα άγχους, κατάθλιψης και σωματικής δυσφορίας και εκφράζουν ανησυχία για τις δυνατότητες τους ως γονείς (Houck & Loper, 2002).

Οι έγκλειστες μητέρες νιώθουν στιγματισμένες ως κακές μητέρες που παραμελούν τα παιδιά τους. Αυτό τους προκαλεί απογοήτευση, ενοχές, θυμό και αίσθηση αποτυχίας. Αυτά τα συναισθήματα μπορούν να οδηγήσουν κάποιες μητέρες σε επικίνδυνες συμπεριφορές, όπως απόπειρες αυτοκτονίας ή χρήση ουσιών και στην αποφυγή της επικοινωνίας με τα παιδιά τους. Για παράδειγμα, λένε ψέματα ή δικαιολογίες για να αποφύγουν τις επισκέψεις των παιδιών τους στην φυλακή. Αυτή η συμπεριφορά αποτελεί για εκείνες έναν τρόπο για να μειώσουν τον πόνο τους, αλλά σίγουρα αποτελεί και ένα μέσο αυτοτιμωρίας και αυτοκαταστροφής. Άλλες μητέρες προσπαθούν να κρύψουν τον πόνο τους και να συνεχίσουν την επικοινωνία με τα παιδιά τους. Πολλές έγκλειστες μητέρες επιθυμούν να επανορθώσουν. Θεωρούν το παιδί τους ως λόγο για να επιβιώσουν στην φυλακή και για να έχουν μια υγιή

συμπεριφορά. Επίσης, θεωρούν πως η σκληρή εμπειρία της μητρότητας στην φυλακή αποτελεί κίνητρο για μία προσωπική ουσιαστική αλλαγή (Shamai & Kochal, 2008).

Σύμφωνα με τους Celinska και Siegel (2010), οι έγκλειστες μητέρες αισθάνονται ντροπή για την απογοήτευση που έχουν προκαλέσει στα παιδιά τους. Στην φυλακή έχουν την ευκαιρία να αναλάβουν ευθύνες του παρελθόντος και να βελτιώσουν τον μητρικό τους ρόλο. Γενικά, οι έγκλειστες μητέρες εκφράζουν ανησυχία για την φροντίδα που δέχονται τα παιδιά τους, για το αν πηγαίνουν σχολείο και αν κάνουν τα μαθήματα τους και για το αν εμπλέκονται σε επικίνδυνες και εγκληματικές συμπεριφορές. Μέσω αυτής της ανησυχίας, προσπαθούν να ασκήσουν τον μητρικό τους ρόλο.

Οι γυναίκες, μετά την αποφυλάκιση τους, θέλουν να επανακτήσουν την κηδεμονία των παιδιών τους πίσω και προσπαθούν να αποδείξουν πως πλέον είναι ώριμες και υπεύθυνες. Δυστυχώς, όμως, συχνά δεν διαθέτουν οικονομικούς πόρους και σπάνια λαμβάνουν οικονομική ή συναισθηματική υποστήριξη από τον πατέρα του παιδιού (Dodge & Plogrebin, 2001). Επιπλέον, οι μητέρες που αποφυλακίζονται έρχονται αντιμέτωπες με το κοινωνικό στίγμα που δυσκολεύει την εύρεση εργασίας και σπιτιού. Οι μητέρες, καθώς προσπαθούν να επανενταχθούν σε μια κοινωνία που δεν τις εμπιστεύεται, νιώθουν ντροπή και ενοχές (Celinska & Siegel, 2010).

Οι στενοί δεσμοί και η διατήρηση της επικοινωνίας με την οικογένεια κατά την διάρκεια του εγκλεισμού μπορούν να αποτελέσουν δυνατό στήριγμα για τις έγκλειστες μητέρες και να την βοηθήσουν στην επανένταξη της στην κοινότητα. Η έγκλειστη γυναίκα μέσω της επαφής με την οικογένεια της νιώθει ασφάλεια, ότι δεν έχει ξεχαστεί από τα αγαπημένα της πρόσωπα και ότι υπάρχουν άτομα που νοιάζονται για αυτήν (Dodge & Plogrebin, 2001).

Εν κατακλείδι, η φυλάκιση αποτελεί τραυματική εμπειρία για τους κρατούμενους. Στην περίπτωση των έγκλειστων γυναικών, η φυλάκιση αποτελεί ακόμα περισσότερο επίπονη εμπειρία, ειδικά όταν η έγκλειστη γυναίκα είναι έγκυος ή ήδη μητέρα. Η έγκλειστη μητέρα αφήνει πίσω της ένα ή περισσότερα παιδιά. Τι συμβαίνει με αυτά τα παιδιά; Η μητέρα είναι εκείνη που βρίσκεται πίσω από τα κάγκελα της φυλακής και βιώνει τον εγκλεισμό. Το παιδί είναι ελεύθερο στην κοινωνία. Απολαμβάνει, όμως, την ελευθερία του; Στο επόμενο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν οι δυσκολίες που βιώνει το παιδί το οποίο έχει κρατούμενο γονέα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΙΣΗΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ

Τα παιδιά των έγκλειστων γονέων αποτελούν πλέον μια υποομάδα παιδιών, καθώς τα τελευταία χρόνια έχουν αρχίσει να κερδίζουν το ενδιαφέρον ερευνητών και ομάδων υποστήριξης. Κρατικές υπηρεσίες και μη-κερδοσκοπικοί οργανισμοί πλέον προσπαθούν να απευθυνθούν στις ανάγκες αυτών των παιδιών, ώστε να μην αποτελούν πλέον μία “αόρατη ομάδα” (Phillips & Gates, 2011).

Η φυλάκιση των γονέων δεν αποτελεί ένα μοναδικό τραυματικό γεγονός στην ζωή των παιδιών αυτών αλλά μία σειρά επαναλαμβανόμενων αντιξοοτήτων. Τα παιδιά μπορεί να χωριστούν από τα αδέρφια τους και να αλλάζουν συχνά φροντιστές, σχολείο και κατοικία (Phillips, Burns, Wagner, Kramer, & Robbins, 2002). Η οικονομική κατάσταση της οικογένειας χειροτερεύει από τη στιγμή της φυλάκισης καθώς εμφανίζονται νέα έξοδα, όπως για τον δικηγόρο ή για την αποστολή χρημάτων στον κρατούμενο (Arditti, Lambert-Shute, & Joest, 2003). Η αστάθεια της κατοικίας, οι οικονομικές δυσκολίες και η οικογενειακή αστάθεια, που χαρακτηρίζεται από τεταμένες σχέσεις μεταξύ των γονέων και πιθανότητα διαζυγίου, ακολουθούν επίσης τον γονεϊκό εγκλεισμό και επηρεάζουν τα παιδιά. Το χαμηλό οικογενειακό εισόδημα ως αποτέλεσμα της γονεϊκής φυλάκισης επηρεάζει άμεσα τα παιδιά: κατοικία σε επικίνδυνες γειτονιές, παρακολούθηση ακατάλληλων και αναποτελεσματικών σχολείων, κακή διατροφή, ακατάλληλη υγειονομική περίθαλψη (Geller, Garfinkel, Cooper, & Mincy, 2009). Παιδιά με έγκλειστους γονείς αναφέρουν 4 ή περισσότερα στρεσογόνα γεγονότα κατά τη διάρκεια του τελευταίου χρόνου (Hagen & Myers, 2003). Τα παιδιά βιώνουν στρες άμεσα και έμμεσα. Άμεσα εξαιτίας της απώλειας του γονέα και της ρήξης του δεσμού με αυτόν και έμμεσα λόγω του στρες των φροντιστών που μαζί με τον εγκλεισμό του γονέα έχασαν συναισθηματική και οικονομική υποστήριξη. Επίσης, βιώνουν στρες εξαιτίας της φτώχειας και της οικογενειακής διαμάχης που επικρατεί σε οικογένειες με έγκλειστους γονείς. Ο εγκλεισμός και τα σύννοδα προβλήματα του, προκαλούν στα παιδιά φόβο, άγχος, θλίψη, θυμό, απογοήτευση, ανησυχία, αντιδραστικές συμπεριφορές, λεκτική και σωματική επιθετικότητα, υπερεργήγορση, απόσυρση και απομόνωση (Nesmith & Ruhland, 2008). Όμως, το παιδί μετά την φυλάκιση του γονέα μπορεί να ζει σε ένα ασφαλέστερο περιβάλλον και να εμφανίζει λιγότερα προβλήματα συμπεριφοράς. Αυτό συμβαίνει σε περιπτώσεις που το παιδί έπεφτε θύμα κακοποίησης του

έγκλειστου γονέα και νιώθει ανακούφιση μετά την φυλάκιση του (Gabel, 1992b). Επίσης, η φυλάκιση μπορεί να λύσει οικογενειακά προβλήματα σε περιπτώσεις όπως χρήση αλκοόλ ή ουσιών από τον έγκλειστο γονέα, και η επικοινωνία μπορεί να είναι πιο αποτελεσματική μέσω της εβδομαδιαίας επίσκεψης στην φυλακή (Arditti, Lambert-Shute, & Joest, 2003).

Πολλές φορές λείπει η γνήσια ενσυναίσθηση του έγκλειστου γονέα προς το παιδί μπορεί να ερμηνεύει την εγκληματική συμπεριφορά του πατέρα ως εσκεμμένη απόρριψη και σκόπιμη εγκατάλειψη. Τα παιδιά αναρωτιούνται αν ο γονέας προτίμησε το έγκλημα από αυτά. Κατά συνέπεια, μπορεί να βιώνουν βαθιά αισθήματα απώλειας και απόρριψης. Ακόμα και αν δεν έχουν γνωρίσει ποτέ τον γονέα, αισθάνονται ένα κενό μέσα τους (Lange, 2000).

Ο Sack και ο Seidler (1978) σε μια συνέντευξη που πήραν από παιδιά τα οποία περίμεναν στην αίθουσα αναμονής για να επισκεφτούν το πατέρα τους στη φυλακή, βρήκαν ότι τα παιδιά αυτά εμφανίζουν συναισθηματικά προβλήματα όπως άγχος και κατάθλιψη και βλέπουν εφιάλτες με τον έγκλειστο πατέρα ή σχετικούς με την καταδίωξη, τη φυλακή και την αστυνομία. Επίσης, τα παιδιά φαίνονται περιθωριοποιημένα στις κοινωνικές τους σχέσεις και δεν περιγράφουν εμπειρίες με συνομηλίκους, που περιγράφουν συνήθως άλλα παιδιά της ηλικίας τους που δεν βιώνουν τον πατρικό εγκλεισμό. Σύμφωνα με τις Shlafer και Roehlmann (2010), η γονεϊκή φυλάκιση επιδρά αρνητικά στα κοινωνικά δίκτυα των παιδιών. Η απόρριψη των συνομηλίκων τους, η έλλειψη αυτοπεποίθησης, η αμφισβήτηση της φιλίας αντανακλούν την μακροπρόθεσμη επίδραση της μη έδρευσης ασφαλούς δεσμού με τον έγκλειστο γονέα. Η αποτυχημένη προσκόλληση στον γονέα προβλέπει την αποτυχημένη προσκόλληση στους συνομηλίκους. Επιπλέον, δάσκαλοι παιδιών με έγκλειστους γονείς, τα βαθμολογούν χαμηλά σε κοινωνικές και ψυχολογικές παραμέτρους, όπως κοινωνικότητα, συντροφικότητα και αυτοαντίληψη (Gabel, 1992b).

Η απόρριψη, όμως, μπορεί να υπάρχει και από τη μεριά φροντιστών που δεν ήθελαν να βρίσκονται σε αυτήν την θέση ευθύνης, και όχι μόνο από τους συνομηλίκους. Τα παιδιά για να αποφύγουν την απόρριψη, αποσύρονται από ουσιώδεις σχέσεις. Συνεπώς, μπορεί να δέχονται μικρή ή και καθόλου υποστήριξη για να συζητήσουν τα συναισθήματα και τις σκέψεις τους. Δεν είναι σίγουρα για το πως να θρηνησουν, αφού ο γονιός είναι συναισθηματικά και σωματικά απών αλλά

ζωντανός. Επιπλέον, μπορεί να νιώθουν τύψεις και να σκέφτονται εγωκεντρικά και να θεωρούν πως εξαιτίας τους βρίσκεται ο γονέας στην φυλακή. Αυτή η κατάσταση δυσκολεύει τα παιδιά να αναπτύξουν αίσθημα εμπιστοσύνης, αυτονομίας παραγωγικότητας, πρωτοβουλίας και να βρουν την ταυτότητα τους. Τα παιδιά παρουσιάζουν γνωστικές και αναπτυξιακές καθυστερήσεις, αναπτυξιακές παλινδρομήσεις και συμπτώματα συνδρόμου μετατραυματικού στρες, όπως δυσκολίες στον ύπνο και στην συγκέντρωση και συμπτώματα κατάθλιψης (Miller, 2006).

Ο πατρικός εγκλεισμός προκαλεί στα παιδιά σοκ, αναστάτωση, θυμό, λύπη, δυσφορία και σύγχυση. Τα παιδιά μπορεί να κρύβουν τα συναισθήματα από το άτομο το οποίο τα φροντίζει, για παράδειγμα τη μητέρα, για να μην το στεναχωρήσουν και το επιβαρύνουν. Νιώθουν φόβο και ανησυχία για το μέλλον της οικογένειας και του έγκλειστου γονέα. Επιπλέον, μετά τον εγκλεισμό του πατέρα, τα παιδιά πολλές φορές πρέπει να αναλάβουν περισσότερες ευθύνες και έχουν περισσότερες υποχρεώσεις, όπως το να βοηθούν τη μητέρα. Κάποια παιδιά βλέπουν ως διέξοδο το σχολείο γιατί τα βοηθά να ξεχάσουν και γιατί μπορεί να βρискουν υποστήριξη από φίλους ή συμμαθητές με κοινές εμπειρίες. Όμως, πολλά παιδιά αναφέρουν πως πολλές φορές νιώθουν αμηχανία διότι γίνονται θέμα συζήτησης στο σχολείο και πως συχνά γίνονται θύματα σχολικού εκφοβισμού. Επίσης, νιώθουν μειονεκτικά σε σχέση με τα άλλα παιδιά λόγω των οικονομικών δυσκολιών, που προκαλούνται εξαιτίας του γονεϊκού εγκλεισμού (Boswell, 2002).

Τα παιδιά αντιμετωπίζουν διακρίσεις και υποτιμούνται. Στο σχολείο, συχνά δέχονται πειράγματα από συμμαθητές και οι δάσκαλοι τους φέρονται διαφορετικά ή είναι ανίκανοι να τα προστατεύσουν. Βιώνουν έντονα το στίγμα, θεωρούνται άτομα ενός κατώτερου κοινωνικού στρώματος και συνεπώς υποβιβάζονται με το να χαρακτηρίζονται ακατάλληλοι για φίλοι, σύντροφοι ή συνεργάτες. Το αντιλαμβανόμενο στίγμα των παιδιών και η αναμονή της απόρριψής τους από το περιβάλλον τα οδηγεί στο να αποφεύγουν τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και την αναζήτηση βοήθειας. Ο φόβος ώστε να μην οδηγηθούν σε καταστάσεις αμηχανίας, διάκρισης και ντροπής, έχει πιο εξουθενωτικές συνέπειες από την πραγματική κατάσταση που βιώνουν. Επίσης, τα παιδιά είναι πολύ πιθανό να εσωτερικεύσουν τις αρνητικές κοινωνικές πεποιθήσεις, να αυτοστιγματιστούν και να κατακλυστούν από συναισθήματα ντροπής και φόβου, χαμηλή αυτοπεποίθηση, ενοχές και μία αίσθηση

χαμηλής αυτοαποτελεσματικότητας και αναξιότητας. Συνεπώς, είναι προτιμητέο τα παιδιά να θεωρούν άδικη την κοινωνική αντιμετώπιση και τον κοινωνικό στιγματισμό που βιώνουν (Phillips & Gates, 2011). Το κοινωνικό στίγμα αποτελεί ένα βαρύ φορτίο που κουβαλά η οικογένεια του κρατούμενου. Η οικογένεια μπορεί να μετακομίσει εξαιτίας της συμπεριφοράς των γειτόνων και αυτό να την οδηγήσει στην ρήξη των κοινωνικών σχέσεων και στην κοινωνική απομόνωση (Sack, Seidler, & Thomas, 1976). Επιπλέον, το κοινωνικό στίγμα σχετίζεται με την εκδήλωση εξωτερικευμένων συμπεριφορών των παιδιών (Hagen & Myers, 2003).

Παιδιά που βιώνουν τον γονεϊκό εγκλεισμό προέρχονται κατά κύριο λόγο από κοινωνικο-δημογραφικό υπόβαθρο όπου επικρατούν αντίξοες συνθήκες και αυτό μπορεί να προκαλέσει προβλήματα στην υγεία τους, που ύστερα από την φυλάκιση του γονέα μπορεί να επιδεινωθούν (Quilty, Levy, Howard, Barratt, & Butler, 2004). Φροντιστές παιδιών με έγκλειστους γονείς δηλώνουν πως η υγεία των παιδιών επιδεινώθηκε μετά την φυλάκιση των γονέων (Arditti, Lambert-Shute, & Joest, 2003).

Οι προβληματικές συμπεριφορές των παιδιών αποτελούν μια κραυγή για βοήθεια και για ασφάλεια και ένα τρόπο για να εκφράσουν την σύγχυση και την ανάγκη τους για να ρυθμίσουν τα χαώδη συναισθήματα που τους προκαλεί ο γονεϊκός εγκλεισμός (Shlafer & Poehlmann, 2010).

2.1. Συνέπειες στα διαφορετικά αναπτυξιακά στάδια

Το παιδί σε κάθε αναπτυξιακό στάδιο παρουσιάζει διαφορετικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες. Συνεπώς, είναι λογικό να επηρεάζεται διαφορετικά εξαιτίας του γονεϊκού εγκλεισμού σε διαφορετικά αναπτυξιακά στάδια. Στην συνέχεια, θα παρουσιαστούν οι συνέπειες του εγκλεισμού του γονέα στην βρεφική, στην νηπιακή, στην σχολική και στην εφηβική ηλικία.

2.1.1. Βρεφική ηλικία

Βρέφη που αποχωρίζονται τη μητέρα τους λόγω της φυλάκισης της βρίσκονται σε κίνδυνο για την μετέπειτα εξέλιξη της ζωής τους, διότι είναι πιθανό να αναπτύξουν μη προσαρμοστικές συμπεριφορές. Μεγάλο ποσοστό παιδιών έγκλειστων μητέρων δεν έχουν αναπτύξει ασφαλή δεσμό με τη μητέρα τους ή με το πρόσωπο που τα φροντίζει. Αυτό συμβαίνει διότι ο ασφαλής δεσμός για να αναπτυχθεί απαιτεί διαρκή,

σταθερή και τρυφερή φροντίδα από τη μητέρα προς το παιδί και ένας αποχωρισμός στα πρώτα χρόνια της ζωής του είναι ικανός να εμποδίσει την δημιουργία, την ανάπτυξη και την διατήρηση του δεσμού. Επίσης, αν υπάρχει αστάθεια σχετικά με την ανάληψη φροντίδας των παιδιών, τα παιδιά είναι πιθανό να μην αναπτύσσουν ασφαλή δεσμό ούτε με τους φροντιστές τους. Ακόμα, μεγάλο ποσοστό έγκλειστων μητέρων δηλώνει πως έκανε χρήση αλκοόλ και ουσιών κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης. Εξαιτίας αυτής της προγεννητικής χρήσης βλαβερών ουσιών από τη μητέρα, εμφανίζονται δυσκολίες σχετικές με την ιδιοσυγκρασία του βρέφους. Αυτό το γεγονός μπορεί να δυσκολέψει την προσπάθεια ανάπτυξης ασφαλούς δεσμού, επειδή είναι λογικό μια μητέρα ή ένας φροντιστής να μην μπορεί εύκολα να συγχρονιστεί και να επικοινωνήσει με ένα “δύσκολο” βρέφος (Dallaire, 2007a).

2.1.2. Νηπιακή ηλικία

Σύμφωνα με τους φροντιστές και τις έγκλειστες μητέρες, τα περισσότερα παιδιά εμφανίζουν πολλαπλές συναισθηματικές και συμπεριφορικές αντιδράσεις στον εγκλεισμό της μητέρας, όπως λύπη, κλάμα, σύγχυση, ανησυχία, θυμό, φόβο, αναπτυξιακή καθυστέρηση, προβλήματα ύπνου. Κάποια παιδιά αδιαφορούν για τη μητέρα και κάποια άλλα την ψάχνουν και την αναζητούν συνεχώς (Poehlmann, 2005a).

Τα παιδιά νηπιακής ηλικίας με έγκλειστες μητέρες εμφανίζουν έντονη αμφιθυμία, αποδιοργάνωση, βία ή αδιαφορία στους δεσμούς με τους φροντιστές και της μητέρες τους. Αυτό συμβαίνει διότι τα παιδιά έχουν υποστεί παρατεταμένης διάρκειας αποχωρισμό από τη μητέρα και μία ή περισσότερες αλλαγές φροντιστών και αναπτύσσουν ανασφαλείς δεσμούς μαζί τους. Είναι πολύ σημαντικό το παιδί να μείνει σε ένα σταθερό περιβάλλον μετά τη φυλάκιση της μητέρας του ώστε να μπορέσει να αναπτύξει ασφαλή δεσμό με τον φροντιστή του. Επίσης, η ανάπτυξη ασφαλούς δεσμού είναι πιο πιθανή όταν τα παιδιά είναι μεγαλύτερα. Τα μεγαλύτερα παιδιά έχουν περισσότερες γνωστικές και επικοινωνιακές δεξιότητες και μπορούν να κατανοήσουν καλύτερα την πολυπλοκότητα της κατάστασης, τα συναισθήματα και τις σκέψεις τους σχετικά με την απουσία της μητέρας. Συνεπώς, είναι πιο εύκολο να αναπτύξουν ασφαλή δεσμό με τον φροντιστή τους και να διατηρήσουν έναν υγιή δεσμό με την μητέρα, σε σύγκριση με τα μικρότερα παιδιά που είναι πιο ευάλωτα στον αποχωρισμό (Poehlmann, 2005a).

Παιδιά με έγκλειστες μητέρες εμφανίζουν χαμηλότερα του μέσου όρου αποτελέσματα σε δοκιμασίες διανοητικών και γνωστικών δεξιοτήτων, σχετικές με το λεξιλόγιο, την κατανόηση, την ανάλυση σχεδίου, την αντιγραφή και την μνήμη. Αξιοσημείωτο είναι ότι τα παιδιά εμφανίζουν χαμηλότερα γνωστικά αποτελέσματα όταν μένουν με φροντιστές που αντιμετωπίζουν δυσκολίες, όπως ανεργία, προβλήματα υγείας, που είναι ανύπαντροι γονείς και που έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Οι φροντιστές που εμφανίζουν αυτά τα χαρακτηριστικά είναι λιγότερο σε θέση να παρέχουν ένα υποστηρικτικό και ασφαλές περιβάλλον στα παιδιά και να ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους. Ακόμη, για τα χαμηλής ποιότητας γνωστικά αποτελέσματα των παιδιών ίσως ευθύνεται και η προγεννητική έκθεση σε ουσίες, καθώς είναι πολύ συχνό φαινόμενο μητέρες στην φυλακή να δηλώνουν πως έκαναν χρήση κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης (Poehlmann, 2005b).

Σύμφωνα με αναφορές μητέρων, αγόρια πρώιμης παιδικής ηλικίας με έγκλειστους πατέρες εμφανίζουν επιθετική συμπεριφορά (Geller, Garfinkel, Cooper, & Mincy, 2009).

2.1.3. Σχολική ηλικία

Τα παιδιά συχνά βιώνουν πολλαπλές αλλαγές σχολείων, με αποτέλεσμα να έχουν προβληματικές σχέσεις με συμμαθητές τους και λίγους φίλους και να απομονώνονται. Επίσης, εμφανίζουν χαμηλή ακαδημαϊκή επίδοση (Bocknek, Sanderson, & Britner IV, 2009). Ακόμα, παιδιά 6 έως 8 χρονών αναπτύσσουν φοβία για το σχολείο 4 με 6 εβδομάδες μετά την φυλάκιση του γονέα (Sack, Seidler, & Thomas, 1976). Μεγάλο ποσοστό παιδιών με έγκλειστες μητέρες μένει στην ίδια τάξη (Dallaire, 2007a). Διαφορετικά αποτελέσματα φανερώνουν τα ευρήματα της Cho (2009), η οποία υποστηρίζει ότι τα παιδιά με έγκλειστες μητέρες δεν εμφανίζουν υψηλές πιθανότητες να παραμείνουν στην ίδια τάξη και βελτιώνουν την σχολική τους επίδοση, όπως την συμμετοχή, τους βαθμούς, την συμπεριφορά και την ολοκλήρωση των εργασιών. Σύμφωνα με την Cho (2009), αυτό ίσως οφείλεται στους φροντιστές των παιδιών, που είναι κυρίως οι γιαγιάδες τους, οι οποίοι συμμετέχουν πιο ενεργά στις σχολικές δραστηριότητες των παιδιών, επιβλέποντας αν πηγαίνουν σχολείο και αν διαβάζουν τα μαθήματα τους. Επίσης, το νέο περιβάλλον στο οποίο κατοικούν μπορεί να είναι πιο ευνοϊκό ή οι δάσκαλοι να υποστηρίζουν και να προωθούν τα παιδιά που βιώνουν τον μητρικό εγκλεισμό.

Παιδιά με έγκλειστες μητέρες κατά την σχολική ηλικία εμφανίζουν χαμηλό ποσοστό ενσυναίσθησης, φτωχή ρύθμιση συναισθημάτων, έλλειψη τύψεων για αντικοινωνική συμπεριφορά, δυσκολία στην εκπλήρωση υποσχέσεων και στην ακολούθηση κανόνων. Όλα τα παραπάνω υποδηλώνουν έλλειψη εκπαίδευσης και σωστής κοινωνικοποίησης, ώστε να μπορούν να αναγνωρίζουν και να διαχειρίζονται τα συναισθήματα τους. Επίσης, μπορεί να εμφανίζουν εξωτερικευμένες συμπεριφορές, να αισθάνονται ντροπή, αναξιότητα και να αποσύρονται από το κοινωνικό περίγυρο (Lotze, Ravindran, & Myers, 2010). Επιπλέον, τα παιδιά εμφανίζουν συμπτώματα συνδρόμου μετατραυματικού στρες, όπως μεγάλος βαθμός υπερεγρήγορης που δυσκολεύει την καθημερινή τους λειτουργία, ψυχοσωματικά προβλήματα, ενοχές και εσωτερικευμένες συμπεριφορές, όπως απόσυρση. Δυσκολεύονται να εκφράσουν τα συναισθήματα τους, να διαχειριστούν την θλίψη τους και κουβαλούν μια αίσθηση διαφορετικότητας που τα οδηγεί στην απομόνωση. Ακόμη, αντιμετωπίζουν φόβο για την απώλεια και το θάνατο και ζουν κάτω από πολύπλοκες οικογενειακές συνθήκες, όπως φτώχεια, έκθεση σε χρήση ουσιών, κακοποίηση (Bocknek, Sanderson, & Britner IV, 2009). Επιπρόσθετα, κορίτσια σχολικής ηλικίας εμφανίζουν νυχτερινή ενούρηση μετά τον αποχωρισμό από τη μητέρα τους εξαιτίας της φυλάκισης της (Dallaire, 2007a).

Σύμφωνα με αναφορές δασκάλων και φροντιστών, παιδιά που βιώνουν τον πατρικό εγκλεισμό αντιμετωπίζουν συμπεριφορικά και συναισθηματικά προβλήματα και εμφανίζουν εξωτερικευμένες συμπεριφορές, όπως σωματική βία, λεκτικό εκφοβισμό, επιθετικότητα στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, περιφρόνηση, κλοπές και βανδαλισμό. Επιπλέον, σύμφωνα με αυτοαναφορές των παιδιών, εμφανίζουν συμπτώματα κατάθλιψης. Οι εξωτερικευμένες συμπεριφορές και τα καταθλιπτικά συμπτώματα σχετίζονται σημαντικά με την έκθεση του παιδιού σε βία, ως μάρτυρας ή ως θύμα (Wilbur et al., 2007).

2.1.4. Εφηβική ηλικία

Σύμφωνα με τον Gabel (1992a), τα αγόρια ηλικίας 11 έως 13 χρονών είναι πιο εύαλωτα στις συνέπειες του αποχωρισμού από το γονέα και αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο ανάπτυξης αντικοινωνικής συμπεριφοράς και συμπεριφορικών προβλημάτων. Έφηβα αγόρια ταυτίζονται με τη συμπεριφορά του έγκλειστου πατέρα τους και εμφανίζουν αντικοινωνική συμπεριφορά (Sack & Seidler, 1978). Ίσως, τα αγόρια, ταυτιζόμενα με τις αρνητικές πλευρές του πατέρα όπως η παραβατικότητα,

προσπαθούν να συνεχίσουν τις σχέσεις με τον έγκλειστο πατέρα και να πετύχουν την αναγνώριση από αυτόν (Gabel, 1992b). Ακόμη, μπορεί να υπάρχει ελαφριά ομοιότητα μεταξύ μεταξύ των εγκλημάτων των γονέων και των παραπτώματων των εφήβων (Sack, Seidler, & Thomas, 1976). Έφηβοι με έγκλειστες μητέρες βρίσκονται σε μεγάλο κίνδυνο να εισαχθούν σε συμμορίες και να μην παρακολουθούν το σχολείο. Επίσης, εμφανίζουν έντονη σεξουαλική δραστηριότητα και η πιθανότητα μιας εφηβικής εγκυμοσύνης είναι μεγάλη (Dallaire, 2007a). Συγκεκριμένα, έφηβοι με έγκλειστες μητέρες έχουν 20% με 28% περισσότερες πιθανότητες να εγκαταλείψουν το σχολείο κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού, συγκριτικά με εφήβους των οποίων οι μητέρες δεν είναι κρατούμενες. Σίγουρα, για να προληφθεί η εγκατάλειψη του σχολείου χρειάζεται γονική παρακολούθηση και επίβλεψη (Cho, 2011).

Όσο περισσότερο δεμένοι είναι οι έφηβοι με την οικογένεια τους, τόσο λιγότερες είναι οι πιθανότητες να εμφανίσουν εγκληματικές συμπεριφορές. Αυτό καθιστά την σταθερή φροντίδα και υποστήριξη από την οικογένεια σε αυτούς τους εφήβους απαραίτητη (Dallaire, 2007a). Δυστυχώς, όμως, οι οικογένειες με έγκλειστο γονέα αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα. Σύμφωνα με τους Kjellstrand και Eddy (2011), γονείς σε οικογένειες με ιστορικό γονεϊκού εγκλεισμού χρησιμοποιούν ακατάλληλες πειθαρχικές πρακτικές, ανάρμοστες, όπως φωνές, χαστούκια, υπερβολικές αντιδράσεις και άλλους σκληρούς τρόπους διαπαιδαγώγησης, και ανεπαρκείς, όπως φτώχη επίβλεψη. Δηλαδή, αν ο ένας γονέας βρίσκεται στη φυλακή, είναι πολύ πιθανό ο άλλος που βρίσκεται στο σπίτι να χρησιμοποιεί λανθασμένους τρόπους αλληλεπίδρασης με το παιδί. Αυτός ο λάθος τρόπος διαπαιδαγώγησης ίσως ευθύνεται για τα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών και την υψηλή εγκληματικότητα στην εφηβεία. Στην ηλικία των δέκα, το παιδί που βιώνει τον γονεϊκό εγκλεισμό μαλώνει, επιτίθεται και καταστρέφει πράγματα. Στα δεκαπέντε, κλέβει με χρήση βίας και διακινεί ναρκωτικά. Όπως υποστηρίζουν οι Aaron και Dallaire (2010), παιδιά ηλικίας 10 έως 14 με έναν πρόσφατα φυλακισμένο γονέα δηλώνουν ότι στην οικογένεια τους επικρατεί διαμάχη. Επίσης, είναι πιο πιθανό οι γονείς τους να κάνουν χρήση ουσιών, η οικογένεια τους να αντιμετωπίζει οικονομικά προβλήματα και να έχει θυματοποιηθεί. Όλα τα παραπάνω, οδηγούν τα παιδιά σε εκδήλωση αντικοινωνικών συμπεριφορών και προβλημάτων συμπεριφοράς.

Οι Phillips, Burns, Wagner, Kramer και Robbins (2002), σύγκριναν εφήβους με κρατούμενους γονείς που είχαν οδηγηθεί σε κέντρα ψυχιατρικής φροντίδας εξαιτίας

της επιθετικής τους συμπεριφοράς με εφήβους που είχαν ζήσει κάποιο αγχογόνο γεγονός, όπως θάνατο γονέα, οικογενειακή κρίση, σοβαρό τραυματισμό, μαρτυρία βίας. Βρήκαν ότι έφηβοι με γονείς στη φυλακή αντιμετωπίζουν περισσότερους παράγοντες κινδύνου στη ζωή τους, όπως γονείς που κάνουν χρήση ουσιών ή αλκοόλ, φτώχεια, ιστορικό κακοποίησης ή παραμέλησης από γονείς ή φροντιστές. Επίσης, είναι πιο πιθανό να έχουν βιώσει οικογενειακή κρίση ή να έχουν γίνει μάρτυρες βίας στους έξι μήνες πριν την θεραπεία στο κέντρο, γεγονότα που προκαλούν μεγάλο άγχος στα παιδιά. Σε σύγκριση με τους άλλους νέους που δέχονταν θεραπεία, οι έφηβοι με έγκλειστους γονείς εμφανίζουν περισσότερο συχνά κάποια διαταραχή συμπεριφοράς, διαταραχή ελλειμματικής προσοχής/υπερκινητικότητας και περιστατικά αποβολής ή διακοπής από το σχολείο, σύλληψης ή φυλάκισης, αλλά λιγότερο συχνά κατάθλιψη.

Οι επιπτώσεις της γονεϊκής είναι συνεχιζόμενες καθόλη την διάρκεια της ανάπτυξης του παιδιού. Για αυτόν τον λόγο, το κλειδί για την πρόληψη της κακής προσαρμογής των εφήβων με έγκλειστους γονείς μπορεί να βρίσκεται σε κάποιο άλλο αναπτυξιακό στάδιο πολύ νωρίτερα, στην βρεφική, στην νηπιακή ή στην σχολική ηλικία (Aaron & Dallaire, 2010).

2.1.5. Διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα

Σύμφωνα με αυτοαναφορές παιδιών που βιώνουν τον πατρικό εγκλεισμό, τα κορίτσια εμφανίζουν περισσότερα συμπτώματα κατάθλιψης, σε σχέση με τα αγόρια (Wilbur et al., 2007). Τα αγόρια, όμως, που βιώνουν τον γονεϊκό εγκλεισμό είναι πιο πιθανό να επιδείξουν αντικοινωνική και επιθετική συμπεριφορά, σε σύγκριση με τα κορίτσια (Gabel, 1992a).

2.1.6. Διαφορές μητρικού και πατρικού εγκλεισμού

Ο πατρικός εγκλεισμός έχει ως αποτέλεσμα μέτριες οικογενειακές εντάσεις, σε αντίθεση με τον μητρικό που ασκεί μεγαλύτερη επιρροή, καθώς το παιδί συνήθως θα πρέπει να αλλάξει κατοικία και να προσαρμοστεί σε νέο περιβάλλον (Miller, 2006). Όταν φυλακίζεται ο πατέρας, το παιδί είναι πιο πιθανό να παραμείνει στην φροντίδα της μητέρας. Όταν, όμως, φυλακίζεται η μητέρα, είναι λιγότερο πιθανό να παρέχεται φροντίδα στο παιδί από έναν σταθερό φροντιστή. Το παιδί με έγκλειστη μητέρα είναι πιο πιθανό να μεγαλώνει με μη συγγενικά πρόσωπα, σε ανάδοχη φροντίδα, σε κάποιο ίδρυμα ή ορφανοτροφείο ή με κάποιο οικογενειακό φίλο, αν δεν μπορούν οι

παππούδες ή άλλοι κοντινοί συγγενείς να το φροντίσουν. Αυτό υποδηλώνει μια πιο επικίνδυνη κατάσταση στην περίπτωση του μητρικού εγκλεισμού απ' ό,τι του πατρικού (Shlafer & Poehlmann, 2010). Οι κίνδυνοι είναι μεγαλύτεροι στην περίπτωση του μητρικού εγκλεισμού. Όταν συγκρίνονται οι δύο πληθυσμοί, τα παιδιά με έγκλειστες μητέρες έχουν μεγαλύτερο κίνδυνο σχολικής αποτυχίας και εμφάνισης επιθετικών και παραβατικών συμπεριφορών, που μπορεί να προμηνύουν μελλοντική φυλάκιση (Dallaire, 2007b). Οι έγκλειστες μητέρες, συγκριτικά με τους έγκλειστους πατέρες, αναφέρουν πιο συχνά ότι τα έφηβα παιδιά τους έχουν προβλήματα με το νόμο. Ο κίνδυνος να εμπλακούν σε εγκληματικές συμπεριφορές είναι μεγαλύτερος για τα παιδιά με έγκλειστες μητέρες σε σχέση με τα παιδιά με έγκλειστους πατέρες (Dallaire, 2007a). Ακόμα, οι φροντιστές των παιδιών που βιώνουν τον μητρικό εγκλεισμό αναφέρουν σημαντικά πιο συχνά προβλήματα άγχους και κατάθλιψης και μη ακολούθησης κανόνων, από τους φροντιστές παιδιών που βιώνουν τον πατρικό εγκλεισμό (Dallaire & Wilson, 2010).

Ο εγκλεισμός του πατέρα και η έλλειψη επαφής με αυτόν είναι πιο πιθανό να προκαλεί επιθετικές αντιδράσεις στο παιδί, σε σύγκριση με τον εγκλεισμό της μητέρας (Sack, Seidler, & Thomas, 1976). Οι άντρες παραβάτες, αναφέρουν πιο συχνά ότι τα παιδιά τους παρουσιάζουν εξωτερικευμένες αντιδράσεις, προβλήματα που σχετίζονται με εχθρικές συμπεριφορές, χρήση ναρκωτικών ή αλκοόλ, σκασιαρχείο, φυγή, ελλιπή πειθαρχία και παραβατικότητα. Από την άλλη μεριά, γυναίκες παραβάτες αναφέρουν πιο συχνά εσωτερικευμένες αντιδράσεις των παιδιών τους, όπως απόσυρση, παιδιάστικη συμπεριφορά, φόβο, κακή σχολική επίδοση, υπερβολικό κλάμα και εφιάλτες (Gabel, 1992b).

Για τις έγκλειστες μητέρες, η πιθανότητα του εγκλεισμού του παιδιού τους είναι 21%, ενώ για τους έγκλειστους πατέρες 8,5%. Δηλαδή, τα παιδιά έγκλειστων μητέρων έχουν 2,5 φορές μεγαλύτερες πιθανότητες να φυλακιστούν συγκριτικά με τα παιδιά έγκλειστων πατέρων (Dallaire, 2007b).

2.2. Τραυματική εμπειρία της σύλληψης

Η μαρτυρία της σύλληψης, ενός πολύ στρεσογόνου γεγονότος, προκαλεί συναισθηματικές δυσκολίες στα παιδιά και βλάπτει την ευημερία τους. Τα μικρότερα παιδιά είναι πιο πιθανό να γίνουν μάρτυρες της σύλληψης απ' ό,τι τα μεγαλύτερα, διότι είναι πιο πιθανό να είναι στο σπίτι ενώ τα μεγαλύτερα παιδιά στο σχολείο ή με

φίλους. Επίσης, παιδιά με έγκλειστες μητέρες είναι πιο πιθανό να έχουν γίνει μάρτυρες της σύλληψης απ' ό τι παιδιά έγκλειστων πατέρων. Αυτό συμβαίνει διότι οι μητέρες εμπλέκονται περισσότερο στην καθημερινή φροντίδα των παιδιών απ' ό τι οι πατέρες πριν την φυλάκιση (Dallaire & Wilson, 2010).

Τα παιδιά που γίνονται μάρτυρες της γονεϊκής σύλληψης, όπως και της γονεϊκής εγκληματικότητας, είναι πιο πιθανό να εμφανίσουν μειωμένες δεξιότητες ρύθμισης του συναισθήματος και περισσότερες καταθλιπτικές και αγχώδεις συμπεριφορές σε σχέση με παιδιά που δεν έχουν γίνει μάρτυρες τέτοιων γεγονότων. Επίσης, εμφανίζουν μειωμένα αποτελέσματα σε δοκιμασίες λεξιλογίου, αποτέλεσμα που μπορεί να υπονοεί προβλήματα στην σχολική επίδοση. Σύμφωνα με αναφορές παιδιών, φροντιστών και γονέων, η εμπειρία της γονεϊκής σύλληψης αποτελεί ξεχωριστή προβλεπτική μεταβλητή των προβληματικών συμπεριφορών των παιδιών, πέρα από τον αποχωρισμό από τον γονέα λόγω του εγκλεισμού (Dallaire & Wilson, 2010). Επιπλέον, παιδιά μάρτυρες της σύλληψης έχουν αυξημένες πιθανότητες εμφάνισης προβλημάτων ψυχικής υγείας. Είναι μπερδεμένα και ανίκανα να καταλάβουν τις αιτίες και τις συνέπειες της σύλληψης. Μικρότερα παιδιά βλέπουν συχνά εφιάλτες σχετικούς με το τρομακτικό αυτό γεγονός, ενώ μεγαλύτερα δυσπιστούν προς το σύστημα δικαιοσύνης και την επιβολή του νόμου. Θεωρούν την αστυνομία απειλή, και όχι υπηρεσία που παρέχει προστασία στην κοινωνία (Miller, 2006). Τα παιδιά αυτά εμφανίζουν πικρία για τον τρόπο σύλληψης του γονέα τους και οργή προς την αστυνομία (Sack, Seidler, & Thomas, 1976).

Αποτελεί αναγκαιότητα να μειωθεί η έκθεση των παιδιών στην τρομακτική και τραυματική εμπειρία της γονεϊκής σύλληψης. Πρέπει να σχεδιαστούν παρεμβάσεις με κύριο στόχο την αστυνομία. Το “Child Development-Community Policing Program” που εφαρμόστηκε στις αρχές του '90 στο αστυνομικό τμήμα του New Haven, στο Connecticut εκπαιδεύει τους αστυνομικούς σε θέματα παιδικής ανάπτυξης ώστε να διαπράξουν μια καλύτερη και πιο ασφαλή σύλληψη ενός γονέα ώστε να μειωθεί το ψυχολογικό τραύμα του παιδιού. Επίσης, εκπαιδευμένοι κλινικοί ιατροί βρίσκονται σε εφημερία, ώστε να μπορούν να ειδοποιηθούν για να πάνε στην σκηνή μιας σύλληψης, αν είναι και παιδιά παρόντα. Σε ένα άλλο πρόγραμμα, το οποίο μπήκε σε εφαρμογή το 2007 στο αστυνομικό τμήμα του San Francisco, οι αστυνομικοί υπάλληλοι είναι υποχρεωμένοι να κάνουν συλλήψεις όταν τα παιδιά είναι απόντα,

εάν αυτό είναι εφικτό, να μαθαίνουν για το που θα βρίσκονται τα παιδιά και να βρουν έναν ενήλικα συγγενή για να φροντίσει το παιδί (Dallaire & Wilson, 2010).

2.3. Επισκέψεις στη φυλακή και επικοινωνία με τον έγκλειστο γονέα

Η επίσκεψη στην φυλακή είναι συναισθηματικά επώδυνη για τα παιδιά. Οι περιβαλλοντικές συνθήκες είναι φτωχές και η μεταχείριση από το προσωπικό της φυλακής είναι σκληρή, ασεβής και αδιάφορη. Τα παιδιά βιώνουν θλίψη, ανησυχία και δυσφορία καθώς βλέπουν ένα αγαπημένο τους πρόσωπο στη φυλακή και ταυτίζονται συναισθηματικά με τον πόνο του κρατούμενου. Επίσης, την ώρα που πρέπει να αποχαιρετήσουν τον έγκλειστο γονέα, δυσκολεύονται πολύ (Arditti, 2003).

Οι επισκέψεις στην φυλακή χαρακτηρίζονται από κουραστική αναμονή σε ουρές περισσότερη ώρα απ' ό,τι διαρκεί η πραγματική επίσκεψη. Τα παιδιά χωρίζονται από το γονέα με ένα γυάλινο φράγμα, επικρατεί συνωστισμός και θόρυβος στον χώρο και οι εγκαταστάσεις είναι βρώμικες (Hairston, 1998). Οι εγκαταστάσεις είναι μη φιλικές προς το παιδί: εγκαταλελειμμένα και βρώμικα μπάνια, πάτωμα επικίνδυνο στο οποίο μπορεί να πέσουν και να τραυματιστούν τα παιδιά. Επιπλέον, υπάρχει αβεβαιότητα σχετικά με το αν το παιδί θα δει τελικά τον έγκλειστο γονέα. Το ότι το παιδί και ο φροντιστής θα εμφανιστούν και θα περιμένουν στη φυλακή, δεν αποτελεί εγγύηση ότι τελικά θα πραγματοποιηθεί η επίσκεψη. Τα παιδιά νιώθουν άγχος εξαιτίας της μεγάλης αναμονής, απογοήτευση για τη σύντομη διάρκεια της επίσκεψης και δυσφορία λόγω της ανικανότητας τους να αγγίξουν τον έγκλειστο γονέα. Η έλλειψη σωματικής επαφής είναι πολύ αρνητική για τη σχέση γονέα και παιδιού καθώς το άγγιγμα είναι ουσιώδες για την διατήρηση του συναισθηματικού δεσμού με τον κρατούμενο (Arditti, 2003). Ακόμα ένα εμπόδιο αποτελεί η απόσταση της κατοικίας του παιδιού από την φυλακή και το κόστος της μεταφοράς. Όμως, ακόμα κι αν είναι εύκολη η επίσκεψη πολλές οικογένειες την αποφεύγουν εξαιτίας των άβολων και στείρων δωματίων επίσκεψης και του μη φιλικού προς το παιδί περιβάλλοντος (Nesmith & Ruhland, 2008).

Τα τηλεφωνήματα, ένας άλλος τρόπος επικοινωνίας του παιδιού με τον έγκλειστο γονέα, αποτελούν μια προσοδοφόρα επιχείρηση για τις φυλακές καθώς έχουν μεγάλη χρέωση, η οποία επιβαρύνει τον δέκτη των τηλεφωνημάτων. Συνεπώς, οι οικογένειες που δέχονται τις κλήσεις από τον κρατούμενο γονέα χρεώνονται πολύ και πολλές φορές δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στα έξοδα. Τα γράμματα από τη

φυλακή έχουν και αυτά κάποιο κόστος, αυτή τη φορά κοινωνικό, διότι φέρουν μία εξωτερική σφραγίδα, η οποία δηλώνει την προέλευση του γράμματος και μπορεί να στιγματίσει την οικογένεια (Hairston, 1998). Σύμφωνα με την Boswell (2002), τα γράμματα και τα τηλεφωνήματα με τον έγκλειστο γονέα είναι πολύ βοηθητικά για τα παιδιά. Όμως, καθώς η φυλακή ενισχύει ή δημιουργεί την αποξένωση μεταξύ γονέα και παιδιού, πολλές φορές τα τηλεφωνήματα είναι αμήχανα και η επικοινωνία χαρακτηρίζεται από επιφανειακές συζητήσεις ώστε να αποφεύγονται επώδυνα ή προσωπικά ζητήματα (Nesmith & Ruhland, 2008).

Η επαφή των παιδιών με τον έγκλειστο πατέρα μέσω επισκέψεων στη φυλακή, τηλεφωνημάτων και γραμμάτων προβλέπει την προσκόλληση των παιδιών σε αυτούς και την εμπλοκή των πατέρων στην ανατροφή των παιδιών τους αφού απελευθερωθούν. Η συχνότερη επαφή μπορεί να βελτιώσει τη σχέση του έγκλειστου πατέρα με το παιδί του (La Vigne, Naser, Brooks, & Castro, 2005). Όταν δεν υπάρχει επαφή για να στηρίξει έναν διαρκή δεσμό, τα παιδιά αρχίζουν να βλέπουν τους έγκλειστους γονείς σαν ξένους (Hairston, 1998). Επιπλέον, γονείς αναφέρουν ότι τα παιδιά φαίνονται ανακουφισμένα και λιγότερο αναστατωμένα μετά την πρώτη επίσκεψη στον έγκλειστο πατέρα τους στη φυλακή. Περιμένουν με ανυπομονησία την επίσκεψη και νιώθουν λύπη όταν πρέπει να αποχωρήσουν από τη φυλακή (Sack & Seidler, 1978). Σύμφωνα με τις Shlafer και Poehlmann (2010), τα παιδιά που έρχονται σε συχνότερη επαφή με τον έγκλειστο γονέα αισθάνονται λιγότερο θυμό και αποξένωση προς αυτόν, σε σύγκριση με παιδιά που δεν έχουν καμία επαφή με τον κρατούμενο. Επίσης, η επίσκεψη είναι σημαντική για να βεβαιωθούν τα παιδιά ότι ο έγκλειστος γονέας είναι καλά και για να ανακουφιστούν από συναισθήματα ενοχής και απόρριψης που προκαλούνται από τον αποχωρισμό παιδιού και γονέα (Clopton & East, 2008). Αντίθετα, τα παιδιά στα οποία ο έγκλειστος γονέας δεν έγραψε ή δεν τηλεφώνησε ποτέ, φαίνονται θυμωμένα και λυπημένα για αυτό το γεγονός. Τα παιδιά θεωρούν τον απόντα γονέα ως υποστηρικτικό πρόσωπο και η επαφή μπορεί να τα βοηθή να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα τους (Bocknek, Sanderson, & Britner IV, 2009).

Παρόλο που υποστηρίζεται από πολλούς ότι η επίσκεψη αποτελεί προστατευτικό παράγοντα για τα παιδιά, τα παιδιά μπορεί να αναπτύξουν αίσθημα φόβου όσο πιο συχνά επισκέπτονται τη μητέρα τους στη φυλακή και αυτός ο φόβος να οδηγήσει στη δημιουργία ενός ανασφαλούς δεσμού με τη μητέρα (Dallaire, 2007a). Επίσης,

φροντιστές αναφέρουν πως οι προβληματικές συμπεριφορές των παιδιών αυξάνονται μετά από την επίσκεψη στη φυλακή και την επαφή με τον έγκλειστο γονέα (Shlafer & Roehlmann, 2010). Πριν και μετά την επίσκεψη, τα παιδιά μπορεί να εκδηλώσουν συμπεριφορικές αντιδράσεις, όπως ευερεθιστότητα και υπερκινητικότητα, που μπορεί να διαρκέσουν μέχρι και την επόμενη μέρα της επίσκεψης (Clorton & East, 2008). Όπως υποστηρίζουν ανάδοχοι γονείς, τα παιδιά μετά την ημερησία επίσκεψη τους στην έγκλειστη μητέρα γυρνούν στο σπίτι με συναισθηματικά, σωματικά και συμπεριφορικά προβλήματα. Εμφανίζουν νυχτερινή ενούρηση, κούραση, νευρικότητα, χρήση απρεπούς λεξιλογίου, επιθετική και καταστροφική συμπεριφορά, προβλήματα πειθαρχίας, περιφρόνηση και απόσυρση. Σύμφωνα με τους ανάδοχους γονείς, η αλλαγή του φροντιστή έστω και για μία μέρα, μπορεί να επηρεάσουν την συμπεριφορά του παιδιού (Baunach, 1985). Σύμφωνα με την Roehlmann (2005a), παιδιά που έχουν επισκεφτεί την μητέρα τους στην φυλακή έχουν λιγότερο θετικές αναπαραστάσεις για αυτήν απ' ό,τι παιδιά που δεν την έχουν επισκεφτεί ποτέ. Αυτό ίσως να οφείλεται στην αρνητική εμπειρία της αφιλόξενης επίσκεψης στη φυλακή. Το περιβάλλον σίγουρα τρομάζει τα παιδιά: έλλειψη ιδιωτικότητας, συρμάτινες περιφράξεις στους εξωτερικούς χώρους, μητέρες οι οποίες πρέπει να κάθονται στο τραπέζι και στις οποίες απαγορεύεται να παίζουν με τα παιδιά τους στο πάτωμα.

Ο φροντιστής του παιδιού λειτουργεί ως προστάτης και διαμεσολαβητής για την επίσκεψη. Μπορεί να περιορίζει ή να ελέγχει την επαφή του παιδιού με τον έγκλειστο γονέα εάν το παιδί είναι μικρό και ανησυχί για τις επιπτώσεις που θα είχε μια τέτοια επίσκεψη ή σε περίπτωση που οι σχέσεις του με τον κρατούμενο γονέα είναι ψυχραμένες. Μεγαλύτερα παιδιά, όμως, ελέγχουν μόνα τους την επαφή με το γονέα και οι ενέργειες τους περνούν απαρατήρητες από τους φροντιστές τους. Εκτός από την απόφαση του φροντιστή για την επίσκεψη του παιδιού στη φυλακή, οι αντιλήψεις και τα συναισθήματα του παιδιού για τον έγκλειστο γονέα παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο για το αν θα πραγματοποιηθεί τελικά η επίσκεψη. Παιδιά με αρνητικά συναισθήματα προς τον κρατούμενο γονέα δεν έχουν ενδιαφέρον και κίνητρα για να τον επισκεφτούν. Αντίθετα, παιδιά με θετικές αντιλήψεις για την σχέση τους με τον έγκλειστο γονέα επιθυμούν να τον δουν, να του γράψουν, να του τηλεφωνήσουν. Τα παιδιά εκφράζουν αβεβαιότητα ή ενθουσιασμό στην ιδέα μιας επικείμενης επίσκεψης στη φυλακή αναλόγως τα συναισθήματα τους. Δύσκολα, όμως, αναφέρουν θετικές εμπειρίες σχετικές με την επίσκεψη στη φυλακή (Shlafer & Roehlmann, 2010).

Πολλά παιδιά, επίσης, μπορεί να εμφανίσουν αμφιθυμία και να επιλέξουν να σταματήσουν την επικοινωνία για να προστατευθούν από περαιτέρω απογοήτευση (Miller, 2006). Σύμφωνα με τους Nesmith και Ruhland (2008), πολλά παιδιά νιώθουν φόβο στην σκέψη της επίσκεψης στην φυλακή. Φόβο προς τους άλλους κρατούμενους και αίσθηση μη ασφάλειας, συναισθήματα που προκαλούνται εξαιτίας του περιβάλλοντος: κλειδωμένες πόρτες και παράθυρα με σίδερα. Όμως, τα παιδιά επιθυμούν να δουν τον έγκλειστο γονέα, ακόμα και αν είναι πληγωμένα, θυμωμένα ή φοβισμένα. Όμως, υπάρχει περίπτωση τα παιδιά να εσωτερικεύσουν τα συναισθήματα των φροντιστών τους για τον έγκλειστο γονέα. Στην γνώμη των παιδιών σχετικά με την επικοινωνία με τον έγκλειστο γονέα, πολλές φορές αντανακλάται η γνώμη των φροντιστών και τα συναισθήματα τους. Συνεπώς, τα συναισθήματα του φροντιστή για τον γονέα μπορούν να επηρεάσουν τα συναισθήματα και την επικοινωνία του παιδιού με τον έγκλειστο γονέα.

Σύμφωνα με την Boswell (2002), η άποψη του παιδιού για την επίσκεψη μπορεί να αλλάζει ανάλογα με τη φυλακή. Σε κάποια φυλακή μπορεί το κλίμα να είναι εχθρικό για ένα παιδί και σε κάποια άλλη φιλικό. Αυτό εξαρτάται και από την στάση των σωφρονιστικών υπαλλήλων, οι οποίοι μπορεί να κρατούν είτε εκφοβιστική και ψυχρή στάση, είτε ευγενική στάση. Τα παιδιά μπορούν να αντιληφθούν το σεβασμό που δέχονται από το περιβάλλον. Συνεπώς, κάποια παιδιά έχουν θετικές απόψεις για τις επισκέψεις στην φυλακή και αναφέρουν χαρούμενες στιγμές με τον έγκλειστο γονέα και γνωριμίες με άλλα παιδιά που επισκέπτονται και αυτά τους γονείς τους. Άλλα παιδιά θεωρούν τις επισκέψεις βαρετές ή επίσημες. Σύμφωνα με τον Lange (2000), τα γράμματα, οι κλήσεις και οι επισκέψεις της οικογένειας στον έγκλειστο γονέα θεωρούνται ως απειλή και κίνδυνος από το σωφρονιστικό σύστημα. Κατά συνέπεια, τα παιδιά και οι οικογένειες πολλές φορές αντιμετωπίζονται ως “εισβολείς” στον χώρο της φυλακής, και όχι ως επισκέπτες. Αυτή η αντιμετώπιση σίγουρα επηρεάζει αρνητικά την άποψη των παιδιών για την επίσκεψη.

Οι επισκέψεις ή οι κλήσεις μπορεί να οδηγούν σε αντιπαραθέσεις, καθώς οι έγκλειστοι γονείς, προσπαθώντας να αναλάβουν το γονεϊκό τους καθήκον, επιπλήττουν τα παιδιά για τυχόν αταξίες τους. Επιπλέον, κρατούμενοι γονείς ότι η επικοινωνία με τα παιδιά τους είναι απογοητευτική και άσκοπη. Συχνά δεν υπάρχει κάποιο σημείο έναρξης για συζήτηση και πολλές φορές οι κλήσεις και οι επισκέψεις χαρακτηρίζονται από σιωπή. Συνεπώς, χρειάζεται προετοιμασία πριν την επίσκεψη

και οργάνωση για το τι θα συζητηθεί από τον κρατούμενο, τον φροντιστή και το παιδί. Επίσης, αν οι κρατούμενοι γονείς εξασκήσουν τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες θα μπορέσουν να συμπληρώσουν τα κενά των συζητήσεων με τα παιδιά τους. Οι φροντιστές μπορούν να συζητούν με τα παιδιά για τα συναισθήματα και τις σκέψεις που τους προκάλεσε η επίσκεψη, και ύστερα να μεταφέρουν τις πληροφορίες στους έγκλειστους γονείς (Lange, 2000).

Η επικοινωνία με τον έγκλειστο γονέα μπορεί να αποτελεί μια επίπονη διαδικασία, αλλά μακροπρόθεσμα έχει θετικά αποτελέσματα. Η έλλειψη σχέσης γονέα και παιδιού μπορεί να προκαλέσει ανεπανόρθωτη βλάβη στους οικογενειακούς δεσμούς και για αυτό θα πρέπει να ενθαρρυνθούν οι επαφές. Οι συχνές επισκέψεις, επίσης, μειώνουν το στρες του αποχωρισμού του παιδιού, ενισχύουν τις οικογενειακές σχέσεις και ευνοούν την επανένωση μετά την αποφυλάκιση (Miller, 2006).

2.4. Τα παιδιά πρέπει να γνωρίζουν και να μοιράζονται την αλήθεια;

Σε μορφές απώλειας, όπως τον θάνατο, τον χωρισμό ή το διαζύγιο, η οικογένεια προχωρά σε ανακοίνωση του θλιβερού γεγονότος και δέχεται την υποστήριξη από το κοινωνικό περιβάλλον. Στην περίπτωση, όμως, του γονεϊκού εγκλεισμού επικρατεί η μυστικότητα γιατί η οικογένεια έρχεται αντιμέτωπη με το κοινωνικό στίγμα και όλη αυτή η κατάσταση μειώνει την αυτοεκτίμηση του παιδιού (Sack, Seidler, & Thomas, 1976). Ο στιγματισμός αποτελεί μία από τις αρνητικές συνέπειες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά και οι οικογένειες των κρατούμενων γονέων. Τα παιδιά αυτά είναι στιγματισμένα όχι εξαιτίας ενός προσωπικού τους γνωρίσματος, αλλά εξαιτίας των ήδη στιγματισμένων γονέων τους. Εξαιτίας του φόβου του στιγματισμού, οι οικογένειες συχνά αποκρύπτουν το γεγονός της φυλάκισης από τα ίδια τα παιδιά, από τα οικογενειακά δίκτυα, την γειτονία, το σχολείο και τις κοινωνικές υπηρεσίες. Το γεγονός ότι πολλές οικογένειες συνηθίζουν να κρύβουν το γεγονός του εγκλεισμού από τα παιδιά δεν είναι θετικό. Τα παιδιά μπορεί να χρησιμοποιούν την φαντασία τους για να εξηγήσουν την απουσία του γονέα και να πιστεύουν πως ο γονιός τα παράτησε οικιοθελώς και να πληγώνονται περισσότερο. Επίσης, η εξαπάτηση ή η απόκρυψη μπορεί να προκαλέσει σύγχυση στα παιδιά και να τα πληγώσει όταν μάθουν την πραγματική αλήθεια και αντιληφθούν ότι εξαπατώνται. Ακόμα, επειδή είναι προτιμότερο ένα παιδί να γνωρίζει ότι ο πατέρας του είναι στη φυλακή λόγω εμπορίου ναρκωτικών, αντί λόγω βιασμού, πολλές φορές δίνονται στα παιδιά

εναλλακτικές εξηγήσεις για το έγκλημα στον εγκλεισμό το γονέα. Αυτό συμβαίνει διότι κάποια εγκλήματα θεωρείται ότι στιγματίζουν περισσότερο και κάποια άλλα λιγότερο (Phillips & Gates, 2011). Για παράδειγμα, παιδιά των οποίων οι πατέρες έχουν διαπράξει οικονομικά εγκλήματα ή έχουν κακοποιήσει σεξουαλικά, βιώνουν πιο δύσκολα το κοινωνικό στίγμα της φυλάκισης, καθώς είναι πιθανότερο οι πατέρες να μην είχαν προηγούμενα προβλήματα και επαφές με την ποινική δικαιοσύνη (Gabel, 1992a). Επίσης, οικογένειες μεσαίας και ανώτερης κοινωνικής τάξης, αισθάνονται περισσότερο κοινωνικά στιγματισμένες και προετοιμάζουν ελλιπώς και εξαπατούν τα παιδιά τους σχετικά με την φυλάκιση του γονέα (Gabel, 1992b). Μεγαλύτερη αίσθηση στίγματος, επίσης, βιώνουν και οικογένειες των οποίων ένα μέλος φυλακίζεται για πρώτη φορά, σε σύγκριση με οικογένειες που έχουν βιώσει πολλαπλούς εγκλεισμούς (Phillips & Erkanli, 2008).

Σύμφωνα με την Roehlmann (2005a), τα παιδιά νηπιακής ηλικίας στα οποία λέγεται η αλήθεια για την φυλάκιση της μητέρας τους από τους φροντιστές τους είναι πιο πιθανό να έχουν θετικές και ασφαλείς σχέσεις με αυτούς. Αντίθετα, το κρύψιμο ή η παραποίηση της αλήθειας οδηγούν σε προβληματικές σχέσεις. Σίγουρα, οι φροντιστές κερδίζουν την εμπιστοσύνη των παιδιών με την ειλικρίνεια τους. Οι φροντιστές αισθάνονται άβολα με το πιθανό κοινωνικό στιγματισμό και τη σύγχυση του παιδιού. Γι' αυτό, χρειάζονται καθοδήγηση και επαγγελματική βοήθεια για να δώσουν με διακριτικότητα αναπτυξιακά κατάλληλες εξηγήσεις στα παιδιά.

Η εξαπάτηση σχετικά με το λόγο της φυλάκισης που ασκείται από γονείς ή φροντιστές εξαιτίας του κοινωνικού στίγματος καθιστά τα παιδιά ανάκανα να επεξεργαστούν τα συναισθήματα τους και να συζητήσουν για αυτά. Επιπλέον, η παραπλάνηση προκαλεί την ανυπακοή, τα ξεσπάσματα και την παραβατική συμπεριφορά των παιδιών (Gabel, 1992a). Πολλές οικογένειες λένε ψέματα στο παιδί σχετικά με τον εγκλεισμό του γονέα για να προστατεύσουν την συναισθηματική τους ευημερία και γιατί πιστεύουν ότι η πραγματική αλήθεια θα τρώμαζε τα παιδιά. Όμως, η παραπλάνηση και η εξαπάτηση μπορούν να επιφέρουν καταστροφικές συνέπειες και να οδηγήσουν το παιδί σε σύγχυση, δυσπιστία, αβεβαιότητα και ανησυχία. Το παιδί φαντάζεται καταστάσεις κατά την διάρκεια της απουσίας του γονέα και απογοητεύεται όταν γυρίσει ο γονέας και δεν ανταποκρίνεται η κατάσταση στις προσδοκίες του (Miller, 2006). Τα παιδιά πολλές φορές συμπληρώνουν τα κενά στις ιστορίες που ακούν από τους φροντιστές σχετικά με την απουσία του γονέα με την

φαντασία τους. Επειδή, συχνά τα εξηγούν όλα εγωκεντρικά, μπορεί να νιώθουν τύψεις για την απουσία και να ρίχνουν το φταίξιμο στον εαυτό τους. Οι φροντιστές θα έπρεπε να δώσουν αναπτυξιακά κατάλληλες εξηγήσεις σχετικά με τον εγκλεισμό του γονέα, ώστε να αποφευχθούν τέτοιες καταστάσεις (Lange, 2000).

Όπως η οικογένεια εξιστορεί ψέματα για την απουσία του γονέα, για παράδειγμα ότι ο πατέρας βρίσκεται στο νοσοκομείο, στο στρατό ή στο εξωτερικό για δουλειά, έτσι και τα παιδιά που γνωρίζουν την αλήθεια πολλές φορές αναγκάζονται να εξιστορούν ψέματα και να αποκρύβουν στοιχεία στο σχολείο, όταν ερωτώνται για τον γονιό που είναι κρατούμενος για να αποφύγουν τον στιγματισμό. Αυτό μπορεί να προκαλέσει άγχος, φοβία για το σχολείο και μια αίσθηση απόσπασης από τον αληθινό τους εαυτό. Τα παιδιά αυτά είναι συνεχώς σε εγρήγορση για να αποφεύγουν σημάδια και καταστάσεις που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην ανακάλυψη της αλήθειας. Επιπλέον, αντιμετωπίζουν άγχος όταν πρέπει να αποφασίσουν αν και σε ποιον από τους φίλους και τους οικείους θα αποκαλύψουν την αλήθεια. Πέρα από αυτό, ανησυχούν για το αν αυτοί θα κρατήσουν το μυστικό τους. Το να αποκαλύψουν το μυστικό τους σε φίλους τους μπορεί να είναι πολύ υποστηρικτικό και βοηθητικό, αλλά κρύβει κινδύνους διότι αν μαθευτεί το μυστικό τους μπορεί να απορριφθούν από συνομηλίκους τους ή να γίνουν αντικείμενο κοροϊδίας. Αυτή η κατάσταση οδηγεί τα παιδιά να απομακρύνονται από άτομα που είναι παρομοίως στιγματισμένα, με τα οποία θα μπορούσαν να αλληλοϋποστηριχθούν (Phillips & Gates, 2011). Ακόμα, σύμφωνα με τον Sack και Seidler (1978), παιδιά που γνωρίζουν την αλήθεια για τον εγκλεισμό του πατέρα τους συχνά αρνούνται να συζητήσουν γύρω από το θέμα ή δηλώνουν ότι δεν γνωρίζουν. Χρησιμοποιούν ως μηχανισμό άμυνας την άρνηση ή δίνουν παραποιημένες εκδοχές για το τραγικό γεγονός της εγκληματικής συμπεριφοράς του πατέρα τους. Αυτά τα παιδιά βρίσκονται σε ένα μεγάλο δίλημμα και οδηγούνται στην παραποίηση της αλήθειας. Αμφιταλαντεύονται ανάμεσα στη διατήρηση της εικόνας του “καλού γονέα” που έχουν για τον πατέρα τους και στη συνειδητοποίηση της οδυνηρής αλήθειας.

Σύμφωνα με τους Nesmith και Ruhland (2008), τα παιδιά βρίσκονται σε δίλημμα για το αν θα αποκαλύψουν την κατάσταση σε άλλα παιδιά. Τα παιδιά επιθυμούν να προστατεύσουν την ιδιωτική τους ζωή και αν μαθευτεί η κατάσταση μπορεί να νιώσουν ότι παραβιάζεται. Πολλές φορές, επίσης, δεν τους επιτρέπεται από την οικογένεια να το ανακαλύψουν. Αυτή η απαγόρευση μπορεί να απομονώσει τα παιδιά

και τα δυσκολεύει στο να βρουν έμπιστα άτομα που θα τα βοηθήσουν να νιώσουν λιγότερα περιθωριοποιημένα. Η απαγόρευση αυτή οφείλεται στο ότι από την στιγμή που το παιδί θα μοιραστεί το μυστικό του με κάποιο άλλο παιδί, είναι πολύ εύκολο να μαθευτεί και από άτομα τα οποία το παιδί πιθανώς να μην επιθυμούσε να το γνωρίζει. Από την άλλη μεριά, το να διαρρεύσει το μυστικό μπορεί να έχει θετικό αποτέλεσμα, καθώς μετά από αυτό μπορεί να ξεκινήσει μια καινούργια φιλία ανάμεσα στο παιδί και σε άλλα παιδιά με κοινές εμπειρίες.

Σύμφωνα με τις Hagen και Myers (2003), τα παιδιά με χαμηλή κοινωνική υποστήριξη τα οποία μιλούν ανοιχτά για το γεγονός του εγκλεισμού της μητέρας τους βρίσκονται σε κίνδυνο για να γίνουν θύματα εκφοβισμού ή πειραγμάτων όταν οι άλλοι μαθαίνουν για αυτό και αυτό οδηγεί στην εκδήλωση προβληματικών συμπεριφορών από τα παιδιά. Καλύτερα συμπεριφορικά αποτελέσματα εμφανίζουν τα παιδιά που έχουν υψηλή κοινωνική υποστήριξη, από φροντιστές, φίλους και δασκάλους, και υψηλά ποσοστά μυστικότητας σχετικά με την φυλάκιση της μητέρας τους. Τα παιδιά που κρατούν τον εγκλεισμό μυστικό εμφανίζουν ενεργή διαχείριση του στρεσογόνου γεγονότος και λιγότερες εσωτερικευμένες και εξωτερικευμένες συμπεριφορές. Τα παιδιά αυτά θέλουν να αντιμετωπίζονται με ισάξιο τρόπο με τα άλλα παιδιά και θέλουν να ταιριάζουν στο σύνολο. Οι φροντιστές πρέπει να προστατεύσουν τα παιδιά, ζητώντας τους να κρατήσουν την σιωπή τους διότι αλλιώς μπορεί να κριθούν σκληρά και να στιγματιστούν. Επιπλέον, πρέπει να διδάξουν στα παιδιά κοινωνικές δεξιότητες και να τα βοηθήσουν να καταλάβουν πόσο, πού και πότε ενδείκνυται να μιλούν για το θέμα του εγκλεισμού.

Μια οικογένεια πρέπει να διαλέξει το δρόμο της μυστικότητας ή της αποκάλυψης; Η μυστικότητα μπορεί να απομακρύνει την οικογένεια από την αναζήτηση βοήθειας, να αποδυναμώνει τους οικογενειακούς δεσμούς και να προκαλεί άγχος. Από την άλλη μεριά, η αποκάλυψη πολλές φορές οδηγεί στην ταμπελοποίηση, τη διάκριση και τον εξοστρακισμό. Και οι δύο δρόμοι φαίνεται να οδηγούν τα παιδιά στην περιθωριοποίηση (Huebner & Gustafson, 2007). Συνεπώς, τα παιδιά πρέπει να κατανοήσουν ότι δεν είναι υπεύθυνα για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται και για την φυλάκιση των γονιών τους. Δεν πρέπει να θυματοποιούνται και να κατηγορούνται για τα λάθη των γονιών τους (Phillips & Gates, 2011).

2.5. Διαγενεακή εγκληματικότητα

“Το μήλο κάτω από τη μηλιά θα πέσει”. Στην περίπτωση όμως των παιδιών με γονείς στη φυλακή πρόκειται για ένα περιβαλλοντικό παρά γενετικό ζήτημα (Robins, West, & Herjanic, 1975).

Ο γονεϊκός εγκλεισμός μεταβάλλει τη σύνθεση της οικογένειας και ιδιαίτερα στην περίπτωση που ο έγκλειστος γονέας είναι ή μητέρα. Οι έγκλειστοι γονείς δεν μπορούν να ελέγχουν, να επιβλέπουν και να ασκούν πειθαρχία στα παιδιά και έχουν ελάχιστες ευκαιρίες να συμμετέχουν στην οικογενειακή ζωή. Κατά συνέπεια, τα παιδιά βασίζονται σε δίκτυα συνομηλίκων για υποστήριξη και για να αντισταθμίσουν την απουσία των γονέων τους. Αυτό μπορεί να οδηγήσει τα παιδιά σε παραβατικές συμπεριφορές και σε πρόωρη μετάβαση ρόλου, όπως η εφηβική εγκυμοσύνη. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά αυτά μπαίνουν σε κλίκες ή ακόμα και συμμορίες για να νιώσουν αποδεχτοί και δέχονται πίεση από τους συνομηλίκους για να δοκιμάσουν αλκοόλ και ουσίες, για να κάνουν κοπάνα από το σχολείο ή για να διαπράξουν κάποιο έγκλημα ή κάποια βίαιη πράξη. Παιδιά έγκλειστων γονέων που αναφέρουν πίεση από συνομηλίκους ως έφηβοι έχουν περισσότερες πιθανότητες να καταδικαστούν σε κάποια ποινή στην ενήλικη ζωή (Huebner & Gustafson, 2007).

Η διαγενεακή εγκληματικότητα δεν σχετίζεται μόνο με τον αποχωρισμό παιδιού και έγκλειστου γονέα, αλλά και με την διατάραξη και την αναστάτωση που προκαλεί στην οικογένεια ο αποχωρισμός. Οι αντικοινωνικές συμπεριφορές των παιδιών μπορεί να προκαλούνται εξαιτίας των προβλημάτων στο σπίτι και της αδυναμίας των φροντιστών να υποστηρίξουν τα παιδιά. Επίσης, ίσως ευθύνονται το τραύμα των επισκέψεων στην φυλακή και οι ανεπαρκείς εξηγήσεις για την απουσία του γονέα. Ακόμα, πολλά παιδιά με γονείς στην φυλακή υιοθετούν ως υπόδειγμα την συμπεριφορά των γονέων και ίσως εμφανίσουν αντικοινωνική συμπεριφορά ή ακόμα και μιμηθούν τα εγκλήματα των πατεράδων τους στο μέλλον. Τα παιδιά αυτά, επίσης, κουβαλούν την “ταμπέλα” των γονιών τους και είναι πιο πιθανό να διωχθούν για τα εγκλήματα τους (Murray & Farrington, 2005). Επιπλέον, η κοινωνική διάκριση που βιώνουν τα παιδιά των κρατούμενων γονέων και ο αυτοστιγματισμός μπορεί να τα οδηγήσουν σε μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία ότι “το μήλο κάτω από τη μηλιά θα πέσει”. Ίσως με αυτόν τον τρόπο να εξηγείται η διαγενεακή φυλάκιση και η διαίωξη της εγκληματικότητας σε οικογένειες κρατούμενων (Phillips & Gates, 2011).

Για την διαγενεακή φυλάκιση δεν ευθύνεται η γονεϊκή φυλάκιση αυτή καθ' αυτή, αλλά οι συνεχείς προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα παιδιά με έγκλειστους γονείς, όπως το χαμηλό οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο (Geller, Garfinkel, Cooper, & Mincy, 2009). Σε γειτονιές υψηλής εγκληματικότητας, όπου είναι πολύ πιθανό να μεγαλώνουν παιδιά έγκλειστων γονέων, η φυλάκιση χάνει την πρωτοτυπία της ή μπορεί ακόμα και να θεωρείται τιμητικό στοιχείο (Nesmith & Ruhland, 2008). Οι παράγοντες κινδύνου για εμφάνιση εγκληματικής συμπεριφοράς στα παιδιά με έγκλειστους γονείς προϋπάρχουν του εγκλεισμού. Αυτό συμβαίνει διότι κρατούμενοι γονείς είναι πολύ πιθανό να ήταν άνεργοι, να προέρχονται από χαμηλή κοινωνική τάξη και να αντιμετώπιζαν ψυχικά προβλήματα και δυσκολίες στο γάμο. Όλα αυτά τα προβλήματα επηρεάζουν τα παιδιά και πριν τον εγκλεισμό (Murray & Farrington, 2005). Ακόμα, σύμφωνα με την έρευνα των Carlson και Shafer (2010), ο αριθμός των στρεσογόνων και τραυματικών γεγονότων που έχουν ζήσει κατά την παιδική ηλικία κρατούμενοι γονείς σχετίζεται σημαντικά με την πρώτη σύλληψη τους σε νεαρή ηλικία. Συγκεκριμένα, οι κρατούμενοι γονείς που είχαν συλληφθεί ως ανήλικοι δήλωναν ότι έχουν ζήσει περισσότερα τραυματικά και στρεσογόνα γεγονότα, σε σύγκριση με κρατούμενους γονείς που είχαν συλληφθεί ως ενήλικες. Με άλλα λόγια, παιδιά που βιώνουν περισσότερα στρεσογόνα και τραυματικά γεγονότα, είναι πιο πιθανό να συλληφθούν σε νεαρή ηλικία, σε σύγκριση με παιδιά που δεν βιώνουν τόσα στρεσογόνα και τραυματικά γεγονότα. Στρεσογόνα γεγονότα, όπως η σεξουαλική και σωματική κακοποίηση από κάποιο οικογενειακό μέλος ή από κάποιον άγνωστο, η έκθεση σε βία, η σεξουαλική επαφή για ανταλλαγή χρήματος, ο εθισμός στο αλκοόλ και σε ουσίες, η έλλειψη κατοικίας, μπορούν να οδηγήσουν νέους στην εγκληματικότητα και στην σύλληψη. Παιδιά με έγκλειστους γονείς συχνά βιώνουν παρόμοια τραυματικά και στρεσογόνα γεγονότα και συνεπώς, βρίσκονται σε μεγάλο κίνδυνο.

Σύμφωνα με τους Robins, West και Herjanic (1975), η εγκληματικότητα και οι συλλήψεις των γονιών επηρεάζουν σημαντικά την συμπεριφορά των παιδιών τους. Πιο συγκεκριμένα, η εγκληματικότητα της μητέρας σχετίζεται σημαντικά με την εμφάνιση εγκληματικότητας του παιδιού, ανεξάρτητα από το φύλο του. Στην περίπτωση της εγκληματικότητας του πατέρα, υπάρχει ισχυρή συσχέτιση με την ανάπτυξη εγκληματικής συμπεριφοράς του παιδιού, κυρίως όταν είναι αγόρι παρά όταν είναι κορίτσι. Η σύλληψη του πατέρα, όμως, αποτελεί πιο ισχυρό προβλεπτικό

παράγοντα της εγκληματικότητας του παιδιού, από την εγκληματικότητα του πατέρα. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι μετά από τη σύλληψη του πατέρα το περιβάλλον στο οποίο ζει το παιδί διαταράσσεται ακόμα περισσότερο. Επιπρόσθετα, παιδιά με έγκλειστη μητέρα είναι έξι φορές πιο πιθανό να φυλακιστούν, συγκριτικά με παιδιά των οποίων η μητέρα τους δεν έχει βρεθεί ποτέ στην φυλακή (Robins, West, & Herjanic, 1975). Επιπλέον, παιδιά με έγκλειστη μητέρα που δηλώνουν ότι κάνουν χρήση ουσιών είναι 3 φορές πιθανότερο να φυλακιστούν σε σύγκριση με παιδιά έγκλειστων μητέρων που δεν κάνουν χρήση. Αυτό το εύρημα καθιστά εύκολη τη στοχοποίηση αυτής της ομάδας ώστε να γίνει κάποια παρέμβαση σε αυτά τα παιδιά (Dallaire, 2007b).

Η Dallaire (2007b), αναφέρει παράγοντες κινδύνου που ενισχύουν τις πιθανότητες να οδηγηθούν στην φυλακή ενήλικα παιδιά με έγκλειστους γονείς. Αν ο κρατούμενος γονέας έχει πάνω από τέσσερα παιδιά, αν είναι αφροαμερικάνικης καταγωγής, αν δεν έχει ολοκληρώσει το γυμνάσιο, αν είναι ανύπαντρος, αν έχει ιστορικό διανοητικής και συναισθηματικής ασθένειας, σεξουαλικής και σωματικής κακοποίησης και αν έκανε χρήση ουσιών ένα μήνα πριν τον εγκλεισμό, το παιδί αντιμετωπίζει αυξημένο κίνδυνο να μπει στον φαύλο κύκλο της διαγενεακής φυλάκισης. Ο κίνδυνος είναι επίσης αυξημένος, αν ο γονέας έχει φυλακιστεί για βίαιο έγκλημα, αν έχει φυλακιστεί τρεις ή περισσότερες φορές και αν οι γονείς ή τα αδέρφια ή ο σύντροφος του ήταν ή είναι και αυτοί έγκλειστοι.

Το μορφωτικό επίπεδο της έγκλειστης μητέρας εμφανίζει αρνητική συσχέτιση με την παραβατική συμπεριφορά των παιδιών. Όσο μεγαλύτερη είναι η εκπαίδευση των μητέρων, τόσο λιγότερες πιθανότητες έχουν τα παιδιά να εμφανίσουν εγκληματικότητα (Huebner & Gustafson, 2007). Αυτό το εύρημα είναι πολύ σημαντικό, διότι δείχνει πως η ελλιπής εκπαίδευση των μητέρων, που πιθανώς να τις οδηγεί σε λανθασμένες πρακτικές ανατροφής των παιδιών, μπορεί να σπρώξει τα παιδιά στον κύκλο της διαγενεακής εγκληματικότητας.

Σύμφωνα με τους Murray και Farrington (2005), ο αποχωρισμός παιδιού και γονέα εξαιτίας της γονεϊκής φυλάκισης αποτελεί ισχυρό προγνωστικό δείκτη της αντικοινωνικής και παραβατικής συμπεριφοράς των αγοριών σε όλη την πορεία της ζωής τους, και μάλιστα πολύ πιο ισχυρό από τον αποχωρισμό λόγω θανάτου, εισαγωγής στο νοσοκομείο ή για άλλους λόγους. Στην ηλικία των 14, η παραβατικότητα εκδηλώνεται με κλοπές, κάπνισμα, σεξουαλικές επαφές, εκφοβισμό,

έλλειψη συγκέντρωσης, ανησυχία, τολμηρή συμπεριφορά, φυγοπονία, ανυπακοή και εχθρικότητα προς την αστυνομία. Στην ηλικία των 18, παιδιά με έγκλειστους γονείς συμμετέχουν σε αντικοινωνικές ομάδες, ασκούν βία, κάνουν χρήση ναρκωτικών, καταναλώνουν πολύ αλκοόλ και βρίσκονται συχνά σε κατάσταση μέθης, ασχολούνται με τον τζόγο, έχουν ασταθή εργασία και χαρακτηρίζονται από παρορμητικότητα και ανευθυνότητα στις σεξουαλικές επαφές. Στην ηλικία των 32, είναι πιθανό να συμμετέχουν συχνά σε μάχες και φασαρίες, να κάνουν χρήση ναρκωτικών και αλκοόλ, να είναι άνεργοι και να διατηρούν προβληματικές σχέσεις με τους γονείς, τις συζύγους και τα παιδιά τους. Μάλιστα, τα αγόρια που αποχωρίστηκαν τον γονέα εξαιτίας του εγκλεισμού του έχουν πιο αρνητικά αποτελέσματα από τα αγόρια που οι γονείς τους βρίσκονταν στην φυλακή πριν γεννηθούν. Αυτό συνεπάγει ότι οι συνέπειες του γονεϊκού εγκλεισμού δεν έχουν τόσο σημαντική γενετική σημασία. Σίγουρα, χρειάζονται έρευνες διδύμων και υιοθετημένων παιδιών. Επίσης, για να κατανοηθούν οι λόγοι της διαγενεακής φυλάκισης και εγκληματικότητας, πρέπει να ληφθούν υπόψη ο τύπος εγκλήματος του γονέα και η διάρκεια της ποινής, η επαφή του παιδιού με τον έγκλειστο γονέα, οι εμπειρίες στίγματος που βιώνει το παιδί, η γειτονιά στην οποία κατοικεί, η κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει και η κοινωνική υποστήριξη που δέχεται.

Οι αρνητικές συνέπειες της φυλάκισης στο παιδί δεν είναι αναπόφευκτες. Ένα ενθαρρυντικό και ασφαλές οικογενειακό περιβάλλον, στο οποίο γίνεται χρήση αποτελεσματικών στρατηγικών για την ανατροφή των παιδιών, μπορεί να καλλιεργήσει την γνωστική ανάπτυξη των παιδιών και να λειτουργήσει ως προστατευτικός παράγοντας για την συναισθηματική υγεία και την σωστή συμπεριφορά των παιδιών κατά την διάρκεια μιας αγχογόνου περιόδου. Μέσα από τη συνεχή αλληλεπίδραση της οικογένειας μαθαίνεται, ενισχύεται και συντηρείται μια συμπεριφορά του παιδιού. Οι γονείς και η οικογένεια παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του παιδιού, ειδικά στα πρώτα χρόνια του. Ύστερα, η προσοχή πρέπει να στραφεί και στο σχολείο και στους συνομηλίκους των παιδιών. Τα παιδιά χρειάζονται καθοδήγηση, επίβλεψη και υποστήριξη από όλο το περιβάλλον τους (Kjellstrand & Eddy, 2011).

Όμως, πριν κλείσει αυτό το κεφάλαιο πρέπει να δοθεί προσοχή στο γεγονός ότι η φυλάκιση του γονέα δεν αποτελεί πάντα την αιτία για την αρχή των προβλημάτων της οικογένειας. Ο γονεϊκός εγκλεισμός μπορεί να είναι η συνέχεια ή η επιδείνωση

μιας ήδη δύσκολης κατάστασης (Kjellstrand & Eddy, 2011). Τα 3/4 των έγκλειστων μητέρων αναφέρουν ότι τα παιδιά τους έχουν γίνει μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας, λεκτικής και φυσικής κακοποίησης από τους συζύγους και έχουν υποστεί συναισθηματική και σωματική κακοποίηση. Επίμονος φόβος και άλλες συναισθηματικές δυσκολίες εξαιτίας της ενδοοικογενειακής βίας, σωματικές βλάβες που προκύπτουν από τη σωματική κακοποίηση και την παραμέληση σεξουαλικά μεταδιδόμενες ασθένειες εξαιτίας της σεξουαλικής κακοποίησης, γενετικές ανωμαλίες εξαιτίας της προγεννητικής βίας, αποτελούν προβλήματα που αντιμετωπίζουν αυτά τα παιδιά. Συμπερασματικά, τα προβλήματα των παιδιών με κρατούμενους γονείς ξεκινούν πολύ πιο νωρίς από τον εγκλεισμό των γονέων (DeHart & Altshuler, 2009). Ακόμη, είναι σημαντικό να αναφερθεί πως παιδιά των οποίων μητέρες έχουν μόνο συλληφθεί, και όχι φυλακιστεί, βρίσκονται επίσης σε μεγάλο κίνδυνο να αναπτύξουν προβλήματα. Ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών έχει εκτεθεί σε οικογενειακή βία, χρήση ουσιών, υπερβολική φτώχεια. Οι μητέρες αυτές είναι πιθανό να έχουν αποτύχει να παρέχουν σημαντικά υλικά και συναισθηματικά αγαθά στα παιδιά. Συνεπώς, τα παιδιά αντιμετωπίζουν προβλήματα, ακόμα και αν δεν βιώνουν τον μητρικό εγκλεισμό (Phillips & Erkanli, 2008). Επιπλέον, παρόλο που τα παιδιά, όταν απομακρύνονται από τον γονέα λόγω του εγκλεισμού του, είναι λιγότερο πιθανό να εκτείθονται σε περιστατικά, όπως χρήση ουσιών, κακοποίηση και οικογενειακή βία, μεγάλο ποσοστό των παιδιών συνεχίζει να δέχεται φροντίδα από άτομα με σοβαρά προβλήματα και είναι πιθανό να συνεχίζει να εκτείθεται σε τέτοιες καταστάσεις και να εκδηλώνει συναισθηματικά και συμπεριφορικά προβλήματα, όχι μόνο λόγω του εγκλεισμού, αλλά και της ακατάλληλης και ανεπαρκούς φροντίδας που δέχεται (Phillips, Leathers & Erkanli, 2009). Επομένως, για να βρεθούν οι συνέπειες του γονεϊκού εγκλεισμού στο παιδί, θα πρέπει πρώτα να εξεταστεί κάτω από ποιες συνθήκες ζούσε το παιδί πριν τον εγκλεισμό του γονέα και ποια ήταν η σχέση μαζί του, κάτω από ποιες συνθήκες ζει κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού και πως αυτές οι συνθήκες επιδρούν στο παιδί, ανεξάρτητα από τον εγκλεισμό.

Το παιδί με έγκλειστους γονείς περνά από μία αλυσίδα αντιξοοτήτων. Η τραυματική εμπειρία της σύλληψης ή του εγκλήματος του γονέα, η ψυχοφθόρα δικαστική διαδικασία, η απουσία του γονέα και η απελευθέρωση του γονέα διαταράσσουν την ζωή του παιδιού. Επίσης, το παιδί μπορεί να βιώσει πολλαπλά επεισόδια γονεϊκής φυλάκισης σε περιπτώσεις υποτροπής, που μετατρέπουν την

φυλάκιση σε ένα χρόνιο και επαναλαμβανόμενο πρόβλημα που βασανίζει το παιδί (Quilty, Levy, Howard, Barratt, & Butler, 2004). Στο επόμενο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν προσπάθειες και προτάσεις για να σπάσει αυτή η αλυσίδα, ώστε να μπορέσει το παιδί να αναπτυχθεί σε ένα ομαλό περιβάλλον και να διατηρηθούν οι οικογενειακοί δεσμοί κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Οι αλλαγές και οι παρεμβάσεις που πρέπει να γίνουν είναι πολλές και θα πρέπει να αγγίζουν όλο το σύστημα της οικογένειας, το παιδί, τον κρατούμενο γονέα και τον φροντιστή του παιδιού, αλλά και την κοινότητα, το σχολείο και την φυλακή. Καταρχάς, κατά τις δικαστικές διαδικασίες θα πρέπει να εξετάζονται οι ανάγκες της οικογένειας και των παιδιών και ύστερα να λαμβάνονται αποφάσεις για τις ποινές και την διάρκεια τους. Για παράδειγμα, αποτελεί αναγκαιότητα η οικογενειακή στέγη να βρίσκεται κοντά στην φυλακή, ώστε να διευκολύνεται η επαφή με τον έγκλειστο γονέα. Έπειτα, πρέπει να ευαισθητοποιηθεί η κοινότητα για το θέμα του γονεϊκού εγκλεισμού, ώστε να μειωθεί το στίγμα και η μυστικότητα. Η ευαισθητοποίηση πρέπει να συμπεριλαμβάνει και την δημόσια εκπαίδευση. Το σχολείο είναι απαραίτητο να αποτελεί ένα φιλόξενο μέρος, όπου τα παιδιά δεν θα φοβούνται να μιλήσουν για να μην εξοστρακιστούν, αλλά θα μπορούν να συζητούν με τα άλλα παιδιά, που πιθανώς να έχουν κοινές εμπειρίες. Ακόμη, η εκπαίδευση των κρατούμενων γονέων σχετικά με την ανάπτυξη και τις μεταβαλλόμενες ανάγκες των παιδιών είναι απαραίτητη. Σχετικά με το θέμα των επισκέψεων, πρέπει να γίνουν πιο φιλικές, να παρέχονται παιχνίδια, να ενθαρρύνονται ευχάριστες δραστηριότητες με τον γονέα και να επιτρέπεται η σωματική επαφή με αυτόν. Επίσης, πριν την επίσκεψη είναι απαραίτητο να περιγράφεται στο παιδί η διαδικασία ώστε να προετοιμαστεί και να γνωρίζει τι να περιμένει (Nesmith & Ruhland, 2008).

Αμέσως μετά τον εγκλεισμό του γονέα είναι απαραίτητη μία βραχυπρόθεσμη οικογενειακή συμβουλευτική παρέμβαση που θα εξετάζει οικονομικά θέματα και θέματα στέγασης της οικογένειας, θα παρέχει βοήθεια για την παροχή εξηγήσεων της κατάστασης στο παιδί και για την οργάνωση των επισκέψεων στην φυλακή και θα αξιολογεί την αντοχή του γάμου. Όταν τα παιδιά βρίσκονται σε μεγάλο κίνδυνο και όταν επικρατούν έντονα συζυγικά προβλήματα θα πρέπει να προγραμματιστεί εντατική οικογενειακή θεραπεία. Επιπλέον, πρέπει να σχεδιαστεί ένα πρόγραμμα αποκατάστασης για τον έγκλειστο γονέα, ο οποίος νιώθει ότι απέτυχε όσον αφορά το οικογενειακό του καθήκον. Θα πρέπει να του δοθούν κίνητρα, μέσω του προγράμματος αυτού, για να γίνει καλύτερος και πιο υπεύθυνος γονιός (Sack, Seidler, & Thomas, 1976). Δυστυχώς, όμως, η χρηματοδότηση για τις φυλακές προορίζεται περισσότερο για τα έξοδα κατασκευής και λειτουργίας, και όχι τόσο για

προγράμματα αποκατάστασης. Συνεπώς, τα προγράμματα για την αντιμετώπιση της κατάχρησης ουσιών, για την ψυχική υγεία, για την εκπαίδευση και για τις επαγγελματικές ανάγκες των κρατούμενων, τα οποία έχουν δευτερογενή οφέλη για τα παιδιά, είναι λίγα (Phillips, Burns, Wagner, Kramer, & Robbins, 2002).

3.1. Παρεμβάσεις για έγκλειστους γονείς

Μεγάλο ποσοστό έγκλειστων γονέων αναφέρουν πως ως παιδιά έχουν κακοποιηθεί σωματικά και σεξουαλικά από κάποιο οικογενειακό μέλος ή από κάποιον άγνωστο (Carlson & Shafer, 2010). Πολλές φορές προέρχονται από γονείς τοξικομανείς ή παραβάτες και δεν έχουν κάποιο θετικό γονεϊκό πρότυπο. Συνεπώς, είναι λογικό έγκλειστοι γονείς να μην έχουν γνώσεις για την ανάπτυξη των παιδιών και για το τι σημαίνει να είσαι “σωστός” γονέας. Μπορεί να μην γνωρίζουν πως να φροντίσουν το παιδί τους ή πως να επιβάλουν πειθαρχία. Για αυτόν τον λόγο, είναι πολύ σημαντικό να εκπαιδευτούν και να προετοιμαστούν πριν την απελευθέρωση τους. Πολλοί πρώην κρατούμενοι που αποκτούν ή επανακτούν την επιμέλεια των παιδιών τους συνειδητοποιούν ότι τα παιδιά τους αντιμετωπίζουν σημαντικότερα προβλήματα συμπεριφοράς, σε σύγκριση με την περίοδο του εγκλεισμού τους που ζούσαν με άλλους φροντιστές (Lange, 2000). Επίσης, σύμφωνα με τον Gabel (1992b), η επιστροφή του έγκλειστου γονέα στο σπίτι μπορεί να αποτελεί ένα εξαιρετικά αρνητικό γεγονός για το παιδί, στην περίπτωση που ο γονέας μετά την απελευθέρωση του συνεχίζει την κατάχρηση ουσιών, την κακοποίηση ή όταν επικρατεί οικογενειακή διχόνοια ή όταν χρησιμοποιεί ανεπαρκείς ή σκληρούς τρόπους διαπαιδαγώγησης. Σε τέτοιες περιπτώσεις, είναι πιθανό το παιδί να εμφανίσει παραβατική και αντικοινωνική συμπεριφορά και να διαλυθεί η σταθεροποιημένη κατάσταση στο σπίτι για την οποία μπορεί να είχε φροντίσει ο εναπομένων γονέας ή ο φροντιστής. Ακόμα, οι γονείς πρέπει να εκπαιδευτούν στην φυλακή ώστε να μάθουν να αποφεύγουν τις εγκληματικές δραστηριότητες μπροστά στα παιδιά, διότι η μαρτυρία της εγκληματικότητας στοιχίζει στα παιδιά (Dallaire & Wilson, 2010).

Το Time for Families είναι μια φιλανθρωπική οργάνωση που εφαρμόζει εκπαιδευτικά προγράμματα σε γυναικείες και ανδρικές φυλακές. Τα προγράμματα προορίζονται για κρατούμενους που αντιμετωπίζουν προβλήματα με τις συζυγικές τους σχέσεις, με το γονεϊκό τους ρόλο και με την οικογενειακή οικονομική κατάσταση. Δίνεται ευκαιρία στους κρατούμενους να συζητήσουν και να βελτιώσουν

την συναισθηματικές και διαπροσωπικές τους σχέσεις. Ακόμα, συζητήσεις γίνονται γύρω από πρακτικά θέματα, όπως χρήμα, χρέος και προϋπολογισμός κάτω από μακροπρόθεσμη καθοδήγηση. Οι κρατούμενοι αποκτούν αισιοδοξία και ελπίδα και μπορούν να σταθεροποιήσουν την οικονομική κατάσταση και το μέλλον της οικογένειας τους μέσω των εκπαιδευτικών προγραμμάτων (Codd, 2008).

3.1.1. Παρεμβάσεις για την κρατούμενη μητέρα

Το *Parenting From Inside: Making the Mother–Child Connection* αποτελεί μία παρέμβαση οχτώ δίωρων ομαδικών συνεδριών, στις οποίες συμμετείχαν έγκλειστες μητέρες. Οι έγκλειστες μητέρες που συμμετείχαν στην ομάδα δήλωσαν πως δυσκολεύονται στην επικοινωνία με τα παιδιά τους και στην συνεργασία με τους φροντιστές των παιδιών τους. Επίσης, εμφάνισαν συναισθήματα θυμού, άγχους, κατάθλιψης και δυσκολία στην προσαρμογή στην φυλακή εξαιτίας της ανησυχίας τους για τα παιδιά τους. Ο στόχος της ομάδας ήταν μέσω της γνωστικο-συμπεριφοριστικής θεραπείας να μειωθεί το στρες των μητέρων και να αντιμετωπισθούν τα αρνητικά συναισθήματα τους, να δημιουργηθεί συμμαχία ανάμεσα σε αυτές και τους φροντιστές των παιδιών και να βελτιωθεί η επικοινωνία με τα παιδιά τους. Στην πρώτη συνεδρία, παρουσιάστηκε στις μητέρες το MOM-OK, μία γνωστικο-συμπεριφοριστική στρατηγική, με την οποία οι μητέρες θα μπορούσαν να μειώσουν το στρες και να ρυθμίσουν τα συναισθήματα τους. Βάση του MOM-OK, οι μητέρες πρέπει να κάνουν χρήση χαλαρωτικών τεχνικών πριν αντιδράσουν σε στρεσογόνες καταστάσεις, να αναγνωρίσουν τα μη ρεαλιστικά και μη βοηθητικά γνωστικά σχήματα τους και να τα αντικαταστήσουν με άλλες πιο ρεαλιστικές σκέψεις. Επίσης, οι μητέρες πρέπει να θυμούνται πάντα ότι οι ανάγκες των παιδιών τους είναι πρώτιστης σημασίας. Το θέμα της δεύτερης συνεδρίας ήταν η υποστηρικτική ακρόαση. Οι μητέρες για να βελτιώσουν την επικοινωνία με το παιδί τους πρέπει να μπορούν να παρατηρούν τον τόνο της φωνής και τις εκφράσεις του προσώπου του παιδιού, να αναγνωρίζουν τα υποκρυπτόμενα συναισθήματα του και να λαμβάνουν υπόψη το αναπτυξιακό στάδιο και την προσωπικότητα του. Κατά την διάρκεια της τρίτης συνεδρίας, παρουσιάστηκαν τρόποι για να βελτιωθούν οι συζητήσεις μητέρας και παιδιού. Οι μητέρες ενθαρρύνθηκαν να κάνουν στο παιδί ανοιχτές και φιλικές ερωτήσεις σχετικές με τα ενδιαφέροντα και τα συναισθήματα του. Επίσης, αποθαρρύνθηκαν να κάνουν επικριτικές ερωτήσεις ή ερωτήσεις που έχουν ως σκοπό να αντλήσουν πληροφορίες από το παιδί για τρίτα πρόσωπα. Στην

τέταρτη και πέμπτη συνεδρία, οι μητέρες απέκτησαν δεξιότητες για να βελτιώσουν την επικοινωνία με τα παιδιά τους μέσω αλληλογραφίας και τηλεφωνικών κλήσεων. Στην έκτη συνεδρία, οι μητέρες είχαν την ευκαιρία να αναπτύξουν ενσυναίσθηση για τους φροντιστές. Η έβδομη συνεδρία εστίασε στην ανάγκη να δοθούν ειλικρινείς και αναπτυξιακά κατάλληλες εξηγήσεις από την μητέρα στα παιδιά. Οι εξηγήσεις αφορούν το έγκλημα της μητέρας, την μεταμέλεια της, την αλλαγή της στην φυλακή και τα μελλοντικά σχέδια. Στην όγδοη συνεδρία, οι μητέρες εξάσκησαν δεξιότητες σχετικές με την καθοδήγηση των παιδιών και την επικοινωνία μαζί τους σε στρεσογόνες περιόδους. Οι μητέρες πρέπει να σέβονται το παιδί, να είναι δημοκρατικές και να αποφασίζουν συλλογικά με το παιδί για την λύση των προβλημάτων. Οι μητέρες μετά την συμμετοχή τους στην ομάδα βελτίωσαν την σχέση και την επικοινωνία που είχαν με τους φροντιστές και τον έλεγχο των συναισθημάτων τους. Ακόμα, απέκτησαν αυτοπεποίθηση και πίστεψαν ότι μπορούν να ασκήσουν την γονεϊκή τους ιδιότητα, παρόλο που βρίσκονται υπό κράτηση. Επιπλέον, έγραφαν πιο συχνά στα παιδιά τους και διαχειρίζονταν καλύτερα το στρες που τους προκαλούσαν οι επισκέψεις των παιδιών τους (Loper & Tuerk, 2011).

Η Sandifer (2008) περιγράφει ένα άλλο εκπαιδευτικό πρόγραμμα για έγκλειστες μητέρες διάρκειας δώδεκα εβδομάδων. Ο στόχος του προγράμματος ήταν μέσα από τριώρες συναντήσεις, δύο φορές την εβδομάδα, οι κρατούμενες μητέρες να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις σχετικά με την ανάπτυξη του παιδιού, να μάθουν κατάλληλες τεχνικές για την επιβολή της πειθαρχίας στα παιδιά και να βελτιώσουν τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες. Επιπλέον, άλλοι στόχοι του προγράμματος ήταν να μάθουν οι μητέρες να διαχειρίζονται καλύτερα τις κρίσεις, να αυξήσουν την αυτοπεποίθησή τους ως γονείς, να αυξήσουν συναισθήματα κοινωνικής και συναισθηματικής υποστήριξης και να μειώσουν τις αρνητικές γονεϊκές πρακτικές. Οι εκπαιδευτικές μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν ήταν διάβασμα παιδικών βιβλίων, ασκήσεις για σκέψη και αυτοαξιολόγηση, εξάσκηση μαθημένων δεξιοτήτων μέσω της αλληλογραφίας με τα παιδιά και κατά την διάρκεια της επίσκεψης και παρακολούθηση ταινιών σχετικών με τα θέματα που διδάσκονταν στο πρόγραμμα. Ακόμα, η εκπαίδευση περιείχε και ένα κομμάτι αλληλεπίδρασης. Οι μητέρες εξασκούσαν τις δεξιότητες τους κατά την διάρκεια επισκέψεων παρατεταμένης διάρκειας των παιδιών στην φυλακή, όπου οργανώνονταν διάφορες δημιουργικές δραστηριότητες για τα παιδιά και τις μητέρες. Οι μητέρες, χάρη σε αυτό το

εκπαιδευτικό πρόγραμμα, άλλαξαν γνώμη για την σωματική τιμωρία ως τρόπο επιβολής της πειθαρχίας στα παιδιά και ανέπτυξαν ενσυναίσθηση για τις ανάγκες και τα συναισθήματα των παιδιών.

Η Kathy Boudin και η Rozann Greco, δύο έγκλειστες μητέρες, δημιούργησαν ένα πρόγραμμα για κρατούμενες μητέρες, το Parenting from a Distance. Ο στόχος ήταν να δώσουν στις γυναίκες την ευκαιρία να διερευνήσουν το παρελθόν τους και τις εμπειρίες τους ως μητέρες και παράλληλα να ασκήσουν τον γονεϊκό ρόλο τους μέσα από την φυλακή. Οι μητέρες έχουν αντιμετωπίσει ή αντιμετωπίζουν διάφορες συναισθηματικές δυσκολίες, οι οποίες επηρεάζουν την σχέση τους με τα παιδιά. Σκοπός του προγράμματος ήταν να διερευνήσουν αυτές τις συναισθηματικές δυσκολίες του παρελθόντος ή του παρόντος, όπως τις τραυματικές εμπειρίες της παιδικής και νεανικής ηλικίας, την ντροπή και τις ενοχές για τις επιλογές που έκαναν πριν τον εγκλεισμό τους και την θλίψη του αποχωρισμού από το παιδί τους λόγω της κράτησής τους. Επίσης, το πρόγραμμα έχει ως στόχο οι κρατούμενες μητέρες να αναπτύξουν την αποτελεσματικότητα τους, υπευθυνότητα, αυτονομία, αυτάρκεια και δεξιότητες αυτουποστήριξης και λήψης αποφάσεων. Το αυταρχικό περιβάλλον της φυλακής δεν βοηθά τις μητέρες στο να αναπτύξουν αυτά τα στοιχεία, καθώς της αντιμετωπίζει ως θύματα και ως παθητικούς δέκτες. Ο έλεγχος και η εξουσία δεν βρίσκονται στα χέρια των γυναικών και οι γυναίκες νιώθουν εξαρτημένες, αφού οι αποφάσεις παίρνονται από άλλους για αυτές. Το πρόγραμμα σχεδιάστηκε ώστε να ενθαρρύνει τον ενεργό ρόλο των γυναικών. Η ομάδα αποτελούνταν από δέκα έγκλειστες μητέρες και οι συναντήσεις γίνονταν πέντε φορές την εβδομάδα, δυόμισι ώρες την ημέρα για τρεις μήνες. Οι γυναίκες κατά την διάρκεια των συναντήσεων είχαν την ευκαιρία να διηγούνται σημαντικές ιστορίες της ζωής τους, να βοηθούν η μία την άλλη στην αυτοδιερεύνηση τους και να προσπαθούν να αλλάξουν την σχέση με τα παιδιά τους. Το ότι η ομάδα αποτελούνταν και οργανωνόταν μόνο από έγκλειστες μητέρες, αύξανε την αίσθηση αυτονομίας και αυτάρκειας των γυναικών, τις ελπίδες και την αυτοεκτίμηση τους. Μοιράζονταν τις εμπειρίες τους, αντάλλαζαν ερωτήσεις και μαζί έβρισκαν τρόπους επίλυσης των προβλημάτων τους. Οι γυναίκες είχαν την ευκαιρία μέσα από την ομαδική ψυχοθεραπεία να μιλήσουν για τα τραυματικά γεγονότα της ζωής τους σε ένα ασφαλές περιβάλλον και να αναπτύξουν σχέσεις εμπιστοσύνης. Οι μητέρες είχαν κακοποιηθεί σεξουαλικά, συναισθηματικά ή σωματικά ως παιδιά ή από τους συντρόφους ή τους συζύγους τους. Μέσα από τη

διερεύνηση, οι μητέρες κατάλαβαν ότι αυτή η κακοποίηση που βίωναν τις εμπόδιζε από το να είναι σταθερές και καλές μητέρες. Επιπλέον, οι μητέρες μοιράστηκαν τα συναισθήματα ντροπής και ενοχής μαζί με τα άλλα μέλη τις ομάδας και ένιωσαν αποδοχή και κατανόηση από την ομάδα. Αυτό τις βοήθησε να αποδεχτούν και οι ίδιες τον εαυτό τους, να μειώσουν την ανυσηγία τους και να απαντήσουν στις ερωτήσεις των παιδιών τους σχετικά με τον εγκλεισμό τους. Η εξιστόρηση των εμπειριών τους τις βοήθησε να καταλάβουν γιατί συνέβησαν αρνητικά γεγονότα στην ζωή τους, ποιες ήταν οι δικές τους ευθύνες για αυτά και ποια ήταν η επίδραση του κοινωνικού πλαισίου. Ακόμα, οι γυναίκες εξέφρασαν την θλίψη για την απώλεια των παιδιών τους. Σκοπός ήταν να κατανοήσουν πως ο πόνος της απουσίας μεταφράζεται σε διαμάχη και θυμό προς τους φροντιστές και σε παράλογες απαιτήσεις από το παιδί και να αναγνωρίσουν την πραγματικότητα της κατάστασης και τις ευθύνες τους. Οι έγκλειστες γυναίκες μετά το πρόγραμμα συνέχισαν να επικοινωνούν και να αλληλοϋποστηρίζονται όποτε βρίσκονταν στον χώρο της φυλακής (Boudin, 1998).

Ένα άλλο πρόγραμμα, το Parenting from Prison, που εφαρμόστηκε στο Arkansas Department of Corrections, είχε ως στόχο την εκπαίδευση των έγκλειστων μητέρων από εκπαιδευμένους εθελοντές μέσα από ομαδικές συνεδρίες δεκαπέντε εβδομάδων. Τα θέματα της εκπαίδευσης σχετίζονταν με την ανάπτυξη των παιδιών, την επικοινωνία, την καθοδήγηση και την αυτοεκτίμηση. Οι έγκλειστες μητέρες επιλέγονταν για να συμμετέχουν στο πρόγραμμα βάσει της αναμενόμενης ημερομηνίας αποφυλάκισης τους και των πιθανοτήτων να γυρίσουν στα παιδιά τους. Η συμμετοχή στο πρόγραμμα βοήθησε τις γυναίκες να έχουν πιο λογικές προσδοκίες και απαιτήσεις από τα παιδιά τους, να αναπτύξουν ενσυναίσθηση για τις ανάγκες τους και να μειώσουν την αποδοχή της σωματικής τιμωρίας ως τρόπο άσκησης πειθαρχίας. Επιπλέον, οι μητέρες εμφάνισαν μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση για να ασκήσουν τον γονεϊκό τους ρόλο. Ακόμα, μετά το πρόγραμμα, αυξήθηκε η συχνότητα και η ποιότητα της επικοινωνίας των μητέρων με τα παιδιά μέσω γραμμάτων και επισκέψεων. Οι μητέρες δήλωσαν πως αυτά που τους βοήθησαν περισσότερο για να αλλάξουν την αλληλεπίδραση με τα παιδιά τους ήταν η αφοσίωση και η υποστήριξη των εθελοντών, το παιχνίδι ρόλων, τα βίντεο που παρακολουθούσαν κατά τις συνεδρίες και όσα έμαθαν για την άσκηση της πειθαρχίας στα παιδιά (Thompson & Harm, 2000).

Το εκπαιδευτικό και υποστηρικτικό πρόγραμμα *Mothering at a Distance* σχεδιάστηκε για τις έγκλειστες μητέρες στο New South Wales, στην Αυστραλία. Το πρόγραμμα αποτελούνταν από δέκα ομαδικές συνεδρίες για τις μητέρες και δέκα συνεδρίες παιχνιδιού για τις μητέρες και τα παιδιά τους. Στόχος του προγράμματος ήταν να αναπτύξουν οι μητέρες την ευαισθησία τους για τα παιδιά και εναλλακτικές μη τιμωριτικές στρατηγικές άσκησης του γονεϊκού ρόλου. Επίσης, άλλος στόχος ήταν να σπάσει ο κύκλος της διαγενεακής εγκληματικότητας, βοηθώντας τις κρατούμενες μητέρες να αντιμετωπίσουν τις εγκληματικές συμπεριφορές τους, να παρέχουν πιο κατάλληλη ανατροφή στα παιδιά τους και να μειώσουν τις συναισθηματικές και κοινωνικές επιπτώσεις του αποχωρισμού από τα παιδιά τους λόγω του εγκλεισμού τους (Newman, Fowler, & Cashin, 2011).

Ένα ακόμα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για έγκλειστες μητέρες, το *Partners in Parenting*, εφαρμόστηκε στο Colorado με στόχο την ενδυνάμωση των οικογενειακών σχέσεων, την προώθηση θετικών συμπεριφορών και την μείωση των πιθανοτήτων να επαναφυλακιστούν μετά την αποφυλάκιση τους. Στο πρόγραμμα συμμετείχαν 219 γυναίκες και παρακολουθούσαν μαθήματα για να βελτιώσουν τις γονεϊκές τους δεξιότητες, τις γνώσεις τους σχετικά με γονεϊκές πρακτικές και τις σχέσεις τους με τα παιδιά. Επίσης, η εκπαίδευση σχετιζόταν με θέματα όπως η επανένταξη, η δημιουργία κοινωνικών δικτύων υποστήριξης, το σχολικό σύστημα και η συμπεριφορά υψηλού κινδύνου των παιδιών, όπως η χρήση ουσιών και τα προβλήματα συμπεριφοράς. Οι μητέρες, μετά το πρόγραμμα, αύξησαν την αυτοπεποίθησή τους, τις γνώσεις τους, τις δεξιότητες τους και την αποτελεσματικότητά τους ως γονείς. Συνεπώς, είναι πιο πιθανό να ενδυναμωθεί ο δεσμός με τα παιδιά τους και να έχουν περισσότερα κίνητρα για να μείνουν εκτός φυλακής (Gonzalez, Romero, & Cerbana, 2007).

Το Daniel Boone Development Center στο Kentucky εφάρμοσε το *Mother Offspring Developmental Program (MOLD)*, με στόχο να μπορέσουν η έγκλειστη μητέρα και το παιδί να αναπτύξουν στενότερους δεσμούς. Ακόμα, το πρόγραμμα στόχευε στην ανάπτυξη της υπευθυνότητας της μητέρας για την φροντίδα του παιδιού της. Η μείωση του στίγματος και των φόβων, που βιώνει το παιδί εξαιτίας του μητρικού εγκλεισμού, μέσω της κατανόησης της πραγματικής κατάστασης της μητέρας του ήταν ακόμα ένας στόχος του MOLD. Μητέρες και παιδιά μπορούσαν να περνούν μαζί στο σωφρονιστικό κέντρο ένα σαββατοκύριακο τον μήνα και να συμμετέχουν σε κοινές δραστηριότητες και διαδικασίες ρουτίνας, όπως ο ύπνος και

τα γεύματα. Οι μητέρες πριν δεχτούν την διήμερη επίσκεψη από τα παιδιά τους, συμμετείχαν επίσης στο Systematic Training for Effective Parenting (STEP), ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για γονείς. Οι μητέρες παρακολουθούσαν μαθήματα σχετικά με την πειθαρχία των παιδιών τους και την μεταξύ τους επικοινωνία. Με αυτόν τον τρόπο, τα σαββατοκύριακα μπορούσαν να εξασκούν όσα είχαν μάθει από το STEP. Υπήρχαν, όμως, ελλείψεις στα παιχνίδια και στον εξοπλισμό για τα παιδιά και δυσκολίες σχετικές με την μετακίνηση των παιδιών στην φυλακή, αφού η μεταφορά δεν παρέχόταν από το πρόγραμμα. Οι μητέρες έπρεπε να κανονίσουν μόνες τους την μεταφορά των παιδιών, μιλώντας με τους φροντιστές τους. Ακόμη, κάποιες κρατούμενες στο σωφρονιστικό κέντρο ανέφεραν πως τα παιδιά έκαναν πολλή φασαρία, επειδή οι μητέρες τους δεν τα επέβλεπαν σωστά. Το να μοιράζονται οι μητέρες και τα παιδιά ένα σαββατοκύριακο μαζί ευνοούσε την βελτίωση της σχέσης τους. Όμως, η στιγμή του αποχαιρετισμού, την Κυριακή το απόγευμα, ήταν πολύ δύσκολη και επίπονη και για τους δύο (Baunach, 1985).

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για γονείς STEP χρησιμοποιήθηκε, επίσης, για την εκπαίδευση έγκλειστων μητέρων στο Ohio Reformatory for Women. Οι έγκλειστες μητέρες για δέκα εβδομάδες παρακολουθούσαν για μιάμιση ώρα κάθε εβδομάδα μαθήματα με κύρια θέματα την σχέση γονέα και παιδιού, την επικοινωνία, την πειθαρχία, την αυτοεκτίμηση και την διαχείριση του στρες. Ακόμα, οι μητέρες έλαβαν εκπαίδευση για την ανάπτυξη του παιδιού και καθοδήγηση για την σωστή και μη βίαιη διαχείριση της συμπεριφοράς του παιδιού. Οι μητέρες, επίσης, έμαθαν να διαχειρίζονται εναλλακτικά συμπεριφορές των παιδιών που συχνά προκαλούν την απογοήτευση τους και την επιβολή σκληρών τιμωριών στα παιδιά. Τέτοιες συμπεριφορές των παιδιών, που προκαλούν τον εκνευρισμό των γονέων, σχετίζονται με το κλάμα και τα ξεσπάσματα, με προβλήματα διατροφής και ύπνου, με την εκπαίδευση για την χρήση της τουαλέτας, με την εμπλοκή σε διαμάχες και με την τηλεόραση. Μετά την ολοκλήρωση των μαθημάτων, οι μητέρες είχαν αποκτήσει σημαντικές γνώσεις για την ανάπτυξη των παιδιών και την διαχείριση της συμπεριφοράς τους (Showers, 1993).

Το Center for Children of Incarcerated Parents δημιούργησε ένα πρόγραμμα για έγκλειστες μητέρες, το MotherRight Project. Το πρόγραμμα παρέχει υποστήριξη στις μητέρες κατά την διάρκεια του εγκλεισμού τους, κατά την μετάβαση τους από την φυλακή στην κοινότητα και μετά την αποφυλάκιση τους όταν πλέον βρίσκονται στην

κοινότητα. Προσφέρει εκπαίδευση στις μητέρες για την οικογενειακή ζωή, την αναπαραγωγή, την σεξουαλικότητα και την γονεϊκότητα. Ακόμα, παρέχει ομάδες στήριξης, καθοδήγηση στις έγκλειστες μητέρες και δραστηριότητες για τα παιδιά και τις μητέρες. Το ίδιο πρόγραμμα δημιουργήθηκε και για έγκλειστους πατέρες και ονομάζεται FatherRight Project (Johnston, 2012).

Το Prudy Treatment Center στο Washington στοχεύει στην εκπαίδευση των έγκλειστων μητέρων και στην διατήρηση των δεσμών με τα παιδιά τους. Καταρχάς, προσφέρει εκπαιδευτικά μαθήματα στις έγκλειστες μητέρες σχετικά με την διανοητική, συναισθηματική, σωματική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και με την σεξουαλική υγεία και προστασία. Επίσης, τα μαθήματα προσφέρουν γνώσεις και δεξιότητες σχετικές με την λογοτεχνία, τα καλλιτεχνικά, την μουσική και τις χειροτεχνίες. Οι μητέρες ενημερώνονται για τις προτιμήσεις και την διαφορετικότητα των παιδιών και για τις ιδιομορφίες της ανάπτυξης τους. Επίσης, οι μητέρες στο Prudy Treatment Center είχαν την ευκαιρία να δουλεύουν σε ένα βρεφονηπιακό σταθμό για παιδιά από τριών έως πέντε ετών, ο οποίος λειτουργούσε μέσα στο σωφρονιστικό κέντρο και ονομάστηκε “Pooh's Corner”. Οι μητέρες δέχονταν εκπαίδευση για το πως να επιβάλουν πειθαρχία στα παιδιά του σταθμού και συγχρόνως κέρδιζαν σημαντικές γνώσεις και εμπειρία για την κατανόηση της συμπεριφοράς και των δικών τους παιδιών. Επίσης, το πρόγραμμα αυτό βοήθησε τις μητέρες να αλληλεπιδρούν θετικά με τους άλλους. Κάποιες μητέρες, όμως, δήλωσαν πως η συμμετοχή τους στα προγράμματα αυτά δεν τις βοήθησε γιατί οι γνώσεις που παρέχονταν δεν αφορούσαν το αναπτυξιακό στάδιο των δικών τους παιδιών. Το σωφρονιστικό κέντρο εφάρμοσε ακόμα ένα πρόγραμμα, το Foster-Care Placement Program. Οι κρατούμενες μητέρες συμμετείχαν σε ομάδες όπου μπορούσαν να συζητούν τα προβλήματα και τις ανησυχίες τους σχετικά με την ανάδοχη φροντίδα των παιδιών τους. Το πρόγραμμα, επίσης, σχεδιάστηκε με σκοπό να τοποθετούνται τα παιδιά σε σπίτια κοντά στο σωφρονιστικό κέντρο, ώστε να μπορούν να επισκέπτονται συχνότερα και ευκολότερα την μητέρα. Το πρόγραμμα υποστήριζε πως τα μητρικά δικαιώματα των κρατουμένων δεν πρέπει να αφαιρούνται και ότι τα παιδιά πρέπει να γνωρίζουν που βρίσκονται οι μητέρες τους και ποιος λόγος τις οδήγησε εκεί. Ακόμη, επιτρεπόταν στις μητέρες να επισκέπτονται με συνοδεία το παιδί τους στο σπίτι όπου έμενε με την ανάδοχη οικογένεια. Έτσι, οι μητέρες μπορούσαν να επικοινωνούν μαζί με το παιδί σε ένα περιβάλλον πιο άνετο από την φυλακή και να επιβεβαιώνονται για

το αν οι συνθήκες διαβίωσης του είναι καλές. Το πρόγραμμα διευκολύνει με αυτούς του τρόπους την μελλοντική μετάβαση του παιδιού από την ανάδοχη οικογένεια στην φυσική του μητέρα, μετά την αποφυλάκιση της. Επιπλέον, σκοπός του προγράμματος ήταν η μητέρα να επικοινωνεί συχνότερα και με τους ανάδοχους γονείς και να δημιουργηθεί αίσθημα συνεργασίας μεταξύ τους. Οι κρατούμενες μητέρες μπορούσαν να συμμετέχουν και αυτές στις αποφάσεις για το παιδί συζητώντας με την ανάδοχη μητέρα, η οποία συχνά αποτελούσε θετικό πρότυπο γονεϊκότητας για τις κρατούμενες. Κάποιοι ανάδοχοι γονείς, όμως, δήλωσαν πως υπήρχαν προβλήματα στην επικοινωνία και διαφορές με την φυσική μητέρα στις απόψεις σχετικά με τον τρόπο διαπαιδαγώγησης του παιδιού ή με την διατροφή του. Επίσης, κάποιοι ανυσηχούσαν για την υπευθυνότητα της μητέρας και για το μέλλον του παιδιού, όταν θα επέστρεφε στην επιμέλεια της. Τέλος, συχνά ανέφεραν συναισθηματικά και συμπεριφορικά προβλήματα των παιδιών μετά την επίσκεψη τους στην φυσική τους μητέρα στην φυλακή (Baunach, 1985).

Το New Beginnings αποτελεί ένα πρόγραμμα τεσσάρων εβδομάδων για τις έγκλειστες μητέρες και τα νεογέννητα βρέφη τους, που βρίσκονται ακόμα μαζί τους στην φυλακή. Το πρόγραμμα στοχεύει στην έγκαιρη ανάπτυξη ασφαλούς δεσμού μεταξύ των μητέρων και των νεογέννητων βρεφών τους και τους προετοιμάζει για τον επικείμενο αποχωρισμό τους. Κατά την διάρκεια οχτώ δίωρων συνεδριών, οι μητέρες συζητούν για την εγκυμοσύνη τους, τις εμπειρίες της παιδικής τους ηλικίας, τις εμπειρίες τους ως μητέρες, τις αντιλήψεις τους για το παιδί και για τις προσδοκίες τους για τις ίδιες και για το παιδί τους. Ακόμα, οι μητέρες έχουν την ευκαιρία να συζητήσουν για το επίπονο θέμα του αποχωρισμού. Στην αρχή και στο τέλος κάθε συνεδρίας, αφιερώνεται χρόνος για την παρατήρηση του παιδιού από την μητέρα, για την αλληλεπίδραση τους και για την κατανόηση της επικοινωνίας των βρεφών (Baradon, Fonagy, Bland, Lenard, & Slead, 2008).

Πολλά εκπαιδευτικά προγράμματα για μητέρες έχουν κατηγορηθεί για έλλειψη συνοχής, ομοιογένειας και αξιολόγησης. Επίσης, κρίνονται για τον τρόπο διδασκαλίας των δεξιοτήτων, αφού διδάσκουν γονεϊκές πρακτικές, χωρίς να συμπεριλαμβάνεται στην εκπαίδευση η εξάσκηση των πρακτικών αυτών μέσω της αλληλεπίδρασης με τα παιδιά. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα πρέπει να περιλαμβάνουν την διδασκαλία στις συναντήσεις της ομάδας, αλλά και την αλληλεπίδραση των μητέρων με τα παιδιά. Οι μητέρες πρέπει να εξασκούν τις

δεξιότητες που μαθαίνουν στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, περνώντας χρόνο με τα παιδιά, επικοινωνώντας με αυτά και συμμετέχοντας σε διάφορες κοινές δραστηριότητες (Sandifer, 2008).

Προγράμματα στην φυλακή, δεν αφορούν μόνο έγκλειστες που είναι ήδη μητέρες, αλλά και έγκλειστες που είναι ακόμα έγκυες. Οι έγκλειστες γυναίκες γεννούν κάτω από στρεσογόνες συνθήκες. Δεν μπορούν να βγαίνουν από το δωμάτιο του νοσοκομείου πριν ή μετά την γέννα, δεν τους επιτρέπεται να δέχονται τηλεφωνήματα ή επισκέπτες και βρίσκονται υπό την συνεχή επιτήρηση ενός ένοπλου αστυνομικού. Μετά την γέννα, σε 24 ώρες θα πρέπει να γυρίσουν στην φυλακή και συχνά να αποχωριστούν το παιδί τους. Το στρες και η ανυσηχία αυτών των γυναικών μπορεί να προκαλέσει επιπλοκές στην γέννα και να χρειαστεί φαρμακευτική παρέμβαση και παρατεταμένη νοσηλεία στο νοσοκομείο. Το Doula Project είναι ένα πρόγραμμα στήριξης για έγκυες έγκλειστες γυναίκες με στόχο να διευκολύνει την εμπειρία της γέννας και την περίοδο των ωδινών του τοκετού. Η “doula”, δηλαδή η γυναίκα που βοηθά και στηρίζει την έγκλειστη γυναίκα κατά την διάρκεια των ωδινών, την ηρεμεί, την ενθαρρύνει, βγάζει φωτογραφίες κατά την διάρκεια της γέννας και γράφει μια ιστορία για όσα συνέβησαν. Μετά την γέννα, συναντά την μητέρα για να συζητήσει μαζί της για την εμπειρία της γέννας και να τις παρουσιάσει την ιστορία και τις φωτογραφίες. Η ιστορία υπενθυμίζει στην γυναίκα πόσο δυνατή ήταν κατά τον τοκετό και λεπτομέρειες, όπως η αλληλεπίδραση της με το νεογέννητο βρέφος και οι πρώτες της λέξεις προς αυτό. Το πρόγραμμα αυτό βοηθά τις έγκλειστες γυναίκες να θυμούνται την πρώτη αλληλεπίδραση με το βρέφος τους ως μία ευχάριστη και μοναδική ευκαιρία παρά το γεγονός της φυλάκισης τους και του αποχωρισμού από το παιδί τους (Schroeder & Bell, 2005).

Το MIRACLE στις φυλακές του Los Angeles, αποτελεί ένα πρόγραμμα που απευθύνεται σε έγκυες κρατούμενες. Το πρόγραμμα παρέχει εκπαίδευση για την ανάπτυξη των παιδιών και υπεράσπιση στις έγκλειστες γυναίκες, αλλά και στα παιδιά τους για θέματα επιμέλειας. Επίσης, προσφέρει οικογενειακή υποστήριξη καθ' όλη την διάρκεια του εγκλεισμού και για πέντε χρόνια μετά την αποφυλάκιση της μητέρας. Η υποστήριξη γίνεται μέσα από εβδομαδιαίες επισκέψεις στο σπίτι, οι οποίες περιλαμβάνουν αναπτυξιακές αξιολογήσεις και παρατήρηση των παιδιών, υπηρεσίες για την ψυχική υγεία των βρεφών και εκπαίδευση για την μητέρα. Ακόμα, παρέχονται κοινωνικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες για τα παιδιά και τις οικογένειες. Το

πρόγραμμα μειώνει τις πιθανότητες να γεννηθούν τα βρέφη πρόωρα ή με χαμηλό βάρος και να ενταχθούν σε μονάδα εντατικής φροντίδας μετά την γέννηση τους. Ακόμα, οι οικογένειες που έχουν λάβει προγεννητική υποστήριξη από το πρόγραμμα, εμφανίζουν χαμηλά ποσοστά στην αφαίρεση επιμέλειας των βρεφών λόγω κακοποίησης ή παραμέλησης. Επίσης, το πρόγραμμα βοηθά στην επανένωση της οικογένειας και στην διατήρηση των δεσμών της μέχρι και πέντε χρόνια μετά την αποφυλάκιση της μητέρας. Τέλος, μειώνει τις πιθανότητες να συλληφθεί ή να φυλακιστεί εκ νέου η μητέρα (Johnston, 2012).

Το Tamar's Children αποτελεί ένα πρόγραμμα πρόληψης είκοσι εβδομάδων που σχεδιάστηκε για τις ανάγκες έγκλειστων εγκύων, οι οποίες κάνουν κατάχρηση ουσιών. Προϋπόθεση για την συμμετοχή ήταν οι γυναίκες να μην έχουν καταδικαστεί για βίαια εγκλήματα. Το πρόγραμμα παρέμβασης απευθύνεται στις ανάγκες των γυναικών αυτών, όπως η απεξάρτηση από τις ουσίες, η θεραπεία του τραύματος και η ψυχική υγεία τους και τους παρείχε υπεράσπιση και στεγαστική βοήθεια. Οι γυναίκες συμμετείχαν σε ατομική και ομαδική ψυχοθεραπεία. Ένας ακόμα στόχος της παρέμβασης είναι η ευημερία του βρέφους, μέσω της προγεννητικής και ιατρικής περίθαλψης της μητέρας. Οι γυναίκες, επίσης, είχαν την ευκαιρία να αναπτύξουν επαγγελματικές δεξιότητες και να εκπαιδευτούν για να αναπτύξουν ασφαλές δεσμό με το βρέφος τους και για να ανταποκρίνονται κατάλληλα στις ανάγκες του. Η παρέμβαση είχε ως στόχο να αναπτύξουν οι γυναίκες ευαισθησία για το βρέφος τους, κατανόηση για τα συναισθήματα του και δεξιότητες παρατήρησης. Το Tamar's Children έδωσε την ευκαιρία σε βρέφη και μητέρες, που διαφορετικά θα είχαν χωριστεί αμέσως μετά την γέννα, να παραμείνουν μαζί και να ξεκινήσουν την διαδικασία ανάπτυξης δεσμού (Cassidy et al., 2010). Το MOMS Plus αποτελεί και αυτό ένα πρόγραμμα υποστήριξης για έγκυες γυναίκες που κάνουν κατάχρηση ουσιών. Το 90% των γυναικών που συμμετέχουν στο πρόγραμμα έχουν βρεθεί στην φυλακή κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης τους. Στόχος του προγράμματος είναι η βελτίωση της εγκυμοσύνης και των αποτελεσμάτων της, η μείωση της βρεφικής θνησιμότητας, και στην συνέχεια η αύξηση των πιθανοτήτων να ασκήσουν οι έγκυες επιτυχώς τον γονεϊκό τους ρόλο. Οι έγκλειστες έγκυες γυναίκες παραπέμπονται σε προγράμματα προγεννητικής περίθαλψης, απεξάρτησης από τις ουσίες, ιατρικής φροντίδας και παροχής στέγασης και φαγητού. Αφού οι γυναίκες γεννήσουν, τους παρέχονται πληροφορίες, συζητούν με τις νοσηλεύτριες της φυλακής και

ενθαρρύνονται σχετικά με την χρήση αντισυλληπτικών μεθόδων. Όλες οι μέθοδοι παρέχονται από τις υπηρεσίες υγείας της φυλακής, κατά την διάρκεια της κράτησης, αλλά και μετά την απελευθέρωση. Η ανεξάρτηση από τις ουσίες ενθαρρύνεται, αλλά δεν αποτελεί προϋπόθεση για την συμμετοχή στο πρόγραμμα και την παροχή υπηρεσιών. Οι γυναίκες δέχονται υποστήριξη και αντιμετωπίζονται με σεβασμό. Σταδιακά κάνουν πιο υγιείς αποφάσεις για εκείνες και το μωρό τους και αυτό τις βοηθά να μην νιώθουν φόβο για πιθανή αποτυχία. Η χρήση ουσιών, η κοινωνική αστάθεια, η έλλειψη στέγης, προβλήματα ψυχικής υγείας έχουν συμβάλλει στους λόγους που οδηγήθηκαν οι γυναίκες αυτές στην φυλακή. Η εγκυμοσύνη αποτελεί ευκαιρία για ουσιαστικές αλλαγές και αποφάσεις, κίνητρο για να επανεξετάσουν τις συνθήκες της ζωής τους και για να σπάσουν τον κύκλο της υποτροπής (Lorenzen & Bracy, 2011).

3.1.2. Παρεμβάσεις για τον κρατούμενο πατέρα

Πολλές έρευνες προορίζονται για τις έγκλειστες μητέρες, τις ευθύνες τους και τις ανάγκες τους. Όμως, οι κρατούμενοι πατέρες δεν δέχονται την ίδια προσοχή. Τα περισσότερα προγράμματα παρέμβασης δεν συμπεριλαμβάνουν τους πατέρες. Είναι, όμως, πολύ σημαντικό να υπάρξουν προγράμματα και για τους πατέρες, ώστε να γίνουν πιο υπεύθυνοι γονείς μετά την αποφυλάκιση τους. Απ' όσο φάνηκε σε έρευνα στην οποία συμμετείχαν έγκλειστοι πατέρες στις φυλακές της Νέας Υόρκης, οι πατέρες ενδιαφέρονται για τα παιδιά τους, νιώθουν ενοχές για τον αποχωρισμό τους από την οικογένεια, τους τηλεφωνούν και τους γράφουν γράμματα και τρέφουν τρυφερά συναισθήματα για τα παιδιά. Επίσης, δήλωσαν πως θα ήθελαν να συμμετέχουν στην ανατροφή των παιδιών και ότι η οικογένεια τους τους ήθελε πίσω στο σπίτι, τους είχε συγχωρήσει και τους εμπιστευόταν. Ακόμα, φανερό ήταν η επιθυμία τους να συμμετέχουν σε κάποιο πρόγραμμα το οποίο θα τους βοηθούσε να βελτιώσουν τον γονεϊκό τους ρόλο και την ανατροφή των παιδιών τους. Πολλοί, όμως, ανησυχούσαν για το αν θα ήθελαν οι σύζυγοι και τα παιδιά τους σε αυτό. Προγράμματα εκπαίδευσης για την ανάπτυξη των παιδιών, οικογενειακή συμβουλευτική και συμβουλευτική γάμου, για τους κρατούμενους πατέρες, αλλά στα οποία θα συμμετέχουν και οι γυναίκες και τα παιδιά τους, είναι απαραίτητα. Η οικογένεια πρέπει να έρθει κοντά για να σπάσει ο κύκλος της διαγενεακής βίας, διότι πολλά παιδιά με έγκλειστους γονείς αντιμετωπίζουν προβλήματα με το νόμο. Ο πατέρας πρέπει να εξηγήσει και να πείσει τα παιδιά να αποφύγουν την εγκληματική

συμπεριφορά. Χρειάζονται εκπαίδευση για να παρέχουν συναισθηματική υποστήριξη στα παιδιά τους. Ακόμα και μέσα από την φυλακή, οι πατέρες μπορούν να έχουν θετική επίδραση στα παιδιά (Mendez, 2000). Ακόμη, έγκλειστοι πατέρες που έχουν συμμετάσχει σε εκπαιδευτικά προγράμματα στην φυλακή δηλώνουν πως βελτιώθηκε ο δεσμός και η επικοινωνία με το παιδί τους και η οικογενειακή συνοχή. Επιπλέον, δηλώνουν πως διαχειρίζονται καλύτερα θέματα πειθαρχίας του παιδιού τους, πως κατανοούν καλύτερα θέματα παιδικής ψυχολογίας και ανάπτυξης, πως νιώθουν πιο επιτυχημένοι ως γονείς και πως περιμένουν λιγότερα προβλήματα κατά την επανένταξη τους στην οικογένεια. Επίσης, εκφράζουν την επιθυμία να έχουν πιο ενεργή συμμετοχή στην ανατροφή του παιδιού τους (Harrison, 1997). Για αυτούς τους λόγους, θα έπρεπε να δοθεί προσοχή και στους έγκλειστους πατέρες, στην εκπαίδευση και στην υποστήριξη τους.

Το Parentcraft αποτελεί ένα μάθημα 16 εβδομάδων που εφαρμόστηκε στην φυλακή ανηλίκων του Aylesbury για νέους κρατούμενους ηλικίας 17 έως 21 ετών, που πολλοί από αυτούς ήταν πατέρες. Οι νέοι παρακολουθούσαν τριώρες συνεδρίες που αφορούσαν διάφορα θέματα σχετικά με τον γονεϊκό ρόλο, όπως η αντισύλληψη, η σεξουαλική υγεία, η εγκυμοσύνη και η γέννα, η παιδική ανάπτυξη μέχρι τα πέντε έτη, ο ρόλος του ενήλικα στην ανάπτυξη του παιδιού, η διαχείριση της συμπεριφοράς και η ανάληψη γονεϊκών ευθυνών και οικονομικών και νομικών ευθυνών. Συζήτηση γίνεται και για τα συναισθήματα και τις ανάγκες της μητέρας, με σκοπό να βελτιώσουν οι έγκλειστοι νέοι τις σχέσεις τους με την σύντροφο τους. Ακόμα, οι νέοι ενθαρρύνονταν να παίζουν με παιχνίδια και να σκέφτονται πως θα τα χρησιμοποιούσαν με τα παιδιά. Επίσης, ενθαρρύνονταν να διαβάζουν βιβλία και να εξασκούνται στο πως θα τα διάβαζαν για τα παιδιά τους, να δημιουργούν δικές τους ιστορίες για τα παιδιά και να ηχογραφούν ιστορίες σε κασέτες που ύστερα θα δώσουν στα παιδιά. Επίσης, έμαθαν να βλέπουν από την οπτική γωνία των παιδιών και κατάλαβαν με ποιον τρόπο οι πράξεις τους επηρεάζουν τα παιδιά. Οι νέοι έμαθαν να ασκούν πειθαρχία με σωστό τρόπο, και όχι με βίαιο που πολλοί από αυτούς είχαν βιώσει ως παιδιά. Πολλοί νέοι άντρες δεν είχαν βασικές γνώσεις για την παιδική ανάπτυξη και θεωρούσαν ότι αποτελεί “γυναικεία υπόθεση”. Όμως, μέσω του μαθήματος, έμαθαν πως μπορούν να εκφράζουν την τρυφερότητα τους και παράλληλα να διατηρούν την αρσενική τους ταυτότητα. Η εκπαίδευση έγινε μέσα από τις ιδέες, τις εμπειρίες και τις γνώμες των νέων και δεν παρουσιάστηκε ένα

πρότυπο κατάλληλου πατέρα. Οι νέοι έμαθαν να μοιράζονται, βελτίωσαν τις διαπροσωπικές τους δεξιότητες, επιμορφώθηκαν μέσα από το διάβασμα των βιβλίων και ανέπτυξαν οικειότητα με τους άλλους κρατούμενους. Όμως, τα μαθήματα αυτά δεν αλλάζουν αυτόματα την συμπεριφορά των πατέρων. Πρέπει να δοθούν στους νέους περισσότερες ευκαιρίες για την απόκτηση γνώσεων σχετικών με την παιδική ανατροφή και ανάπτυξη κατά την διάρκεια της φυλάκισης τους. Επιπλέον, οι ευκαιρίες για επαφή γονέα και παιδιού μέσω των επισκέψεων είναι πολύ σημαντικές. Δυστυχώς, πολλοί έγκλειστοι πατέρες επιθυμούν να βελτιώσουν τον γονεϊκό τους ρόλο και να συμμετέχουν στην οικογενειακή ζωή, αλλά έξι μήνες μετά την αποφυλάκιση τους επιστρέφουν ξανά στην φυλακή ή έχουν περιορισμένη επαφή τους με το παιδί (Jarvis, Graham, Hamilton, & Tyler, 2004).

Ένα άλλο μάθημα για έγκλειστους πατέρες, το Family Man, που αναπτύχθηκε από την οργάνωση Safe Ground, εστιάζει στις σχέσεις. Τα μαθήματα γίνονται μέσω παιχνιδιού ρόλων, θεάτρου, εξιστόρησης και χρήσης βίντεο. Συνεπώς, όλοι οι έγκλειστοι πατέρες είχαν πρόσβαση στην δημιουργική αυτή εκπαίδευση ανεξάρτητα του μορφωτικού τους επιπέδου. Οι κρατούμενοι γονείς ανέπτυξαν δεξιότητες ομαδικής εργασίας και επικοινωνίας, κατανόησαν καλύτερα τις οικογενειακές σχέσεις, τον γονεϊκό ρόλο, τις ανάγκες και τις προοπτικές των άλλων και ένιωσαν πιο δεμένοι με την οικογένεια τους. Επιπλέον, τα μέλη της οικογένειας ένιωθαν λιγότερο άγχος σχετικά με την μελλοντική κατάσταση μετά την αποφυλάκιση του πατέρα και ήταν πιο θετικοί στο να δεχτούν τον πατέρα, ο οποίος προσπαθούσε να αποκτήσει μια νέα ταυτότητα, μη παραβατική, και να γίνει καλύτερος σύντροφος και γονέας (Codd, 2008).

Το Dads Actively Developing Stable Families Family Project (DADS) είναι ένα πρόγραμμα που απευθύνεται σε πατέρες και έχει ως στόχο, μέσω ομαδικών υποστηρικτικών συνεδριών, οι πατέρες να κατανοήσουν τον γονεϊκό τους ρόλο και να αποκτήσουν νέους πιο αποτελεσματικούς τρόπους άσκησης του. Το πρόγραμμα εφαρμόζεται σε φυλακές, αλλά και σε σχολεία, σε εκκλησίες και σε επιχειρήσεις. Έχει ως στόχο να εκπαιδεύσει τους έγκλειστους πατέρες μέσα από εμπειρικές και ομαδικές δραστηριότητες, να τους ενδυναμώσει, να τους δώσει έμπνευση και να τους βοηθήσει να αναπτύξουν την αυτοπεποίθησή τους και νέες δεξιότητες σε ένα υποστηρικτικό και ασφαλές περιβάλλον. Στην πρώτη συνεδρία, οι πατέρες μοιράζονται τις εμπειρίες τους ως γονείς και τραυματικά και επίπονα γεγονότα που

τους έχουν στιγματίσει. Το θέμα της δεύτερης συνεδρίας είναι η ανάγκη για ανάπτυξη ενός ασφαλούς, σίγουρου, αξιόπιστου και προβλέψιμου περιβάλλοντος για τα παιδιά. Οι πατέρες, συμμετέχοντας σε παιχνίδια ρόλων, παρακολουθώντας βιντεοταινίες και συζητώντας, κατανοούν πως μπορεί να επηρεαστεί αρνητικά το παιδί όταν κατοικεί σε ένα μη ασφαλές περιβάλλον, όπου έρχεται αντιμέτωπο με ενδοοικογενειακή βία, φτώχεια και χρήση αλκοόλ και ουσιών. Η καθοδήγηση, η αγάπη και η δέσμευση των γονέων, η ανάπτυξη δεσμών εμπιστοσύνης και η κατάλληλη άσκηση πειθαρχίας στα παιδιά μπορούν να δημιουργήσουν ένα ασφαλές περιβάλλον όπου θα μπορέσουν να αναπτυχθούν ομαλά. Στην τρίτη συνεδρία, οι πατέρες αναπτύσσουν δεξιότητες σχετικά με το παιχνίδι, την ανάγνωση παιδικών ιστοριών και την δημιουργία ποιημάτων και τραγουδιών για τα παιδιά τους, οι οποίες θα τους βοηθήσουν στην αλληλεπίδραση τους με αυτά. Στην τέταρτη, πέμπτη και έκτη συνεδρία, οι πατέρες έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν επικοινωνιακές δεξιότητες και δεξιότητες καλής ακρόασης, δεξιότητες διαχείρισης του στρες και δεξιότητες κατάλληλης άσκησης πειθαρχίας. Στις δύο τελευταίες συνεδρίες, την έβδομη και την όγδοη, οι γονείς εξασκούν όσα έμαθαν μέσω της αλληλεπίδρασης με τα παιδιά τους. Οι πατέρες, μετά την ολοκλήρωση της συμμετοχής τους σε αυτό το πρόγραμμα, κατανοούν καλύτερα τι ζητούν τα παιδιά από αυτούς και ποιες είναι οι ανάγκες τους (Cornille, Barlow, & Cleveland, 2005).

Το North Idaho Correctional Institution προσφέρει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα διάρκειας ενός μήνα στους κρατούμενους πατέρες πριν αφεθούν ελεύθεροι. Καταρχάς, οι πατέρες παρακολουθούν μαθήματα σχετικά με την συναισθηματική, κοινωνική και ηθική ανάπτυξη και την ανάπτυξη του εγκεφάλου του παιδιού από την γέννα μέχρι την εφηβεία. Ύστερα, στα μαθήματα συζητείται η σημασία της πατρικής φιγούρας, ο μοναδικός ρόλος του πατέρα και οι επιπτώσεις της πατρικής απουσίας στην ζωή των παιδιών. Ακόμα, οι γονείς αναπτύσσουν δεξιότητες επικοινωνίας, διαχείρισης του στρες και άσκησης πειθαρχίας. Τέλος, τα μαθήματα εστιάζουν στην προώθηση της μόρφωσης της οικογένειας και του πατέρα και στην βελτίωση του μορφωτικού τους επιπέδου. Η εκπαιδευτική ανάπτυξη της οικογένειας αποτελεί προστατευτικό παράγοντα για το παιδί (Bushfield, 2004).

Ο Harrison (1997) περιγράφει ακόμα ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για έγκλειστους πατέρες, διάρκειας έξι εβδομάδων. Στις πρώτες συνεδρίες, οι έγκλειστοι πατέρες παρακολούθησαν μαθήματα σχετικά με την ανάπτυξη από την γέννα έως τα

έξι έτη. Τα μαθήματα περιείχαν πληροφορίες για την εγκυμοσύνη, την γέννα, την κινητική, συναισθηματική, κοινωνική και γλωσσική ανάπτυξη του παιδιού, τους τύπους αλληλεπίδρασης του, την κοινωνικοποίηση του, τη σημασία του παιχνιδιού και του περιβάλλοντος στην ανάπτυξη και τις διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα. Στην συνέχεια, οι πατέρες, με την βοήθεια οπτικοακουστικού υλικού, παρουσιάσεων και συζητήσεων, εκπαιδεύτηκαν σε τεχνικές διαχείρισης της συμπεριφοράς σε διαφορετικά αναπτυξιακά στάδια. Επιπλέον, τα μαθήματα εστίασαν στην ανάπτυξη της αυτοπεποίθησης του παιδιού, στην ενδυνάμωση των οικογενειακών δεσμών, στην βελτίωση της επικοινωνίας πατέρα και παιδιού και στην αποτελεσματική ακρόαση. Παρόλο που οι πατέρες δήλωσαν πως βελτίωσαν τις συμπεριφορές τους που σχετίζονται με την ανατροφή των παιδιών τους χάρη στο πρόγραμμα, λίγοι ήταν αυτοί που είχαν την ευκαιρία να εφαρμόσουν όσα έμαθαν κατά την διάρκεια του προγράμματος. Οι πατέρες δεν είχαν την ευκαιρία να εξασκήσουν τις γνώσεις τους εξαιτίας των περιορισμένων επισκέψεων των παιδιών τους στην φυλακή. Ακόμα, οι γονείς δεν παρουσίασαν αύξηση της αυτοεκτίμησης τους και τα παιδιά δεν εμφάνισαν κάποια αλλαγή στην χαμηλή αυτοαντίληψη τους. Αυτό ίσως οφείλεται στον περιορισμένο αριθμό επαφών μεταξύ έγκλειστου γονέα και παιδιού. Οι γονείς δεν είχαν πολλές ευκαιρίες να αναπτύξουν την αυτοεκτίμηση τους μέσω της θετικής αλληλεπίδρασης με τα παιδιά τους και τα παιδιά δεν είχαν χρόνο για να παρατηρήσουν κάποια αλλαγή στον γονέα, η οποία στη συνέχεια θα βοηθούσε την ανάπτυξη αυτοαντίληψης τους.

Η Meek (2007) παρουσιάζει ένα πρόγραμμα, που εφαρμόστηκε σε φυλακή της νότιας Αγγλίας, για έγκλειστους νέους ηλικίας 18 έως 21 ετών που ήταν πατέρες ή που είχαν έγκυο σύντροφο. Το πρόγραμμα διαρκούσε μία εβδομάδα και οι νέοι συμμετείχαν σε δύο συνεδρίες καθημερινά. Τα θέματα αφορούσαν την φροντίδα, την διατροφή, την υγεία, την ανάπτυξη, το παιχνίδι, την πειθαρχία και την ασφάλεια του παιδιού. Επίσης, στα μαθήματα τέθηκαν και άλλα θέματα, όπως η σεξουαλική υγεία, η εγκυμοσύνη, η ενδοοικογενειακή βία, η υποστήριξη, η διατήρηση της επικοινωνίας με την οικογένεια και νομικά θέματα. Η εκπαίδευση γινόταν μέσω ομαδικών και ατομικών ασκήσεων και μέσω παιχνιδιών ρόλων. Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, τα θέματα του προγράμματος που τους βοήθησαν περισσότερο ήταν σχετικά με την φροντίδα των παιδιών. Οι νέοι δήλωσαν πως έμειναν ικανοποιημένοι από το πρόγραμμα, αλλά ότι αυτό που έλειπε ήταν η επικοινωνία με το παιδί ή με την

σύντροφο τους. Η πλειοψηφία των νέων εξέφρασαν την ανάγκη τους για πιο συχνές, μεγάλες και ιδιωτικές επισκέψεις.

Η Orient Road Jail στην Florida εφάρμοσε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα πέντε εβδομάδων για τους έγκλειστους πατέρες. Οι πατέρες συναντιόντουσαν σε ομάδες μία φορά την εβδομάδα για μιάμιση ώρα. Στην πρώτη συνάντηση, οι γονείς είχαν την ευκαιρία να συζητήσουν για το τι σημαίνει “καλός πατέρας” για τον καθένα ξεχωριστά. Στην δεύτερη συνάντηση, οι γονείς έμαθαν τρόπους με τους οποίους θα μπορούσαν να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των παιδιών. Το θέμα της τρίτης συνάντησης ήταν η διαχείριση του θυμού και η προώθηση της καλής επικοινωνίας ανάμεσα σε πατέρα και παιδί. Οι πατέρες έμαθαν τρόπους για να ελέγχουν τον θυμό τους προς το παιδί, αλλά και τον θυμό του παιδιού προς αυτούς. Στην τέταρτη συνάντηση, το μάθημα αφορούσε την θέσπιση ορίων από τους πατέρες. Στην τελευταία συνάντηση, συζητήθηκαν τα μελλοντικά σχέδια των γονέων για την χρήση των γνώσεων που κέρδισαν μέσω του προγράμματος. Πατέρες που συμμετείχαν σε αυτό το πρόγραμμα δηλώνουν πως τους παρείχε πληροφορίες που βελτίωσαν ή που θα βελτιώσουν τον γονεϊκό τους ρόλο. Επίσης, οι γονείς εμφάνισαν ανάπτυξη της ενσυναίσθησης προς τα παιδιά τους και αλλαγή της γνώμης τους για την σωματική τιμωρία. Η ομάδα είχε δύο συντονιστές, έναν λευκό άντρα που δεν είχε παιδιά και έναν άντρα λατινοαμερικάνικης καταγωγής που ήταν πατέρας. Οι συμμετέχοντες έδειχναν μεγαλύτερη προσοχή και εμπιστοσύνη στον συντονιστή λατινοαμερικάνικης καταγωγής, ίσως επειδή ήταν και αυτός πατέρας και επειδή θεωρούσαν πως είχε μεγαλύτερη εμπειρία και γνώσεις. Επίσης, οι έγκλειστοι πατέρες μπορεί να έδειχναν προτίμηση σε αυτόν τον συντονιστή λόγω της εθνικότητας του και επειδή ήταν έγχρωμος όπως και οι ίδιοι, καθώς οι περισσότεροι πατέρες ήταν αφροαμερικάνικης ή λατινοαμερικάνικης καταγωγής (LaRosa & Rank, 2003). Αυτό το εύρημα δείχνει πως ίσως είναι βοηθητικό οι συντονιστές να εμφανίζουν κοινά χαρακτηριστικά με τους συμμετέχοντες. Με αυτόν τον τρόπο, οι έγκλειστοι πατέρες ίσως να ταυτίζονται με τον συντονιστή της ομάδας, να συμμετέχουν πιο ενεργά στα μαθήματα και να δείχνουν μεγαλύτερη προσοχή για τα θέματα που παρουσιάζονται.

Τα προγράμματα εκπαίδευσης για τους έγκλειστους γονείς, τα οποία τους δίνουν την ευκαιρία να αποκτήσουν δεξιότητες για να γίνουν καλύτεροι γονείς και τα οποία βοηθούν στην ενδυνάμωση των οικογενειακών σχέσεων, είναι πολύ σημαντικά. Έχει φανεί πως μειώνονται οι πιθανότητες να επαναφυλακιστούν γονείς μετά την

απελευθέρωση τους, αν συμμετείχαν σε τέτοια προγράμματα εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια της κράτησης τους. Επιπλέον, γίνεται πρόληψη της διαγενεακής εγκληματικότητας. Οι γονείς αναπτύσσουν καλύτερους τρόπους ανατροφής των παιδιών με την βοήθεια των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Συνεπώς, τα παιδιά έχουν καλύτερες σχέσεις με τους γονείς και λιγότερες πιθανότητες να αναπτύξουν και αυτά εγκληματική συμπεριφορά και να εμπλακούν μελλοντικά στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Ακόμη, αυτά τα προγράμματα βοηθούν τους έγκλειστους γονείς να αντιμετωπίσουν συναισθηματικές δυσκολίες, όπως κατάθλιψη, στρες, ενοχές και χαμηλή αυτοεκτίμηση, και να αναπτύξουν κοινωνικές και διαπροσωπικές δεξιότητες (Sandifer, 2008).

Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν πολλές δυσκολίες για την εισαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων για γονείς στην φυλακή. Η ασφάλεια και ο περιορισμός της ελεύθερης πρόσβασης στο χώρο της φυλακής και η ελλιπής διαθεσιμότητα πόρων μπορεί να εμποδίζουν την συμμετοχή των γονέων σε εκπαιδευτικά προγράμματα ή ακόμα και την εφαρμογή τους. Άλλες δυσκολίες αποτελούν το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού στην φυλακή, η διαφορετικότητα στις ανάγκες και στις εμπειρίες των έγκλειστων και η έλλειψη ενθάρρυνσης τους για να συμμετέχουν στα προγράμματα. Ακόμα, οι κρατούμενοι μπορεί να πιέζονται από άλλους κρατούμενους για να μην συμμετέχουν στα προγράμματα. Επιπλέον, η έλλειψη κατανόησης από το προσωπικό της φυλακής για την σημασία της γονεϊκής εκπαίδευσης και υποστήριξης δεν ευνοεί την εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων στην φυλακή. Για αυτόν τον λόγο, είναι απαραίτητα προγράμματα τα οποία θα απευθύνονται και στο προσωπικό της φυλακής για να αυξήσουν την ευαισθησία τους για τις ανάγκες των παιδιών των έγκλειστων γονέων. Νοσηλεύτριες που εργάζονται σε σωφρονιστικά ιδρύματα βρίσκονται στην κατάλληλη θέση για να ενημερώσουν το προσωπικό της φυλακής για την συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και την σημασία της εκπαίδευσης των γονέων τους (Newman, Fowler, & Cashin, 2011).

Οι Loper και Tuerk (2006) προτείνουν σημεία στα οποία θα έπρεπε να εστιάζουν τα προγράμματα για γονείς στην φυλακή για να βελτιωθεί η αποτελεσματικότητά τους. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα μπορούν να επωφεληθούν από την δημιουργία μιας θετικής και υποστηρικτικής σχέσης ανάμεσα στους έγκλειστους γονείς. Οι γονείς συλλογικά μπορούν να σχεδιάζουν δραστηριότητες για τις επερχόμενες επισκέψεις των οικογενειών τους στην φυλακή, να αλληλοϋποστηρίζονται και να

παρέχουν συμβουλές ο ένας στον άλλον. Ακόμα, τα προγράμματα δεν καλύπτουν θέματα σχετικά με την επικοινωνία μέσω τηλεφώνου και γραμμάτων. Πρέπει να παρέχονται συμβουλές στους έγκλειστους γονείς για να επικοινωνούν πιο αποτελεσματικά με τα παιδιά τους, μέσω τηλεφώνου ή μέσω γραμμάτων. Επιπλέον, τα προγράμματα πρέπει να δώσουν προσοχή στα συναισθήματα που έχει προκαλέσει ο αποχωρισμός στους έγκλειστους γονείς. Οι γονείς πρέπει να μάθουν τρόπους για να διαχειριστούν το στρες του αποχωρισμού, τα συναισθήματα και τις σκέψεις τους. Πρέπει, επίσης, να ληφθεί υπόψη το μορφωτικό επίπεδο των έγκλειστων γονέων για τον σχεδιασμό του προγράμματος και την επιλογή του εκπαιδευτικού υλικού. Πολλοί κρατούμενοι έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και μπορεί να δυσκολεύονται να παρακολουθήσουν εκπαιδευτικά προγράμματα και να κατανοήσουν. Για αυτόν τον λόγο, πρέπει να γίνεται χρήση απλής γλώσσας και οπτικού εκπαιδευτικού υλικού. Επιπρόσθετα, τα εκπαιδευτικά προγράμματα για γονείς δεν πρέπει να αγνοούν θέματα που αφορούν την σχέση του έγκλειστου γονέα με τον φροντιστή του παιδιού. Αποτελεί αναγκαιότητα οι γονείς να αναπτύξουν ενσυναίσθηση για τους φροντιστές και να βελτιώσουν την μεταξύ τους επικοινωνία. Εκτός από τα παραπάνω, για την επιτυχή υλοποίηση των προγραμμάτων απαιτείται η συνεργασία των σωφρονιστικών υπαλλήλων. Αυτό σημαίνει πως οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι είναι απαραίτητο να αναγνωρίζουν την αξία των προγραμμάτων και να προωθούν ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την εκπαίδευση των κρατουμένων. Δυστυχώς, το περιβάλλον της φυλακής δεν ευνοεί πάντα την εφαρμογή των προγραμμάτων αυτών. Οι κανόνες ασφαλείας, όπως το μέτρημα των κρατουμένων, μπορεί να προκαλέσουν την καθυστέρηση ή την αναβολή της συμμετοχής του έγκλειστου στο πρόγραμμα και οι ανακοινώσεις από τα μεγάφωνα συχνά διακόπτουν το μάθημα. Επίσης, οι κρατούμενοι περιορίζονται στα υλικά που επιτρέπεται να χρησιμοποιούν κατά την διάρκεια του μαθήματος. Ακόμη, η χρήση του ηλεκτρικού ρεύματος της φυλακής δεν βρίσκεται στα χέρια των κρατουμένων, αλλά των σωφρονιστικών υπαλλήλων. Αυτό ίσως καθιστά δύσκολο το να παρακολουθήσουν κάποιο βίντεο ή να χρησιμοποιηθεί κάποιο άλλο οπτικοακουστικό υλικό κατά την διάρκεια του μαθήματος. Για τους παραπάνω λόγους, είναι πολύ σημαντική η κατανόηση και η βοήθεια των υπαλλήλων. Όσον αφορά τον σχεδιασμό των προγραμμάτων, απαιτείται προσοχή για τις διαφορετικές ανάγκες έγκλειστων μητέρων και έγκλειστων πατέρων. Ο αποχωρισμός από το παιδί και ο εγκλεισμός επηρεάζουν με διαφορετικό τρόπο τις μητέρες από τους πατέρες. Συνεπώς, οι μητέρες χρειάζονται διαφορετικές παρεμβάσεις από τους πατέρες.

Επιπλέον, διαφορετικές είναι οι ανάγκες έγκλειστων γονέων με μακροχρόνιες ποινές και έγκλειστων γονέων με συντομότερες ποινές. Επομένως, οι γονεϊκές παρεμβάσεις πρέπει να προσαρμοστούν σύμφωνα με την διάρκεια των ποινών.

Στην έρευνα των Hughes και Harrison-Thompson (2002), στην οποία συμμετείχαν 745 φυλακές των ΗΠΑ, φάνηκε πως λίγες ήταν οι φυλακές που εφαρμόζαν εκπαιδευτικά προγράμματα για γονείς. Μόνο σε 150 φυλακές οι γονείς παρακολουθούσαν προγράμματα που αφορούσαν τον γονεϊκό ρόλο και τα μισά από αυτά τα προγράμματα περιείχαν στην εφαρμογή τους το κομμάτι της αλληλεπίδρασης μέσω της επίσκεψης. Επιπλέον, εμφανίστηκαν διαφορές ανάμεσα σε γυναικείες και ανδρικές φυλακές. Είναι πολύ πιο πιθανό οι γυναικείες φυλακές να προσφέρουν προγράμματα για γονείς, σε σύγκριση με τις ανδρικές φυλακές. Επίσης, οι έγκλειστοι πατέρες έχουν πολύ λιγότερες ευκαιρίες, σε σχέση με τις έγκλειστες μητέρες, να δέχονται επισκέψεις από τα παιδιά τους κατά την διάρκεια της συμμετοχής τους στα εκπαιδευτικά προγράμματα. Ακόμα, τα αποτελέσματα έδειξαν πως μόνο το 22% των ανδρικών φυλακών έχουν ειδικά διαμορφωμένες περιοχές για την επίσκεψη. Στην περίπτωση των γυναικείων φυλακών, το ποσοστό ανέβηκε στο 67%. Αυτές οι διαφορές μαρτυρούν την ύπαρξη προκαταλήψεων σχετικά με το φύλο στα προγράμματα και στις πρακτικές της φυλακής. Δυστυχώς, οι έγκλειστοι πατέρες φαίνονται παραμελημένοι μπροστά στις έγκλειστες μητέρες. Ισότιμες ευκαιρίες πρέπει να δίνονται στους κρατούμενους, ανεξαρτήτως φύλου, καθώς και οι δύο γονείς παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των παιδιών. Σύμφωνα με την έρευνα, τα προγράμματα για έγκλειστους γονείς διαφέρουν στον αριθμό των συνεδριών και των συμμετεχόντων και στην δομή τους και αυτές οι διαφορές στα προγράμματα οδηγούν σε διαφορές στην αποτελεσματικότητά τους. Για αυτόν τον λόγο, η εφαρμογή των προγραμμάτων για έγκλειστους γονείς θα ήταν καλύτερο να αποτελεί δημόσια πολιτική στις ΗΠΑ. Οι Hoffmann, Byrd και Kightlinger (2010), κατέληξαν σε παρόμοια συμπεράσματα μετά τα αποτελέσματα της έρευνας τους, η οποία εξετάζει την ύπαρξη προγραμμάτων και υπηρεσιών για έγκλειστους γονείς στις φυλακές των ΗΠΑ. Τα ευρήματα έδειξαν ότι οι περισσότερες φυλακές εφαρμόζουν προγράμματα για τους γονείς, αλλά αυτά τα προγράμματα εφαρμόζονται πιο συχνά στις γυναικείες φυλακές. Επίσης, τα περισσότερα προγράμματα αφορούν μόνο τους γονείς, χωρίς να συμπεριλαμβάνουν την άμεση συμμετοχή των παιδιών. Αυτό συμβαίνει διότι η επίσκεψη των παιδιών είναι δύσκολη λόγω θεμάτων ασφαλείας και

επειδή απαιτεί έξοδα για την μεταφορά τους και αλλαγή του αφιλόξενου κλίματος της φυλακής. Δυστυχώς, υπάρχει περίπτωση οι φυλακές να προωθούν προγράμματα, όχι τόσο αποτελεσματικά για τους γονείς, διότι συχνά απουσιάζει από αυτά η επαφή και η αλληλεπίδραση γονέα και παιδιού. Στην συνέχεια, θα παρουσιαστούν προγράμματα που εστιάζουν στην βελτίωση της επικοινωνίας παιδιού και γονέα.

3.2. Παρεμβάσεις για βελτίωση επικοινωνίας παιδιού και γονέα

Έγκλειστες μητέρες όταν έχουν τουλάχιστον μία μηνιαία επίσκεψη από τα παιδιά τους, αυξάνεται η ενσυναίσθηση τους για τις ανάγκες των παιδιών τους. Όμως, οι μητέρες που δέχονται λιγότερο συχνά επισκέψεις από τα παιδιά τους, εμφανίζουν λιγότερα ποσοστά ενσυναίσθησης για τις ανάγκες των παιδιών τους (Thompson & Harm, 2000). Αυτό το εύρημα δείχνει την αξία των επισκέψεων για την σχέση μητέρας και παιδιού. Επιπλέον, οι κρατούμενοι που δέχονται τουλάχιστον μία επίσκεψη κατά την διάρκεια του εγκλεισμού από κάποιο οικογενειακό πρόσωπο ή από τον σύντροφο τους έχουν δυο φορές περισσότερες πιθανότητες να έχουν δουλειά ή εκπαίδευση μετά την αποφυλάκιση τους. Ακόμα, κρατούμενοι που δέχονται επισκέψεις από την οικογένεια ή από συντρόφους έχουν τρεις φορές μεγαλύτερη πιθανότητα να έχουν έτοιμη κατοικία μετά την απελευθέρωση τους (Codd, 2008). Άντρες κρατούμενοι που δεν έχουν καμία επίσκεψη κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού τους είναι έξι φορές πιο πιθανό να επαναφυλακιστούν το πρώτο χρόνο της απελευθέρωσης τους, σε σύγκριση με άντρες με τρεις ή περισσότερες επισκέπτες. Οι επισκέψεις διατηρούν τους οικογενειακούς δεσμούς, παρέχουν υποστήριξη στον κρατούμενο και τον βοηθούν να ενταχθεί στην κοινωνία μετά την αποφυλάκιση του, ώστε να μην επιστρέψει πάλι στην φυλακή. Είναι πολύ σημαντικό να υπάρχουν προσωπικές οικογενειακές στιγμές κατά τη διάρκεια της επίσκεψης και να εξαλειφθούν τα εμπόδια ανάμεσα σε επισκέπτες και κρατούμενους. Επιπλέον, στις επισκέψεις στην φυλακή θα ήταν πολύ θετικό να υπάρχουν ευχάριστες δραστηριότητες στις οποίες να μπορεί να συμμετέχει η οικογένεια. Μια αναγκαιότητα αποτελούν οι συχνές ολονύκτιες συζυγικές και οικογενειακές επισκέψεις, κατά τις οποίες θα παρέχεται φαγητό και άλλα απαραίτητα εφόδια, για να ενδυναμωθούν οι οικογενειακές σχέσεις (Bakker, Morris & Janus, 1978). Στην συνέχεια, θα αναφερθούν υλοποιημένα προγράμματα αλλά και προτάσεις που μπορούν να ενισχύσουν την επικοινωνία του παιδιού και του έγκλειστου γονέα και να μετατρέψουν την φυλακή σε έναν πιο φιλόξενο χώρο.

Το New York Program, που εξυπηρετεί 17.000 κρατούμενους σε δέκα ξεχωριστές φυλακές της Νέας Υόρκης, ανταποκρίνεται στις ανάγκες των παιδιών σχετικά με την επίσκεψη στον έγκλειστο γονέα. Υπάρχουν φιλικές προς τα παιδιά αίθουσες στη φυλακή στις οποίες θα περιμένουν οι κρατούμενοι γονείς τα παιδιά τους. Με αυτόν τον τρόπο, δεν θα χρειάζεται τα παιδιά να περιμένουν στην αίθουσα αναμονής σε άθλιες εγκαταστάσεις μέχρι να πραγματοποιηθεί η επίσκεψη. Επίσης, τα ειδικά μέτρα ασφαλείας κατά την είσοδο στο χώρο της φυλακής είναι γρήγορα και μη εκφοβιστικά και διατείνονται παιχνίδια κατά την διάρκεια της επίσκεψης στα παιδιά. Γενικά, το παιχνίδι έχει θεραπευτικά αποτελέσματα για τα παιδιά. Κατά τη διάρκεια που τα παιδιά βρίσκονται στην αίθουσα αναμονής της φυλακής, ένας ειδικός μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά μέσα από το παιχνίδι να επιλύσουν το τραύμα και τα συναισθηματικά προβλήματα που τους έχει προκαλέσει η γονεϊκή φυλάκιση. Επίσης, στην προσπάθεια να γίνει η φυλακή πιο φιλόξενο μέρος για τα παιδιά, απαιτείται η συνεργασία και η υποστήριξη των σωφρονιστικών υπαλλήλων, καθώς πολλές οικογένειες αναφέρουν την εχθρικήτητα του προσωπικού ως ένα από τα προβλήματα που συναντούν κατά την επίσκεψη τους στη φυλακή (Arditti, 2003).

Ένα άλλο πρόγραμμα για την μεταμόρφωση της επίσκεψης σε φιλική προς τα παιδιά αποτελεί το Grassroots Family Days, το οποίο διοργανώνει οικογενειακές ημέρες κατά τις οποίες οι κρατούμενοι μπορούν να περάσουν αρκετές ώρες με την οικογένεια τους όταν τους επισκέπτεται. Η επίσκεψη γίνεται σε ένα ήρεμο, χαλαρό και ανεπίσημο περιβάλλον με μπουφέ και δραστηριότητες για τα παιδιά, όπως ζωγραφική προσώπου, δημιουργία καρτών, διακόσμηση μπισκότων και επιτραπέζια αντισφαίριση. Τα παιδιά μπορούν να τρέχουν ελεύθερα στον χώρο και να παίζουν. Οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι είναι επιεικείς και φιλικοί προς τα παιδιά. Αυτό το χαρούμενο κλίμα επιτρέπει στους κρατούμενους και τους συντρόφους τους να χαλαρώσουν και να συζητήσουν σε πιο φυσιολογικές συνθήκες. Επιπλέον, η παρατεταμένη διάρκεια της επίσκεψης ευνοεί την μείωση του άγχους και της έντασης που θα υπήρχε σε μία συνηθισμένη επίσκεψη στην φυλακή. Οι ημέρες αυτές ευνοούν και άλλους κρατούμενους που συμμετέχουν στην οργάνωση του μπουφέ, οι οποίοι κερδίζουν δεξιότητες σχετικές με την προετοιμασία και την παρουσίαση του φαγητού. Μια ακόμα κίνηση για την βελτίωση των επισκέψεων γίνεται από την Ormiston Trust, η οποία παρέχει εγκαταστάσεις για βρέφη και παιδιά στις φυλακές. Με αυτόν τον τρόπο αποτρέπονται τα παιδιά από το να βαρεθούν και οι κρατούμενοι

γονείς με τους συντρόφους τους ή με άλλα οικογενειακά μέλη που τους έχουν επισκεφτεί διαθέτουν πολύτιμο χρόνο για να συζητήσουν σημαντικά θέματα. Επιπλέον, η οργάνωση Mothers' Union δημιουργεί βρεφονηπιακούς σταθμούς σε φυλακές, οι οποίοι λειτουργούν τις ώρες των επισκέψεων (Codd, 2008).

Το Sesame Street Goes to Prison, το οποίο υλοποιήθηκε σε μία ανδρική φυλακή στο Texas, αποτελεί ένα από τα πρώτα προγράμματα που βοήθησε στην μετατροπή των χώρων επίσκεψης της φυλακής σε φιλόξενο μέρος για τα παιδιά. Με σκοπό να ανακουφιστούν τα παιδιά από το στρες που τους προκαλεί η επίσκεψη, το πρόγραμμα διαμόρφωσε τις αίθουσες αναμονής σε ασφαλείς, οικείους και αναπτυξιακά κατάλληλους χώρους. Το Prison Mothers And Their Children (Prison MATCH), ένα πρόγραμμα το οποίο παρέχει εκπαίδευση στις έγκλειστες μητέρες για την φροντίδα των παιδιών και μετακίνηση των παιδιών στην φυλακή, βοηθά και αυτό στην δημιουργία ενός αναπτυξιακά κατάλληλου περιβάλλοντος στο οποίο θα επισκέπτονται τα παιδιά τις μητέρες τους. Το Center for Children of Incarcerated Parents εφάρμοσε το ChildSpace Project στο California Department of Corrections & Rehabilitation. Το πρόγραμμα παρείχε ξεχωριστούς χώρους επίσκεψης για βρέφη, για νήπια και για παιδιά σχολικής ηλικίας. Ο κάθε χώρος ήταν διακοσμημένος διαφορετικά ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο στο οποίο βρισκόταν το παιδί. Σκοπός του προγράμματος ήταν η μείωση του στρες της μητέρας για την επίσκεψη, η βελτίωση της επαφής μεταξύ μητέρας και παιδιού και η αύξηση των πιθανοτήτων επανένωσης τους μετά την αποφυλάκιση της μητέρας (Johnston, 2012).

Εκτός από την μεταμόρφωση των χώρων επίσκεψης των φυλακών, πρέπει να δοθεί προσοχή και στην διευκόλυνση της μεταφοράς των παιδιών από το σπίτι τους στην φυλακή. Πολύ συχνά, η έλλειψη μεταφοράς του παιδιού από και προς την φυλακή αποτελεί εμπόδιο για την πραγματοποίηση της επίσκεψης. Υπάρχουν προγράμματα για έγκλειστους γονείς και για τα παιδιά τους, τα οποία προσφέρουν ατομική μετακίνηση στα παιδιά και στις οικογένειες χάρη στην βοήθεια εθελοντών. Άλλα προγράμματα παρέχουν ομαδική μετακίνηση των παιδιών στην φυλακή και παράλληλα παρέχουν ομάδες στήριξης και συμβουλευτική στα παιδιά. Το Get On the Bus παρέχει μετακίνηση στις φυλακές σε παιδιά με έγκλειστους γονείς για την Γιορτή της Μητέρας και για την Γιορτή του Πατέρα (Johnston, 2012).

Ένα άλλο πρόγραμμα, το Girls Scouts Beyond Bars, έχει σκοπό να βελτιώσει την επίσκεψη των κοριτσιών στις έγκλειστες μητέρες τους ώστε να δυναμώσει την σχέση

μητέρας και κόρης, να μειώσει το στρες του αποχωρισμού, να βελτιώσει την αυτοεικόνα των κοριτσιών, να μειώσει προβλήματα που μπορεί να εμφανιστούν στην μελλοντική επανένωση του παιδιού με την μητέρα του και στην επανένταξη της μητέρας στην κοινότητα. Το Girls Scouts Beyond Bars ξεκίνησε το 1992 με τη συνεργασία του σωφρονιστικού ιδρύματος για γυναίκες στο Maryland με την ομάδα προσκόπων κοριτσιών του Central Maryland και η λειτουργία του επεκτάθηκε και σε άλλες πολιτείες. Δικαίωμα συμμετοχής στο πρόγραμμα έχουν μητέρες που δεν έχουν διαπράξει κάποιο έγκλημα εναντίον των παιδιών. Το πρόγραμμα παρέχει μετακίνηση του παιδιού στο σωφρονιστικό σύστημα για προγραμματισμένες ομαδικές συναντήσεις με την έγκλειστη μητέρα και την συμμετοχή μητέρων και κοριτσιών σε δραστηριότητες των προσκόπων. Τα κορίτσια συμμετέχουν σε κοινοτικές συναντήσεις και σε εκδρομές. Οι κρατούμενες μητέρες, επίσης, συμμετέχουν σε συναντήσεις όπου συζητούνται θέματα που τις αφορούν ως μητέρες. Οι μητέρες και οι κόρες στις συναντήσεις τους συμμετέχουν σε ειδικές δραστηριότητες και συζητούν για θέματα, όπως εφηβική εγκυμοσύνη και χρήση ουσιών. Σύμφωνα με τους φροντιστές των κοριτσιών, το πρόγραμμα βελτιώνει την επικοινωνία και την κατανόηση μεταξύ μητέρας και κόρης, ενδυναμώνει τον μεταξύ τους δεσμό και αυξάνει την επιθυμία τους να είναι μαζί. Κορίτσια που πριν αδιαφορούσαν για την επίσκεψη, μετά την συμμετοχή τους στο πρόγραμμα είναι ενθουσιασμένα και απολαμβάνουν τις επισκέψεις. Επιπλέον, μειώνονται προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα κορίτσια εξαιτίας του μητρικού εγκλεισμού, όπως συναισθήματα ανησυχίας, θλίψης, φόβου και θυμού και ανυπακοή. Όπως, υποστηρίζουν οι φροντιστές, τα κορίτσια επωφελούνται από τις συναντήσεις τους με τους προσκόπους και τις δραστηριότητες με αυτές, και όχι μόνο από την επικοινωνία με την έγκλειστη μητέρα. Τα κορίτσια έχουν την ευκαιρία να αλληλεπιδράσουν με άλλα κορίτσια, αισθάνονται λιγότερη ντροπή, αυξάνεται η αυτοεκτίμηση τους και δημιουργούν νέες φίλιες. Ακόμα, τα κορίτσια πριν συμμετέχουν στο πρόγραμμα επικοινωνούσαν με την μητέρα μέσω τηλεφωνικών κλήσεων ή γραμμάτων, και πιο σπάνια την επισκέπτονταν. Το πρόγραμμα διευκολύνει την μετακίνηση στην φυλακή και τις επισκέψεις στην κρατούμενη μητέρα (Seymour & Hairston, 2001).

Στο σωφρονιστικό κέντρο Potosi στο Mineral Point, στο Missouri ιδρύθηκε το 2000 το Living Interactive Family Education, ένα παρόμοιο πρόγραμμα με το Girls Scouts Beyond Bars, που αφορά όμως τους κρατούμενους πατέρες. Ο στόχος του

προγράμματος η αύξηση της οικογενειακής ενότητας μεταξύ κρατουμένων πατέρων και των παιδιών τους. Το πρόγραμμα στοχεύει, επίσης, στην βελτίωση της ποιότητας ζωής του πατέρα και του παιδιού, και παράλληλα στη βελτίωση της συμπεριφοράς και της σχολικής επίδοσης του παιδιού. Οι έγκλειστοι πατέρες παρακολουθούν μαθήματα σχετικά με την ανατροφή των παιδιών. Ακόμη, οι γονείς και τα παιδιά συμμετέχουν μαζί σε δημιουργικές δραστηριότητες, όπως καλλιτεχνική απασχόληση και χειροτεχνίες, εκπαιδεύονται για να δουλεύουν ομαδικά, για την αντιμετώπιση της κατάχρησης ουσιών και για την επίλυση των συγκρούσεων. Οι πατέρες που συμμετέχουν στο πρόγραμμα αναφέρουν ότι νιώθουν πιο συνδεδεμένοι με τα παιδιά τους και έχουν βελτιώσει την επικοινωνία με αυτά. Προγράμματα όπως το Living Interactive Family Education και το Girls Scouts Beyond Bars, ευνοούν και τους φροντιστές των παιδιών, και όχι μόνο τους έγκλειστους γονείς και τα παιδιά. Τα παιδιά αντιμετωπίζουν λιγότερα συναισθηματικά και συμπεριφορικά προβλήματα χάρη στην συμμετοχή σε αυτά τα προγράμματα και αυτό το γεγονός μειώνει το στρες των φροντιστών που αλληλεπιδρούν καθημερινά μαζί τους (Miller, 2006).

Στην Ιρλανδία επιτρέπεται τα παιδιά να κάνουν ολονύκτιες επισκέψεις στις κρατούμενες μητέρες τους. Ακόμα, το σωφρονιστικό κέντρο στην Rennes, στην Γαλλία επιτρέπει στους κρατούμενους και στις οικογένειες τους ιδιωτικές επισκέψεις διάρκειας ενός σαββατοκύριακου, στην οποία μπορούν να συμμετέχουν αρκετά οικογενειακά μέλη. Οι κρατούμενοι μπορούν να δούν την οικογένεια τους από 6 έως 48 ώρες και έχουν δικαίωμα σε μία επίσκεψη 72 ωρών κάθε χρόνο. Τέτοια προγράμματα, που ευνοούν τις επισκέψεις παρατεταμένης διάρκειας, βοηθούν την οικογένεια να αναπτύξει ισχυρούς δεσμούς και αυξάνουν τις πιθανότητες για την επιτυχημένη επανένταξη του έγκλειστου γονέα. Όμως, στην φυλακή του Holloway, όπου επιτρέπονταν ολοήμερες επισκέψεις των παιδιών στις έγκλειστες μητέρες τους, κάποιες μητέρες ένιωθαν πίεση και δήλωναν πως δεν επιθυμούν να τις επισκέπτονται τα παιδιά τους. Εξαιτίας αυτών των δυσκολιών, η διάρκεια της επίσκεψης μειώθηκε σε δυόμιση ώρες κάθε δύο εβδομάδες (Codd, 2008). Αυτό σημαίνει πως η επίσκεψη δεν αποτελεί επίπονη διαδικασία μόνο για ένα παιδί, αλλά και για την μητέρα.

Η επικοινωνία ανάμεσα στον έγκλειστο γονέα και την οικογένεια του μπορεί να γίνεται και μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Το 2006 αναπτύχθηκε ένα πιλοτικό πρόγραμμα, το Prisoners' Mail. Οι οικογένειες μπορούν να στέλνουν ηλεκτρονικά μηνύματα και μετά από διαδικασίες ελέγχου από το προσωπικό για λόγους

ασφάλειας, το μήνυμα εκτυπώνεται και παραδίδεται στον κρατούμενο στην πτέρυγα του. Το σύστημα ελέγχου που χρησιμοποιείται είναι το ίδιο που χρησιμοποιείται με επιτυχία από τις Ειδικές Δυνάμεις για να επικοινωνούν οι Βρετανοί στρατιώτες με την οικογένεια τους. Οι κρατούμενοι γονείς μπορούν επίσης να στέλνουν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου τα χειρόγραφα γράμματα τους αφού πρώτα τα σκανάρουν. Σίγουρα, υπάρχουν φόβοι και ανησυχίες για τυχόν κατάχρηση του προγράμματος από τους κρατούμενους. Οι κρατούμενοι, για αυτόν τον λόγο, δεν επιτρέπεται να “σερφάρουν” ελεύθερα. Έχουν πρόσβαση μόνο σε ιστότοπους για εκπαιδευτικούς λόγους και μπορούν να στέλνουν μηνύματα κειμένου σε επιβεβαιωμένες διευθύνσεις. Μελλοντικά, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν κάμερες, ώστε η οικογένεια να μπορεί να ιδωθεί διαδικτυακά. Όμως, πολλές οικογένειες δεν έχουν εύκολη πρόσβαση σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές (Codd, 2008).

Για να αποφευχθούν οι αμήχανες και άσκοπες συναντήσεις μεταξύ παιδιού και έγκλειστου γονέα κατά την διάρκεια της επίσκεψης ή των τηλεφωνημάτων, πρέπει να σχεδιάζονται θέματα για συζήτηση πριν την επίσκεψη, να εκπαιδευτεί ο γονέας ώστε να αναπτυχθούν οι επικοινωνιακές του δεξιότητες και να υπάρχει ένα κατάλληλο χρονοδιάγραμμα των επαφών (Lange, 2000). Επίσης, τα παιδιά μέσα από φωτογραφίες που μπορούν να στέλνουν στον έγκλειστο γονέα μπορούν να θυμούνται μαζί του καλές οικογενειακές στιγμές και να του εκφράζουν την επιθυμία τους για επανένωση. Επιπλέον, η ανταλλαγή δώρων, καρτών και βιντεοκασετών μέσω ταχυδρομείου είναι πολύ βοηθητική για την ενδυνάμωση της σχέσης παιδιού και έγκλειστου γονέα (Boswell, 2002).

Το Department for Education and Skills στο Ηνωμένο Βασίλειο έχει χρηματοδοτήσει αρκετά προγράμματα ανάγνωσης κατά τα οποία γίνεται ανταλλαγή βιβλίων ανάμεσα στους έγκλειστους γονείς και τα παιδιά τους και κασετών στις οποίες έχει ηχογραφηθεί ο γονέας που εξιστορεί μια ιστορία για το παιδί του. Οι γονείς αποκτούν νέες γνώσεις και δεξιότητες και η συμμετοχή τους σε τέτοια προγράμματα σχετίζεται με τις μελλοντικές ευκαιρίες εργασίας μετά την αποφυλάκιση τους. Τα παιδιά, επίσης, έχουν την ευκαιρία να βελτιώσουν τις γλωσσικές δεξιότητες και την εκπαιδευτική τους πρόοδο. Το Big Book Share είναι ένα πρόγραμμα το οποίο βοηθά τους γονείς να συμμετέχουν στην εκπαίδευση των παιδιών τους και στην καθημερινότητα της οικογένειας. Επιπλέον, βοηθά στην

ανάπτυξη δεσμού μεταξύ των οικογενειών των έγκλειστων και των δημοτικών βιβλιοθηκών. Βιβλιοθηκάριοι οργανώνουν συνεδρίες στην φυλακή, κατά τις οποίες οι κρατούμενοι γονείς συζητούν και διαλέγουν βιβλία για τα παιδιά τους. Ακόμα, διοργανώνονται οικογενειακές επισκέψεις στην φυλακή κατά τις οποίες οι γονείς δίνουν βιβλία και κασέτες στα παιδιά τους. Η επικοινωνία γονέων και παιδιών βελτιώνεται και οι γονείς έχουν περισσότερες ευκαιρίες να αλληλεπιδράσουν με τα παιδιά τους. Επιπλέον, οι γονείς αποκτούν γνώσεις για τα παιδικά βιβλία και τις βιβλιοθήκες, επιμορφώνονται, αναπτύσσουν κοινωνικές και διαπροσωπικές δεξιότητες και αποκτούν αυτοπεποίθηση για την επιλογή και την ανάγνωση βιβλίων αλλά και για την επινόηση ιστοριών. Τα οφέλη είναι εκπαιδευτικά για γονείς και παιδιά, αλλά αφορούν και την ενδυνάμωση της μεταξύ τους σχέσης (Codd, 2008). Ένα άλλο πρόγραμμα, το Aunt Mary 's Storybook Project, που σχεδιάστηκε το 1993, βοηθά στην διατήρηση του δεσμού και της επικοινωνίας της έγκλειστης μητέρας με το παιδί της και συγχρόνως προωθεί την μόρφωση και των δύο. Η μητέρα διαλέγει ένα βιβλίο για το παιδί της και ηχογραφεί τον εαυτό της σε μια κασέτα καθώς διαβάζει το βιβλίο. Ύστερα, η κασέτα και το βιβλίο στέλνονται στο παιδί. Το Fathers Read αποτελεί ένα παρόμοιο πρόγραμμα που προορίζεται για τους έγκλειστους πατέρες. Επιπλέον, το πρόγραμμα Family Stories ενθαρρύνει την επαφή του παιδιού με τον έγκλειστο γονέα μέσω της αλληλογραφίας. Τα παιδιά λαμβάνουν ένα βιβλίο σε μηνιαία βάση και ενθαρρύνονται να αλληλογραφήσουν με τον κρατούμενο γονέα με την ιστορία του βιβλίου ως θέμα συζήτησης (Clorton & East, 2008). Ένα άλλο δημιουργικό πρόγραμμα που προωθεί την επικοινωνία παιδιού και έγκλειστου γονέα είναι το Storybook Dad, το οποίο εφαρμόζεται σε φυλακές στις ΗΠΑ και στην Αγγλία. Οι έγκλειστοι πατέρες διαβάζουν μια ιστορία και ηχογραφούνται. Το ηχητικό ντοκουμέντο επεξεργάζεται σε ηλεκτρονικό υπολογιστή, τα λάθη διορθώνονται, προσθέτονται ηχητικά εφέ και μουσική και η τελική μορφή του αντιγράφεται σε ένα το οποίο στέλνεται στα παιδιά. Γονείς που δεν διαβάζουν καλά ή και καθόλου, μπορούν να συμμετέχουν στο πρόγραμμα, καθώς τους παρέχεται καθοδήγηση και με την επεξεργασία τυχόν λάθη μπορούν να διορθωθούν. Επίσης, έχουν την ευκαιρία να αποκτήσουν δεξιότητες σχετικές με την παραγωγή ήχου, αν συμμετέχουν στην διαδικασία της επεξεργασίας της ηχογραφημένης ιστορίας. Αντίστοιχο πρόγραμμα εφαρμόζεται και στις γυναικείες φυλακές, το Storybook Mum. Οι γονείς μέσω αυτών των προγραμμάτων αναπτύσσουν την αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμηση τους και νιώθουν χαρούμενοι που

διατηρούνται οι οικογενειακοί δεσμοί. Ακόμα, πολλές φορές οι κρατούμενοι γονείς γράφουν δικές τους ιστορίες, ενδιαφέρονται για την επιμόρφωση τους και για την ανάπτυξη της δημιουργικότητας τους και αναπτύσσουν δεξιότητες για την ανατροφή των παιδιών τους. Τα παιδιά μπορούν να ακούν το CD όποτε θέλουν και να νιώθουν τον απόντα γονέα πιο κοντά τους. Νιώθουν υπερήφανα για τους γονείς τους που δημιούργησαν το CD για αυτά. Ακούγοντας το, εξασκούν την φαντασία τους και ενθαρρύνονται να βρουν βιβλία και να διαβάσουν και τα ίδια (Codd, 2008). Το Words Travel, ένα πρόγραμμα επιμόρφωσης διάρκειας έξι εβδομάδων για τους κρατούμενους γονείς, δίνει την ευκαιρία στους γονείς να ενημερωθούν σχετικά με την παιδική λογοτεχνία και το ρόλο της στην εκπαίδευση των παιδιών τους, πριν ηχογραφήσουν την ιστορία από κάποιο βιβλίο (Clorton & East, 2008). Αυτό το πρόγραμμα προετοιμασίας ίσως να τους δίνει περισσότερα κίνητρα για να συμμετέχουν στην ηχογράφιση και τους βοηθά να αναγνωρίσουν τις θετικές επιδράσεις της αλληλεπίδρασης με τα παιδιά μέσω των ηχογραφημένων ιστοριών.

3.3. Παρεμβάσεις για το παιδί με έγκλειστο γονέα

Παρατηρείται δυσπροσαρμοστικότητα στα παιδιά των κρατουμένων, όπως παραβατικότητα, χρήση ουσιών, πρόωρη κατανάλωση αλκοόλ, κακή σχολική επίδοση και επιθετικότητα. Το παιδί μπορεί να αντιμετωπίσει αυτά τα προβλήματα συμμετέχοντας σε διάφορες δραστηριότητες για να αναπτύξει την αίσθηση του “ανήκειν” και να μην νιώθει περιθωριοποιημένο ή μη φυσιολογικό σε σχέση με άλλα παιδιά. Δραστηριότητες, όπως το θέατρο και ο αθλητισμός, μπορούν να δώσουν στο παιδί μια διέξοδο για το θυμό και την απογοήτευση λόγω της απώλειας και για το άγχος που μπορεί να του προκαλεί η κατάσταση στο σπίτι. Θα κερδίσει αυτοπεποίθηση με την απόκτηση νέων δεξιοτήτων και ευκαιρίες για κοινωνικοποίηση και νέες φιλίες. Η συμμετοχή σε τέτοιες δραστηριότητες, η κοινωνική υποστήριξη και οι καλές σχέσεις γονέα και παιδιού μπορούν να βοηθήσουν το παιδί να αναπτύξει θετική εικόνα για τον εαυτό του (Nesmith & Ruhland, 2008). Τα παιδιά, επίσης, διαβάζοντας βιβλία κατάλληλα για το αναπτυξιακό τους στάδιο σχετικά με την εγκληματικότητα και την φυλάκιση, μπορούν να κατανοήσουν και να αντιμετωπίσουν την κατάσταση και να μειώσουν το στρες και την ανησυχία που τους προκαλεί ο γονεϊκός εγκλεισμός. Βιβλία που απευθύνονται σε παιδιά με έγκλειστους γονείς, όπως το *Finding Dad* και το *It's a Tough Time for Everyone* θα ήταν καλό να υπάρχουν στην βιβλιοθήκη του σχολείου (Codd, 2008). Επιπλέον, εκπαιδευτικά

προγράμματα, όπως προγράμματα αντιμετώπισης οικογενειακών κρίσεων, πρόληψης εγκυμοσύνης και πρόληψης χρήσης ουσιών μπορούν να αυξήσουν την αυτοεκτίμηση των παιδιών, την ακαδημαϊκή τους επίδοση και να τα βοηθήσουν να επιλύουν συγκρούσεις και να επικοινωνούν καλύτερα με την οικογένεια τους (Miller, 2006).

Οι δάσκαλοι του παιδιού θα πρέπει να είναι ενήμεροι για την κατάσταση των παιδιών ώστε να παρεμβαίνουν σε καταστάσεις που τα παιδιά προσβάλλονται ή εκφοβίζονται. Επίσης, θα μπορούσαν να ευαισθητοποιήσουν όλους τους μαθητές για την κατάσταση αυτών των παιδιών, διαβάζοντας μια σχετική ιστορία στην τάξη και να τους παρέχουν πολύτιμη υποστήριξη, κατανόηση και αποδοχή (Clopton & East, 2008). Δεν είναι ασυνήθιστο φαινόμενο γονείς να υπενθυμίζουν στα παιδιά τους ότι πρέπει να αποφεύγουν την επαφή με τους συμμαθητές που έχουν γονείς στην φυλακή. Ακόμα, οι δάσκαλοι πρέπει να παρεμβαίνουν σε καταστάσεις που το παιδί εμφανίζει παραβατική και αντικοινωνική συμπεριφορά, για να βοηθήσουν και αυτοί να σπάσει ο κύκλος της διαγενεακής φυλάκισης. Πρέπει να παρέχουν στο παιδί θετικά πρότυπα, να το βοηθήσουν να αναπτύξει την αυτοεκτίμηση του και να θέσει στόχους, και να του παρέχουν υποστήριξη για να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες του. Επιπλέον, το σχολείο μπορεί να παρέχει πληροφορίες για οργανώσεις που βοηθούν παιδιά και οικογένειες που βιώνουν τον γονεϊκό εγκλεισμό και να φέρνει σε επαφή τα παιδιά και τις οικογένειες με αυτές τις οργανώσεις (Codd, 2008). Τα παιδιά περνούν ένα μεγάλο μέρος της ημέρας στο σχολείο και για αυτόν τον λόγο, σχολικοί σύμβουλοι, ψυχολόγοι, διοικητικοί και δάσκαλοι πρέπει να γνωρίζουν πως θα βοηθήσουν παιδιά με έγκλειστους γονείς στον χώρο του σχολείου (Lopez & Bhat, 2007).

Οι Lopez και Bhat (2007) περιγράφουν μία ομαδική παρέμβαση για παιδιά με κρατούμενους γονείς σε σχολείο στο Los Angeles. Ο στόχος της ομάδας ήταν να παρέχει στα παιδιά ένα ασφαλές περιβάλλον, όπου θα μπορούν να συζητούν τις σκέψεις και τα συναισθήματα που τους προκαλεί ο εγκλεισμός του γονέα. Επιπλέον, σκοπός της παρέμβασης ήταν να καταλάβουν τα παιδιά πως δεν είναι μόνα και να μειωθεί η σύγχυση και το στίγμα που βιώνουν. Η παρέμβαση έγινε σε παιδιά τρίτης έως πέμπτης τάξης δημοτικού, τα οποία προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν τον εγκλεισμό του γονέα ή τα οποία εμφάνιζαν αντιδραστική συμπεριφορά ή μειωμένη αυτοεκτίμηση μετά τον γονεϊκό εγκλεισμό. Οι σχολικοί σύμβουλοι, οι δάσκαλοι και μέλη του σχολικού προσωπικού αναγνώρισαν παιδιά που θα μπορούσαν να επωφεληθούν από την συμμετοχή τους στην ομάδα, όπως παιδιά με χαμηλή

αυτοεκτίμηση, με χαμηλή σχολική επίδοση και με δυσκολία στην αλληλεπίδραση με συνομηλίκους και σε θέματα πειθαρχίας. Παιδιά με σοβαρά προβλήματα συμπεριφοράς που χρειαζόνταν ειδική διαχείριση ή θεραπευτικές παρεμβάσεις δεν συμμετείχαν στην ομάδα. Απαραίτητη ήταν η άδεια συμμετοχής από τον φροντιστή ή από τον εναπομείναντα γονέα. Οι συνεδρίες ήταν οχτώ διάρκειας σαράντα λεπτών και η θεωρητική κατεύθυνση που χρησιμοποιήθηκε ήταν η προσωποκεντρική, με ένδειξη ενσυναίσθησης και απεριόριστου θετικού σεβασμού. Επίσης, χρησιμοποιήθηκε η λογικο-θυμική προσέγγιση, με λογικές αυτοαναφορές των παιδιών και την επίτευξη της αυτοαποδοχής τους, για να αυξηθεί η αυτοεκτίμηση τους. Ακόμα, τα παιδιά, μέσα από την μεταξύ τους αλληλεπίδραση, είχαν την ευκαιρία να εξασκήσουν τις κοινωνικές τους δεξιότητες με τους συνομηλίκους τους, να δεχτούν ανατροφοδότηση από αυτούς και να καταλάβουν με ποιον τρόπο η συμπεριφορά τους επιδρά στους άλλους. Ο αρχηγός της ομάδας έθεσε αυστηρά όρια στα παιδιά και τους παρείχε κατανοητές εξηγήσεις για την δομή και τις προσδοκίες της ομάδας στην αρχή της παρέμβασης, για να μην υπάρξουν προβλήματα σχετικά με την πειθαρχία των παιδιών. Η οριοθέτηση και η παροχή μιας δομημένης και συνεπούς παρέμβασης είναι απαραίτητες, καθώς παιδιά με έγκλειστους γονείς συχνά ζουν σε περιβάλλοντα όπου απουσιάζει η δομή και η συνέπεια, αφού πολλές φορές αναγκάζονται να αλλάξουν σπίτι, φροντιστή ή σχολείο. Στην αρχή των συνεδριών, για να μπορέσουν να μοιραστούν τις εμπειρίες τους, ήταν πολύ σημαντικό να αναπτυχθεί το αίσθημα της εμπιστοσύνης και της εχεμύθειας ανάμεσα στα μέλη της ομάδας, μέσω βιβλιοθεραπείας, θεραπείας της τέχνης και δραστηριοτήτων για το “σπάσιμο του πάγου”. Αυτή η διαδικασία ήταν πολύ δύσκολη καθώς τα παιδιά με έγκλειστους γονείς αντιμετωπίζουν πολλούς φόβους σχετικούς με τον στιγματισμό και την εγκατάλειψη. Επιπλέον, από την αρχή των συνεδριών τα μέλη έπρεπε να είναι ενήμεροι για την ημερομηνία λήξης των συνεδριών και για τον αριθμό των συνεδριών στις οποίες θα συμμετείχαν. Στην πρώτη συνεδρία, συζητήθηκαν οι στόχοι της ομάδας, ο ρόλος των συμμετεχόντων και του αρχηγού και η εχεμύθεια και τα όρια της ανάμεσα στα μέλη. Τα παιδιά διάλεξαν καραμέλες μέσα από μία τσάντα και τους ζητήθηκε να εξιστορήσουν ενδιαφέροντα πράγματα για τον εαυτό τους. Κάθε καραμέλα αντιστοιχούσε σε μία ιστορία. Ακόμα, έγραψαν τους φόβους τους σχετικά με την συμμετοχή στην ομάδα σε χαρτάκια και τα έριξαν μέσα σε ένα καπέλο. Ύστερα, οι φόβοι διαβάστηκαν δυνατά σε τυχαία σειρά και συζητήθηκε για το αν υπήρχαν κοινοί φόβοι και πως θα μπορούσαν αυτοί να αντιμετωπιστούν. Επίσης,

τέθηκαν κανόνες οι οποίοι θα προστάτευαν τους φόβους των μελών και για τους οποίους συλλογικά αποφάσισαν όλα τα μέλη. Στο τέλος της συνεδρίας, τα μέλη συμφώνησαν στο να μην παραβούν τους κανόνες και έθεσαν στόχους. Στην δεύτερη συνεδρία, ο στόχος ήταν τα μέλη να αναπτύξουν την αυτοεκτίμησή τους, εστιάζοντας στα θετικά στοιχεία του κάθε μέλους. Ζητήθηκε από τα παιδιά να παρουσιάσουν τον εαυτό τους και ενθαρρύνθηκαν να αναφέρουν τα θετικά τους στοιχεία και να τα επαναλαμβάνουν. Τα παιδιά με αυτόν τον τρόπο γνωρίστηκαν καλύτερα και ένιωσαν πιο άνετα με τη ομάδα. Στην τρίτη συνεδρία, τα παιδιά ρωτήθηκαν για το τι τους αρέσει στον εαυτό τους. Ενθαρρύνθηκαν να εστιάσουν στις επιτυχίες τους, και όχι στις αποτυχίες. Η θετική ανατροφοδότηση από τα άλλα μέλη ήταν πολύ βοηθητική στο να αναγνωρίσει το κάθε παιδί τις προσπάθειες και τα θετικά του στοιχεία. Πολλά παιδιά ένιωθαν υπεύθυνα για τον εγκλεισμό του γονέα και ανησυχούσαν για το αν θεωρούνται “κακοί” σαν αυτόν ή για το αν θα γίνουν σαν αυτόν. Ο στόχος της τέταρτης συνεδρίας ήταν να διευκολυνθεί η έκφραση των συναισθημάτων και των σκέψεων για τον γονεϊκό εγκλεισμό. Μέσω της βιβλιοθεραπείας, τα παιδιά συνειδητοποίησαν ότι υπάρχουν και άλλοι με παρόμοιες εμπειρίες και ταυτίστηκαν με χαρακτήρες του βιβλίου. Ο αρχηγός της ομάδας, επίσης, πρότεινε στα παιδιά τρόπους αντιμετώπισης των αρνητικών σκέψεων και του θυμού, όπως το να κρατούν ημερολόγιο, να σκέφτονται τα θετικά τους στοιχεία, να μιλούν σε κάποιον, να ζωγραφίζουν ή να γράφουν ένα γράμμα. Στην πέμπτη συνεδρία, δόθηκε στα παιδιά η ευκαιρία για να συζητήσουν για σκέψεις και συναισθήματα τα οποία ίσως απωθούσαν ή έκρυβαν και να ανακουφιστούν. Στην έκτη συνεδρία, ζητήθηκε από τα παιδιά να συζητήσουν για πιθανές πηγές υποστήριξης, καθώς οι συνεδρίες έφταναν στο τέλος. Τα παιδιά διάλεξαν κάποιον ενήλικα από το σχολείο από τον οποίον θα μπορούσαν να ζητήσουν υποστήριξη και συζητήθηκε ο τρόπος που θα τον πλησίαζαν και θα του ζητούσαν βοήθεια. Τα μέλη της ομάδας αναγνώρισαν ο ένας τον άλλον ως πηγή υποστήριξης και ενθάρρυνσης. Στην έβδομη συνεδρία, τα παιδιά βοηθήθηκαν στο να αναπτύξουν τις κοινωνικές τους δεξιότητες. Μέσα από παιχνίδι ρόλων, τα παιδιά εξέφρασαν το πως φαντάζονται έναν καλό φίλο και ποια είναι τα στοιχεία που θα ήθελαν να έχει. Στην όγδοη και τελευταία συνεδρία, τα μέλη συζήτησαν σημαντικά θέματα προηγούμενων συνεδριών και εστίασαν στο μέλλον, στις δυνάμεις τους που μπορούν να ενισχύσουν και στην πρόοδο τους. Για να μην νιώσουν τα παιδιά εγκαταλελειμμένα αφού η ομάδα τελείωνε, συζητήθηκε ξανά το θέμα της υποστήριξης των παιδιών από ενήλικες του σχολείου. Επιπλέον, ο αρχηγός της

ομάδας ενθάρρυνε τα παιδιά να μιλήσουν για τις ανησυχίες τους σχετικά με τον τερματισμό.

Το παιδί πρέπει να εκφράσει, να εξομαλύνει τα συναισθήματα του μέσω της ακριβούς κατανόησης της κατάστασης και να βιώσει το πένθος. Αυτή η διαδικασία πένθους είναι περίπλοκη, διότι ο γονέας είναι ακόμα ζωντανός και συνεχίζει να επηρεάζει το παιδί ακόμα και μέσω της απουσίας του (Lange, 2000). Μια μονάδα, που ονομάζεται Deferred Prosecution Unit-Social Workers in Family Services και ιδρύθηκε χάρη στην συνεργασία του Travis County Juvenile Probation και του University of Texas at Austin School of Social Work το 1999, παρέχει υποστήριξη σε παιδιά κρατούμενων γονέων. Τα παιδιά συμμετέχουν σε εκπαιδευτικές και θεραπευτικές ομάδες. Θρηνούν για τον έγκλειστο γονέα και να περνούν από τα στάδια πένθους. Πρέπει να αποδεχτούν το γεγονός, να εκτονώσουν τον πόνο και την θλίψη τους και να προσαρμοστούν στο νέο περιβάλλον. Οι αρχηγοί της ομάδας βοηθούν τα μέλη της να κατανοήσουν την κατάσταση στην οποία βρίσκονται και τους παρέχουν ένα ασφαλές και ενιαίο περιβάλλον για να εξερευνήσουν τα συναισθήματα που τρέφουν για τον έγκλειστο γονέα και τα συναισθήματα που τους προκαλεί ο εγκλεισμός του και η συμμετοχή τους στην ομάδα. Ενθαρρύνονται για να τα συζητήσουν και να τα αντιμετωπίσουν. Επίσης, τα μέλη της ομάδας συζητούν για το πως η απώλεια του γονέα επηρεάζει την συμπεριφορά τους και για το πως θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν την απώλεια αυτή. Τα παιδιά μέσω της ομαδικής θεραπείας νιώθουν ότι έχουν την ευκαιρία να εκφράζουν τα καταπιεσμένα συναισθήματα τους, να συζητούν με άνεση και με ασφάλεια για αυτά και να ανακουφίζονται (Miller, 2006).

Το Center for Community Alternatives είναι μία μη κερδοσκοπική οργάνωση η οποία στηρίζει νέους μεταξύ 12 και 17 ετών που κατατάσσονται σε ομάδες υψηλού κινδύνου, μέσω διάφορων προγραμμάτων. Ένα από αυτά τα προγράμματα είναι το Youth Advocacy Program, το οποίο προσφέρει δικαστική υπεράσπιση, στήριξη και ευκαιρίες ανάπτυξης για τους νέους μέσω της καθοδήγησης, της επίβλεψης, της συμμετοχής σε εκπαιδευτικά προγράμματα και της επαγγελματικής κατάρτισης. Συχνά, οι νέοι παραπέμπονται και σε άλλα προγράμματα της οργάνωσης, όπως προγράμματα πρόληψης του HIV και κοινοτικά και εκπαιδευτικά προγράμματα. Για να συμμετέχουν οι νέοι σε αυτά τα προγράμματα πρέπει να περάσουν από την διαδικασία εκτίμησης, συμπληρώνοντας ένα ερωτηματολόγιο και περνώντας από μία

συνέντευξη, όπου γίνονται ερωτήσεις για τα στρεσογόνα γεγονότα που έχουν βιώσει, όπως ο γονεϊκός εγκλεισμός. Τα παιδιά που συμμετέχουν στα προγράμματα του Center for Community Alternatives αναπτύσσουν δεσμούς με το προσωπικό της οργάνωσης. Το προσωπικό είναι φιλικό, ανταποκρίνεται στις ανάγκες των νέων και προέρχεται από διαφορετικά πολιτισμικά υπόβαθρα, ώστε παιδιά αφροαμερικάνικης ή λατινικής καταγωγής να νιώσουν την αποδοχή από το περιβάλλον. Μεγάλο ποσοστό των νέων προέρχονται από οικογένειες χαμηλού εισοδήματος και έχουν εμπλακεί στο ποινικό σύστημα δικαιοσύνης. Επίσης, το 50% των παιδιών που συμμετέχουν στα προγράμματα δηλώνουν ότι έχουν βιώσει τον γονεϊκό εγκλεισμό από την αρχή του προγράμματος και ένα 30% επιπλέον το φανερώνουν αργότερα κατά την διάρκεια της συμμετοχής τους. Το Center for Community Alternatives, για να ανταποκριθεί στις ανάγκες του 80% των παιδιών που συμμετέχουν στα προγράμματα, ανέπτυξε μία νέα ομάδα στήριξης που ονομάστηκε Children of Incarcerated Parents, από την οποία παρέχεται ψυχολογική και εκπαιδευτική υποστήριξη σε αυτά τα παιδιά. Η γονική συγκατάθεση για συμμετοχή δεν είναι απαραίτητη, διότι πολλοί γονείς ή φροντιστές θεωρούν ότι ο γονεϊκός εγκλεισμός είναι προσωπική υπόθεση και δεν επιτρέπουν στα παιδιά να συμμετέχουν στην ομάδα στήριξης. Η ομάδα στήριξης ασχολείται με δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά, όπως το κοινωνικό στίγμα και την εξαπάτηση, τα οποία τα οδηγούν στην απομόνωση και τα γεμίζουν με συναισθήματα χαμηλής αυτοεκτίμησης και ντροπής. Επιπλέον, βοηθά τα παιδιά να θέσουν στόχους, να κάνουν θετικές επιλογές, να αναπτύξουν δίκτυα υποστήριξης, να αναπτύξουν τρόπους ώστε να αντιμετωπίζουν όσους ρωτούν για την απουσία του γονέα και να κατανοήσουν το σωφρονιστικό σύστημα και νομικά θέματα. Οι συναντήσεις της ομάδας γίνονται εβδομαδιαίως και τα παιδιά συζητούν καθώς μοιράζονται ένα γεύμα. Συζητούνται θέματα όπως ο ρατσισμός προς την φυλάκιση στις γειτονιές όπου κατοικούν τα μέλη και οι νέοι ενθαρρύνονται να βρουν λύσεις ως άτομα, αλλά και ως μέλη της κοινότητας. Τα μέλη της ομάδας είναι οχτώ, καθώς αυτός ο αριθμός βοηθά τα παιδιά να μιλούν ανοιχτά για τα προβλήματα τους και να αναπτύξουν συναισθήματα εμπιστοσύνης και ασφάλειας μεταξύ τους. Επίσης, νέα μέλη δεν μπορούν να εισέλθουν, παρά μόνο αν υπάρχει η συγκατάθεση των μελών, καθώς μπορεί να διαταραχτεί η δυναμική της ομάδας. Υπάρχουν κανόνες που πρεσβεύουν τον σεβασμό, την ομαδικότητα και την εμπιστευτικότητα. Τα παιδιά καλοσωρίζονται από την ομάδα, νιώθουν άνετα και ότι ανήκουν σε ένα ασφαλές περιβάλλον. Ακόμα, ανακουφίζονται γιατί τους δίνεται η ευκαιρία να μιλούν για τα

τραυματικά γεγονότα, όπως ο εγκλεισμός και η σύλληψη του γονέα, να μάθουν πληροφορίες και να εκφράσουν την θλίψη, τον φόβο και τον θυμό τους (Seymour & Hairston, 2001).

Το Center for Children of Incarcerated Parents, μέσω του προγράμματος Therapeutic Intervention Project, παρέχει υποστήριξη και θεραπεία σε παιδιά που βιώνουν τον γονεϊκό εγκλεισμό. Το πρόγραμμα έχει ως στόχο την μείωση των παραβατικών και αντικοινωνικών συμπεριφορών του παιδιού, που συνδέονται με την πιθανή μελλοντική φυλάκιση και εγκληματικότητα. Παρέχει στα παιδιά ομαδική και ατομική θεραπεία, εκπαίδευση συμπεριφορικών δεξιοτήτων, κοινωνικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες και ακαδημαϊκή υποστήριξη. Επιπλέον, το κάθε παιδί δέχεται υποστήριξη και καθοδήγηση από έναν μέντορα σε εβδομαδιαία βάση. Το πρόγραμμα προσφέρει υποστήριξη στους φροντιστές των παιδιών, μέσω της εκπαίδευσης τους, της οικογενειακής θεραπείας και των ομάδων στήριξης. Εκπαίδευση και ομάδες στήριξης παρέχονται και για τους δασκάλους των παιδιών. Τα παιδιά μετά την συμμετοχή τους μειώνουν την επιθετικότητα τους και την αποδιοργανωμένη συμπεριφορά τους στην τάξη και βελτιώνουν τις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Ένα άλλο πρόγραμμα του κέντρου, το Developmental Enhancement & Empowerment Project (DEEP) προσφέρει καθοδήγηση σε παιδιά δέκα έως δεκαεφτά ετών, των οποίων οι γονείς φυλακίστηκαν πρόσφατα. Για 12-24 μήνες, το πρόγραμμα προσφέρει ατομική καθοδήγηση από έναν ενήλικα μέντορα, ο οποίος είναι και αυτός παιδί έγκλειστου γονέα. Τα παιδιά μέσω της καθοδήγησης μπορούν να βελτιώσουν τις σχέσεις τους και την σχολική τους επίδοση και να αποφύγουν επικίνδυνες συμπεριφορές (Johnston, 2012).

Οι ομάδες υποστήριξης για τα παιδιά των φυλακισμένων βοηθούν τα παιδιά να αντιμετωπίσουν τον αποχωρισμό τους από τον γονέα και το στίγμα του γονεϊκού εγκλεισμού, να προσαρμοστούν σε νέες συνθήκες διαβίωσης και να κατανοήσουν την ποινική δικαιοσύνη και το σωφρονιστικό σύστημα. Επίσης, η συμμετοχή σε κατασκηνώσεις για παιδιά κρατουμένων μπορούν να παρέχουν υποστήριξη στα παιδιά. Στο Camp Avaray, το οποίο πραγματοποιείται για παιδιά με έγκλειστους γονείς από οχτώ έως δέκα ετών, τα παιδιά, εκτός από την συμμετοχή τους στις συνηθισμένες δραστηριότητες μιας καλοκαιρινής κατασκήνωσης, συμμετέχουν σε δραστηριότητες επίλυσης συγκρούσεων και ανάπτυξης δεξιοτήτων. Επιπλέον, προγράμματα που παρέχουν βοήθεια μετά το σχολείο, όπως βοήθεια με τα μαθήματα και δημιουργικές

δραστηριότητες, και προγράμματα καθοδήγησης από ένα προσωπικό σύμβουλο μπορούν να στηρίξουν τα παιδιά με έγκλειστους γονείς (Johnston, 2012).

3.4. Φροντιστής παιδιού έγκλειστου γονέα

Όταν οι φροντιστές παιδιών με έγκλειστους γονείς αναφέρουν λιγότερο θετικά συναισθήματα για τα παιδιά, αναφέρουν και περισσότερα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών. Τα συναισθήματα των φροντιστών επιδρούν στη συμπεριφορά των παιδιών. Όταν τα παιδιά νιώσουν ζεστασιά και αποδοχή από τους φροντιστές, μειώνεται η εκδήλωση των αρνητικών συμπεριφορών τους (Shlafer & Roehlmann, 2010). Οι φροντιστές των παιδιών αντιμετωπίζουν στρες σχετικά με την ανατροφή των παιδιών, τα οικονομικά έξοδα, τις οικογενειακές υποχρεώσεις και την εκπαίδευση των παιδιών. Εκτός από όλα αυτά, ανησυχούν για την συναισθηματική κατάσταση και την συμπεριφορά των παιδιών. Τα παιδιά πιθανώς να γνωρίζουν τα συναισθήματα των φροντιστών τους και να επηρεάζονται από αυτά (Clopton & East, 2008).

Επιπλέον, σύμφωνα με τους Nesmith και Ruhland (2008), τα παιδιά γίνονται πολύ ευαίσθητα στις ανάγκες και στα συναισθήματα των φροντιστών τους και εμφανίζουν ενσυναίσθηση προς αυτούς. Αν υπάρχει διαμάχη ανάμεσα στον φροντιστή και τον έγκλειστο γονέα, το παιδί βιώνει στρες καθώς προσπαθεί να κρύψει από τον φροντιστή την ανυσηχία και την λύπη του για τον έγκλειστο γονέα.

Σύμφωνα με τον Lange (2000), φροντιστές που έχουν υποφέρει από την εγκληματική συμπεριφορά των έγκλειστων γονέων δεν θέλουν τα παιδιά να έχουν επαφή με αυτούς και τους θεωρούν επικίνδυνους. Αντιστρόφως, οι κρατούμενοι γονείς μπορεί να νιώθουν θυμό για τους φροντιστές, θεωρώντας ότι εμποδίζουν την επικοινωνία τους με τα παιδιά. Αυτές οι διαμάχες, η διεκδίκηση της επιμέλειας και η εγωκεντρική στάση γονέων και φροντιστών αναβάλουν την προσοχή στις ψυχολογικές ανάγκες των παιδιών. Επομένως, η παρέμβαση και η υποστήριξη στους φροντιστές των παιδιών με κρατούμενους γονείς είναι αναγκαία ώστε να μπορέσουν να κατανοήσουν και να καταπολεμήσουν τα αρνητικά τους συναισθήματα, να βελτιώσουν τις σχέσεις με τον έγκλειστο γονέα και να συμβάλλουν με αυτόν τον τρόπο στην συναισθηματική ευημερία του παιδιού.

Γυναίκες με έγκλειστους συζύγους νιώθουν εγκαταλελειμμένες, ντροπιασμένες, απομονωμένες, απελπισμένες, καθώς βιώνουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα και

προβλήματα σε σχέση με την ανατροφή των παιδιών. Για να βελτιωθεί η κατάσταση, οι γυναίκες δηλώνουν ότι χρειάζονται μεγαλύτερη οικονομική βοήθεια και κατανόηση από το περιβάλλον, βοήθεια για βρουν υπηρεσίες που μπορούν να τις στηρίξουν, παροχή υπηρεσιών φύλαξης των παιδιών και μεταφοράς για τις επισκέψεις στην φυλακή. Επίσης, προτείνουν την εφαρμογή συντομότερων ποινών για πατέρες (Bakker, Morris & Janus, 1978). Τα προβλήματα των παιδιών με έγκλειστους πατέρες βελτιώνονται όταν υπάρχουν περισσότεροι προσωπικοί και διαθέσιμοι πόροι για την μητέρα, όπως οικογενειακή αλληλεγγύη, κοινωνικό δίκτυο στήριξης και καλή ποιότητα γάμου. Αυτό συμβαίνει, διότι ένας καλύτερος τρόπος ανατροφής με ζεστασιά και επίβλεψη από την μητέρα βοηθά στην αντιμετώπιση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Η μητέρα χρειάζεται υποστήριξη για να βοηθήσει και αυτή με τη σειρά της το παιδί (Gabel, 1992b).

Μητέρες που βιώνουν τον εγκλεισμό του συντρόφου τους μπορούν να συμμετέχουν σε ομάδες αυτοβοήθειας και να αλληλοϋποστηριχτούν. Τα μέλη αυτών των ομάδων μπορούν να ακούσουν εμπειρίες άλλων που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση και να πληροφορηθούν από αυτούς για θέματα σχετικά με την φυλακή και για οργανώσεις που μπορούν να τους στηρίξουν. Η συναισθηματική βοήθεια είναι μεγάλη, καθώς σύντροφοι κρατούμενων που βιώνουν το κοινωνικό στίγμα έχουν την ευκαιρία να μιλούν για τα προβλήματα και τις συναισθηματικές δυσκολίες τους σε ένα ασφαλές και γνήσιο περιβάλλον που δεν θα τους κρίνει, αλλά θα τους αποδεχτεί, αφού όλοι βιώνουν παρόμοιες δυσκολίες. Οι ομάδες αυτοβοήθειας παρέχουν συμβουλές, υποστήριξη και πρακτική βοήθεια στις συντρόφους των έγκλειστων. Επίσης, οι ομάδες αυτές ενθαρρύνουν τις κοινωνικές δραστηριότητες για γονείς και παιδιά, όπως πάρτη και μονοήμερες εκδρομές. Η οργάνωση Partners of Prisoners and Family Support Groups (POPS) παρέχει υποστήριξη στους συντρόφους των κρατούμενων μέσω των ομάδων αυτοβοήθειας και απαντά σε ερωτήματα που απασχολούν την οικογένεια σχετικά με την φυλάκιση. Επιπλέον, η ομάδα Aftermath βοηθούσε μέλη της οικογένειας των κρατούμενων να αντιμετωπίσουν δυσκολίες σχετικές με την δίκη και την ποινή, να διατηρήσουν θετική αυτοεικόνα και να διαχειριστούν το κοινωνικό στίγμα. Δυστυχώς, πολλοί σύντροφοι των κρατούμενων και οικογενειακά μέλη δεν γνωρίζουν την λειτουργία αυτών των ομάδων (Codd, 2008).

Η Relate, μία φιλανθρωπική οργάνωση, οργανώνει σε φυλακές ένα εργαστήριο διάρκειας μίας ημέρας, το Inside out, για τους κρατούμενους και τους συντρόφους τους και ένα μάθημα που βοηθά τους συντρόφους των έγκλειστων να μειώσουν τις αρνητικές επιπτώσεις της φυλάκισης στην οικογένεια και στα παιδιά. Η υποστήριξη στους συντρόφους και στα παιδιά του έγκλειστου γονέα μπορεί να προέρχεται από φίλους και συγγενείς, και όχι μόνο από οργανώσεις. Φίλοι, γείτονες και συγγενείς μπορούν να παρέχουν πρακτική, συναισθηματική και οικονομική βοήθεια στην οικογένεια. Για παράδειγμα, μπορούν να βοηθήσουν στην φύλαξη των παιδιών, στην μεταφορά για τις επισκέψεις στην φυλακή ή να δανείσουν στην οικογένεια κάποια λεφτά. Όμως, στην περίπτωση που το έγκλημα του γονέα σοκάρει, όπως η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών, ή προσβάλλει την οικογένεια και την κοινότητα, είναι πολύ πιθανό συγγενείς, φίλοι και γείτονες να απομακρυνθούν και να μην αποτελούν πηγή βοήθειας για την οικογένεια (Codd, 2008).

Οι έγκλειστοι γονείς, τα παιδιά, οι φροντιστές και οικογενειακά μέλη χρειάζονται βοήθεια, εκπαίδευση, στήριξη και ενημέρωση. Επίσης, είναι απαραίτητη η ευαισθητοποίηση της κοινότητας και του σχολείου στο οποίο φοιτεί το παιδί με έγκλειστο γονέα. Το Family Support Program, το οποίο δημιουργήθηκε στο Texas, αποτελεί μία κοινοτική προσπάθεια αποκατάστασης για τους κρατούμενους, τις οικογένειες και τα παιδιά τους και την κοινότητα. Το πρόγραμμα παρέχει υποστήριξη και εκπαίδευση στον κρατούμενο και στο οικογενειακό σύστημα μέσω ατομικής συμβουλευτικής για τον κρατούμενο, συμβουλευτικής για την οικογένεια του και ομαδικής συμβουλευτικής για την οικογένεια και τον κρατούμενο μαζί. Επίσης, γίνεται ψυχοκοινωνική εκτίμηση της οικογενειακής κατάστασης, με βάση τις ανάγκες της, οι οποίες μπορεί να είναι οικονομικές, ιατρικές, ψυχολογικές, στεγαστικές, εργασιακές και κοινωνικές. Σκοπός του προγράμματος είναι η διευκόλυνση της επανένταξης του κρατούμενου μέσω της πληροφόρησης, της υποστήριξης και της εκπαίδευσης δεξιοτήτων αντιμετώπισης και επίλυσης προβλημάτων, η μείωση πιθανοτήτων επαναφυλάκισης και συγχρόνως, η υποστήριξη των οικογενειακών μελών. Προσφέρονται πολλές ομάδες στήριξης, όπως ομάδα για τους πρώην κρατούμενους και τις οικογένειες τους, ομάδα διαχείρισης του θυμού για τους άνδρες κρατούμενους, ομάδα στήριξης για τους φροντιστές των παιδιών, ομάδα στήριξης για τις συζύγους, συντρόφους και μητέρες και ομάδα στήριξης για κρατούμενες γυναίκες. Το πρόγραμμα εστιάζει και στις ανάγκες των παιδιών των κρατουμένων. Η

υποστήριξη των παιδιών είναι ατομική, η οποία γίνεται κυρίως στο σπίτι και παρέχει παραπομπές και ενημέρωση, και ομαδική, η οποία εστιάζει στην απώλεια, στην κοινωνικοποίηση των παιδιών και προσφέρει ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Επιπλέον, ατομική και ομαδική υποστήριξη για τα παιδιά παρέχεται και στις σχολικές εγκαταστάσεις. Εκτός από τα παραπάνω, το πρόγραμμα δραστηριοποιείται και σε κοινοτικό επίπεδο. Καταρχάς, παρέχει υπεράσπιση στους κρατούμενους και στις οικογένειες τους, παρέχοντας τους ενημέρωση και ευκολότερη πρόσβαση σε υπηρεσίες που μπορούν να τους στηρίξουν. Επιπρόσθετα, το πρόγραμμα συνεργάζεται με σχολικούς συμβούλους και δασκάλους, με εκπαιδευτικές υπηρεσίες, με προγράμματα εργασιακής απασχόλησης για απόκτηση δεξιοτήτων και εύρεση εργασίας, με προγράμματα απεξάρτησης από ουσίες και αλκοόλ και με υπηρεσίες υγείας. Ακόμη, το πρόγραμμα αναλαμβάνει παραπομπές σε υπηρεσίες ανάλογα με τις ανάγκες της οικογένειας και των κρατουμένων. Για αυτόν τον λόγο έχει δημιουργήσει μία βάση δεδομένων, όπου περιέχονται 384 υπηρεσίες, στις οποίες παραπέμπονται οι συμμετέχοντες στο πρόγραμμα σύμφωνα με τις ανάγκες τους. Για παράδειγμα, οι συμμετέχοντες παραπέμπονται σε υπηρεσίες παροχής στέγασης, φαγητού και ένδυσης, σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας, σε υπηρεσίες που σχετίζονται με την χρήση ουσιών, την αναπηρία και την εργασία και σε υπηρεσίες για παιδιά και νέους (Seymour & Hairston, 2001). Είναι φανερό οι πολλαπλές ανάγκες των κρατουμένων και των οικογενειών τους. Καλό θα ήταν να υπάρχουν περισσότερα προγράμματα, όπως το Family Support Program, τα οποία θα παρέχουν πολύπλευρη υποστήριξη.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η φυλάκιση αποτελεί ένα εξαιρετικά τραυματικό και στρεσογόνο γεγονός για το άτομο. Ο έγκλειστος χάνει την ελευθερία του, τον προσωπικό του χώρο και το δικαίωμα να παίρνει αποφάσεις και πρωτοβουλίες. Χάνει την επαφή με τα αγαπημένα του πρόσωπα και νιώθει μόνος. Ζει σε ένα πολυπληθές και αφιλόξενο περιβάλλον που τον περιορίζει και τον φοβίζει. Η κάθε του κίνηση είναι ελεγχόμενη και είναι αναγκασμένος να ακολουθεί διαταγές και εντολές. Αποφεύγει τις κοινωνικές συναλλαγές μέσα στην φυλακή, διότι φοβάται ότι θα θυματοποιηθεί. Αυτές οι συνθήκες διαβίωσης τον γεμίζουν με απαισιοδοξία, απελπισία και μοναξιά. Εξαιτίας των αρνητικών συναισθημάτων και σκέψεων που τον πνίγουν, ο έγκλειστος υπάρχει περίπτωση να οδηγηθεί στην αυτοκτονία. Τα προβλήματα συνεχίζονται και μετά την αποφυλάκιση του, όταν έρχεται αντιμέτωπος με τις προκαταλήψεις της κοινωνίας και τις δυσκολίες σχετικά με την εύρεση εργασίας και κατοικίας.

Οι δυσκολίες αυξάνονται όταν μία γυναίκα βιώνει τον εγκλεισμό. Οι έγκλειστες γυναίκες έχουν ιδιαίτερες ανάγκες και διαφορετικές από αυτές των έγκλειστων αντρών. Πολλές από τις έγκλειστες γυναίκες έχουν υποστεί χρόνια κακοποίηση ή βρίσκονται στην φυλακή επειδή έπεσαν θύματα εκμετάλλευσης κάποιου άλλου, συνήθως συντρόφου ή συγγενή. Χρειάζονται ιδιαίτερη ψυχολογική υποστήριξη, αλλά και υγειονομική περίθαλψη. Επίσης, στην περίπτωση που μία έγκλειστη γυναίκα είναι έγκυος, η εγκυμοσύνη στην φυλακή αποτελεί τραυματική εμπειρία. Νιώθει άγχος για τον επικείμενο αποχωρισμό από το βρέφος της και θλίψη για την ανικανότητα της να γίνει σωστή μητέρα. Επίσης, συχνά αγνοούνται οι ιατρικές ανάγκες των έγκυων κρατουμένων. Όταν η έγκλειστη γυναίκα είναι ήδη μητέρα, ο εγκλεισμός είναι ιδιαίτερα επίπονος για αυτήν, αφού έχει αναγκαστεί να αφήσει την φροντίδα των παιδιών της σε άλλα χέρια. Νιώθει ενοχές και μοναξιά. Σίγουρα, οι έγκλειστες γυναίκες αποτελούν μία ευάλωτη ομάδα και χρειάζονται ιδιαίτερη προσοχή και στήριξη.

Τα “δεινά του εγκλεισμού”, όμως, δεν αφορούν μόνο όσους βιώνουν άμεσα τον εγκλεισμό, δηλαδή τους κρατούμενους. Υπάρχει μία αόρατη για πολλούς ομάδα που επηρεάζεται και αυτή από τον εγκλεισμό, αλλά χωρίς να βρίσκεται πίσω από τα κάγκελα της φυλακής. Αυτή η ομάδα αποτελείται από τα παιδιά των φυλακισμένων. Τα παιδιά αυτά βιώνουν δυσκολίες σε όλα τα αναπτυξιακά στάδια. Στην βρεφική ηλικία, εμφανίζουν δυσκολία ανάπτυξης ασφαλούς δεσμού με τον γονέα ή τον

φροντιστή. Τα προβλήματα συνεχίζονται και στην νηπιακή, αλλά και στην σχολική ηλικία. Τα προβλήματα συμπεριφοράς, οι προβληματικές σχέσεις με συνομηλικούς και φροντιστές και η χαμηλή σχολική επίδοση χαρακτηρίζουν αυτά τα παιδιά. Στην εφηβική ηλικία, τα παιδιά συχνά εμφανίζουν παραβατική και αντικοινωνική συμπεριφορά και εκδηλώνουν επιθετικότητα. Επιπλέον, τα αγόρια αντιδρούν διαφορετικά από τα κορίτσια στον γονεϊκό εγκλεισμό. Ακόμη, ο μητρικός εγκλεισμός φαίνεται να προκαλεί μεγαλύτερες δυσκολίες στα παιδιά, σε σύγκριση με τον πατρικό εγκλεισμό. Σίγουρα, όμως, πολλά από τα προβλήματα των παιδιών έχουν ξεκινήσει πολύ πριν τον εγκλεισμό των γονέων τους, εξαιτίας της φτώχειας, του χαμηλού κοινωνικού επιπέδου και της έκθεσης σε βία και εγκληματικότητα.

Μία ακόμα δυσκολία που αντιμετωπίζουν τα παιδιά είναι η επαφή με τους έγκλειστους γονείς τους. Η επαφή μπορεί να γίνεται μέσω τηλεφώνου, γραμμάτων και επισκέψεων στην φυλακή, αφού πρώτα συμφωνήσουν και οι φροντιστές του παιδιού. Τα τηλεφωνήματα μπορεί να χαρακτηρίζονται από αμηχανία και οι επισκέψεις στην φυλακή μπορεί να φοβίσουν τα παιδιά, εξαιτίας του τρομακτικού περιβάλλοντος της φυλακής. Η επικοινωνία με τον έγκλειστο γονέα είναι επίπονη και δύσκολη. Παρόλα αυτά, αποτελεί προστατευτικό παράγοντα για τα παιδιά και προβλέπει την επανένωση της οικογένειας μετά την αποφυλάκιση του γονέα.

Η οικογένεια και τα παιδιά του έγκλειστου γονέα αντιμετωπίζουν, επίσης, ένα μεγάλο δίλημμα. Πολλές οικογένειες δεν μπορούν να διαχειριστούν την αλήθεια για τον εγκλεισμό και το έγκλημα του γονέα. Τα παιδιά πολλές φορές παραπλανούνται και η αλήθεια παραποιείται. Επιπλέον, συχνά ζητείται από το παιδί, όταν ξέρει την αλήθεια, να το κρατήσει μυστικό για να αποφύγει την κοινωνική κατακραυγή. Το παιδί, όταν μοιραστεί την αλήθεια με άλλους, ίσως περιθωριοποιηθεί. Μπορεί, όμως, αυτοί οι άλλοι που γνωρίζουν την κατάσταση του να αποτελέσουν σημαντική πηγή υποστήριξης. Γενικά, όλες οι επιλογές που θα κάνει το παιδί και η οικογένεια μπορεί να κρύβουν κινδύνους. Το πιο σημαντικό είναι το παιδί να αναγνωρίζει πως δεν φέρει ευθύνη για τις πράξεις του γονέα του και να δέχεται υποστήριξη από τους συγγενείς, τους φροντιστές, τους συνομηλικούς, τους δασκάλους και την κοινότητα. Αυτή η υποστήριξη θα βοηθήσει το παιδί να ξεφύγει από τον κύκλο της διαγενεακής εγκληματικότητας και φυλάκισης.

Η υποστήριξη, όμως, δεν αφορά μόνο τα παιδιά, αλλά όλη την οικογένεια και τους έγκλειστους γονείς. Οι έγκλειστοι γονείς είναι πολύ βοηθητικό να

παρακολουθούν εκπαιδευτικά προγράμματα στην φυλακή. Αυτά τα προγράμματα βοηθούν τους γονείς να αποκτήσουν δεξιότητες, να αναθεωρήσουν λανθασμένες αντιλήψεις, να διαχειριστούν τα συναισθήματα τους, να κατανοήσουν τον γονεϊκό ρόλο τους και να τον βελτιώσουν. Τα προγράμματα εκπαίδευσης των γονέων θα πρέπει να προωθούν και την ενεργή συμμετοχή των παιδιών, ώστε να βελτιωθεί η μεταξύ τους επικοινωνία. Έγκλειστοι γονείς και παιδιά πρέπει να έχουν την ευκαιρία να περνούν δημιουργικό χρόνο μαζί σε ένα ευχάριστο και χαλαρό περιβάλλον. Στην συνέχεια, υπάρχουν προγράμματα στήριξης για τα παιδιά, για την οικογένεια και τους φροντιστές. Πρέπει να εκφράσουν τον θυμό, την δυσφορία και την θλίψη τους, για να μπορέσουν να κατανοήσουν την δυσάρεστη κατάσταση και να λύσουν τις εσωτερικές διαμάχες τους. Πολύ σημαντικά είναι και τα προγράμματα που ευαισθητοποιούν την κοινότητα. Τα παιδιά συχνά πέφτουν θύματα ρατσισμού στο σχολείο ή στην γειτονιά. Επίσης, οι έγκλειστοι γονείς έρχονται και αυτοί αντιμέτωποι με τις προκαταλήψεις της κοινωνίας μετά την αποφυλάκιση τους.

Ο έγκλειστος χρειάζεται βοήθεια, κατανόηση και υποστήριξη. Το ίδιο και τα παιδιά και η οικογένεια του. Δυστυχώς, η υποστήριξη που παρέχεται για αυτές τις ομάδες δεν επαρκεί πάντα. Συνεπώς, αυτοί οι άνθρωποι συχνά νιώθουν μόνοι, απελπισμένοι και περιθωριοποιημένοι. Πολλοί πρώην έγκλειστοι οδηγούνται εκ νέου σε παραβατικές συμπεριφορές. Επίσης, τα παιδιά τους συχνά διαπράττουν και αυτά εγκλήματα. Πολλοί θα έλεγαν ότι “ο άνθρωπος δεν αλλάζει” ή ότι “το μήλο κάτω από την μηλιά θα πέσει”. Μήπως, όμως, είναι η ίδια η κοινωνία που κουνά την μηλιά για πέσει το μήλο; Μήπως η κοινωνία με την αδιάφορη και σκληρή στάση της δεν βοηθά τον άνθρωπο να αλλάξει;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Aaron, L., & Dallaire, D. H. (2010). Parental Incarceration and Multiple Risk Experiences: Effects on Family Dynamics and Children's Delinquency. *Journal of Youth and Adolescence*, 39, 1471-1484.
- Arditti, J. A. (2003). Locked Doors and Glass Walls: Family Visiting at a Local Jail. *Journal of Loss and Trauma: International Perspectives on Stress & Coping*, 8(2), 115-138.
- Arditti, J. A., Lambert-Shute, J., & Joest, K. (2003). Saturday Morning at the Jail: Implications of Incarceration for Families and Children. *Family Relations*, 52, 195-204.
- Assadi, S. M., Noroozian, M., Pakravannejad, M., Yahyazadeh, O., Aghayan, S., Shariat, S. V., & Fazel, S. (2006). Psychiatric morbidity among sentenced prisoners: prevalence study in Iran. *The British Journal of Psychiatry*, 188, 159-164.
- Bakker, L. J., Morris, B. A., & Janus, L. M. (1978). Hidden victims of crime. *Social Work*, 23(2), 143-148.
- Baradon, T., Fonagy, P., Bland, K., Lenard, K., & Sled, M. (2008). New Beginnings: an experience-based programme addressing the attachment relationship between mothers and their babies in prisons. *Journal of Child Psychotherapy*, 34(2), 240-258.
- Baunach, P. J. (1985). *Mothers in prison*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Bereswill, M. (2004). Inside-out: Resocialisation from Prison as a Biographical Process. A Longitudinal Approach to the Psychodynamics of Imprisonment. *Journal of Social Work Practice*, 18(3), 315-336.
- Bocknek, E. L., Sanderson, J., & Britner IV, P. A. (2009). Ambiguous Loss and Post-traumatic Stress in School-Age Children of Prisoners. *Journal of Child and Family Studies*, 18, 323-333.
- Bonner, R. L., & Rich, A. R. (1990). Psychosocial Vulnerability, Life Stress, and Suicide Ideation in a Jail Population: A Cross-Validation Study. *Suicide and Life-Threatening Behaviour*, 20(3), 213-224.
- Bonta, J., & Gendreau, P. (1990). Reexamining the Cruel and Unusual Punishment of Prison Life. *Law and Human Behavior*, 14(4), 347-372.

- Boswell, G. (2002). Imprisoned Fathers: The Children's View. *Howard Journal of Criminal Justice*, 41(1), 14-26.
- Boudin, K. (1998). Lessons from a Mother's Program in Prison. *Women & Therapy*, 21(1), 103-125.
- Brinded, P. M. J., Simpson, A. I. F., Laidlaw, T. M., Fairley, N., & Malcolm, F. (2001). Prevalence of psychiatric disorders in New Zealand prisons: a national study. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 35, 166-173.
- Brugha, T., Singleton, N., Meltzer, H., Bebbington, P., Farrell, M., Jenkins, R., Coid, J., Fryers, T., Melzer, D., & Lewis, G. (2005). Psychosis in the community and in prisons: a report from the British National Survey of psychiatric morbidity. *American Journal of Psychiatry*, 162(4), 774-780.
- Bushfield, S. (2004). Fathers in Prison: Impact of Parenting Education. *Journal of Correctional Education*, 55(2), 104-116.
- Carlson, B. E., & Shafer, M. S. (2010). Traumatic Histories and Stressful Life Events of Incarcerated Parents: Childhood and Adult Trauma Histories. *The Prison Journal*, 90, 475-493.
- Carvalho, H. W., Andreoli, S. B., Vaidyanathan, U., Patrick, C. J., & Quintana, M. I. (2013). The structure of common mental disorders in incarcerated offenders. *Comprehensive Psychiatry*, 54, 111-116.
- Cassidy, J., Ziv, Y., Stupica, B., Sherman, L. J., Butler, H., Karfgin, A., Cooper, G., Hoffman, K. T., & Powell, B. (2010). Enhancing attachment security in the infants of women in a jail-diversion program. *Attachment & Human Development*, 12(4), 333-353.
- Celinska, K., & Siegel, J. A. (2010). Mothers in Trouble: Coping With Actual or Pending Separation From Children due to Incarceration. *The Prison Journal*, 90, 447-474.
- Cho, R. M. (2009). Impact of maternal imprisonment on children's probability of grade retention. *Journal of Urban Economics*, 65, 11-23.
- Cho, R. M. (2011). Understanding the Mechanism Behind Maternal Imprisonment and Adolescent School Dropout. *Family Relations*, 60, 272-289.

- Clopton, K. L., & East, K. K. (2008). "Are There Other Kids Like Me?" Children With a Parent in Prison. *Early Childhood Education Journal*, 36, 195-198.
- Codd, H. (2008). *In the Shadow of Prison: Families, Imprisonment and Criminal Justice*. Cullompton, UK: Willan.
- Cornille, T. A., Barlow, L. O., & Cleveland, A. D. (2005). DADS Family Project: An Experiential Group Approach to Support Fathers in Their Relationships with Their Children. *Social Work With Groups*, 28(2), 41-57.
- Crewe, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & Society*, 13, 509-528.
- Daigle, M. S., & Naud, H. (2012). Risk of Dying by Suicide Inside or Outside Prison: The Shortened Lives of Male Offenders. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 54(4), 511-528.
- Dallaire, D. H. (2007a). Children with incarcerated mothers: Developmental outcomes, special challenges and recommendations. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 28, 15-24.
- Dallaire, D. H. (2007b). Incarcerated Mothers and Fathers: A Comparison of Risks for Children and Families. *Family Relations*, 56, 440-453.
- Dallaire, D. H., & Wilson, L. C. (2010). The Relation of Exposure to Parental Criminal Activity, Arrest, and Sentencing to Children's Maladjustment. *Journal of Child and Family Studies*, 19, 404-418.
- DeHart, D. D., & Altshuler, S. J. (2009). Violence Exposure Among Children of Incarcerated Mothers. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 26, 467-479.
- Dodge, M., & Pogrebin, M. R. (2001). Collateral Costs of Imprisonment for Women: Complications of Reintegration. *The Prison Journal*, 81, 42-54.
- Dooley, E. (1990). Prison Suicide in England and Wales, 1972-87. *British Journal of Psychiatry*, 156, 40-45.
- Eliason, M. J., Taylor, J. Y. & Williams, R. (2004). Physical Health of Women in Prison: Relationship to Oppression. *Journal of Correctional Health Care*, 10, 175-203.
- Fazel, S. & Danesh, J. (2002). Serious mental disorder in 23 000 prisoners: a systematic review of 62 surveys. *The Lancet*, 359, 545-550.

- Freudenberg, N., Daniels, J., Crum, M., Perkins, T., & Richie, B. E. (2005). Coming Home From Jail: The Social and Health Consequences of Community Reentry for Women, Male Adolescents, and Their Families and Communities. *American Journal of Public Health, 95*(10), 1725-1736.
- Friestad, C., & Skog Hansen, I. L. (2005). Mental Health Problems among Prison Inmates: the Effect of Welfare Deficiencies, Drug Use and Self-Efficacy. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, 6*, 183–196.
- Gabel, S. (1992a). Behavioral Problems in Sons of Incarcerated or Otherwise Absent Fathers: The Issue of Separation. *Family Process, 31*, 303-314.
- Gabel, S. (1992b). Children of incarcerated and criminal parents: adjustment, behavior, and prognosis. *Bulletin of the Academy of Psychiatry and the Law, 20*(1), 33-45.
- Geller, A., Garfinkel, I., Cooper, C. E., & Mincy, R. B. (2009). Parental Incarceration and Child Well-Being: Implications for Urban Families. *Social Science Quarterly, 90*(5), 1186 -1202.
- Gonzalez, P., Romero, T., & Cerbana, C. B. (2007). Parent Education Program for Incarcerated Mothers in Colorado. *The Journal of Correctional Education, 58*(4), 357-373.
- Hagen, K. A. , & Myers, B. J. (2003). The Effect of Secrecy and Social Support on Behavioral Problems in Children of Incarcerated Women. *Journal of Child and Family Studies, 12*(2), 229-242.
- Hairston, C. F. (1998). The Forgotten Parent: Understanding the Forces that Influence Incarcerated Fathers' Relationships with Their Children. *Child Welfare, 77*(5), 617-639.
- Hancock, P., & Jewkes, Y. (2011). Architectures of incarceration: The spatial pains of imprisonment. *Punishment & Society, 13*, 611-629.
- Harrison, K. (1997). Parental training for incarcerated fathers: effects on attitudes, self- esteem, and children's self-perceptions. *Journal of Social Psychology, 137*, 588-593.

- Henriques, Z. W., & Manatu-Rupert, N. (2001). Living on the Outside: African American Women Before, During, and After Imprisonment. *The Prison Journal*, 81, 6-19.
- Hoffmann, H. C., Byrd, A. L., & Kightlinger, A. M. (2010). Prison Programs and Services for Incarcerated Parents and Their Underage Children: Results From a National Survey of Correctional Facilities. *The Prison Journal*, 90, 397-416.
- Houck, K. D. E., & Loper, A. B. (2002). The Relationship of Parenting Stress to Adjustment Among Mothers in Prison. *Journal of Orthopsychiatry*, 72(4), 548-558.
- Huebner, B. M., & Gustafson, R. (2007). The effect of maternal incarceration on adult offspring involvement in the criminal justice system. *Journal of Criminal Justice*, 35, 283-296.
- Hughes, M. J., & Harrison-Thompson, J. (2002). Prison Parenting Programs. *The Social Policy Journal*, 1(1), 57-74.
- Hutchinson, K. C., Moore, G. A., Propper, C. B., & Mariaskin, A. (2008). Incarcerated Women's Psychological Functioning during Pregnancy. *Psychology of Women Quarterly*, 32, 440-453.
- Jarvis, J., Graham, S., Hamilton, P., & Tyler, D. (2004). The role of parenting classes for young fathers in prison: a case study. *Probation Journal*, 51(1), 21-33.
- Johnston, D. (2012). Services of Children of Incarcerated Parents. *Family Court Review*, 50(1), 91-105.
- Joukamaa, M. (1995). Psychiatric morbidity among Finnish prisoners with special reference to socio-demographic factors: results of the Health Survey of Finnish Prisoners (Wattu Project). *Forensic Science International*, 73, 85-91.
- Joukamaa, M. (1997). Prison suicide in Finland, 1969- 1992. *Forensic Science International*, 89, 167-174.
- Kjellstrand, J. M., & Eddy, J. M. (2011). Parental Incarceration During Childhood, Family Context, and Youth Problem Behavior Across Adolescence. *Journal of Offender Rehabilitation*, 50(1), 18-36.

- Lange, S. M. (2000). The Challenges Confronting Children of Incarcerated Parents, *Journal of Family Psychotherapy*, 11(4), 61-68.
- LaRosa, J. J., & Rank, M. G. (2003). Parenting Education and Incarcerated Fathers. *Journal of Family Social Work*, 6(3), 15-33.
- La Vigne, N. G., Naser, R. L., Brooks, L. E., & Castro, J. L. (2005). Examining the Effect of Incarceration and In-Prison Family Contact on Prisoners' Family Relationships. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 21, 314-335.
- Lindquist, C. H., & Lindquist, C. A. (1997). Gender Differences in Distress: Mental Health Consequences of Environmental Stress Among Jail Inmates. *Behavioral Sciences and the Law*, 15, 503-523.
- Loper, A. B., & Tuerk, E. H. (2006). Parenting Programs for Incarcerated Parents: Current Research and Future Directions. *Criminal Justice Policy Review*, 17, 407-427.
- Loper, A. B., & Tuerk, E. H. (2011). Improving the Emotional Adjustment and Communication Patterns of Incarcerated Mothers: Effectiveness of a Prison Parenting Intervention. *Journal of Child and Family Studies*, 20, 89-101.
- Lopez, C., & Bhat, C. S. (2007). Supporting Students with Incarcerated Parents in Schools: A Group Intervention. *The Journal for Specialists in Group Work*, 32(2), 139-153.
- Lorenzen, D., & Bracy, K. (2011). MOMS Plus: A Public Health Program for Substance Using Pregnant Inmates in an Urban Jail. *Journal of Correctional Health Care*, 17, 233-240.
- Lotze, G. M., Ravindran, N., & Myers, B. J. (2010). Moral Emotions, Emotion Self-Regulation, Callous-Unemotional Traits, and Problem Behavior in Children of Incarcerated Mothers. *Journal of Child and Family Studies*, 19, 702-711.
- Meek, R. (2007). Parenting education for young fathers in prison. *Child and Family Social Work*, 12, 239-247.
- Mendez, G. A. (2000). Incarcerated African American Men and Their Children: A Case Study. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 569, 86-101.

- Miller, K. M. (2006). The Impact of Parental Incarceration on Children: An Emerging Need for Effective Interventions. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 23(4), 472-486.
- Mohan, D., Scully, P., Collins, C., & Smith, C. (1997). Psychiatric disorder in an Irish female prison. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 7, 229-235.
- Murray, J., & Farrington, D. P. (2005). Parental imprisonment: effects on boys' antisocial behaviour and delinquency through the life-course. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46(12), 1269-1278.
- Nesmith, A., & Ruhland, E. (2008). Children of incarcerated parents: Challenges and resiliency, in their own words. *Children and Youth Services Review*, 30, 1119-1130.
- Newman, C., Fowler, C., & Cashin, A. (2011). The development of a parenting program for incarcerated mothers in Australia: A review of prison-based parenting programs. *Contemporary Nurse*, 39(1), 2-11.
- Nurse, J., Woodcock, P., & Ormsby, J. (2003). Influence of environmental factors on mental health within prisons: focus group study. *British Medical Journal*, 327, 480-483.
- Odegard, E., Amundsen, E. J., Kielland, K. B., & Kristoffersen, R. (2010). The contribution of imprisonment and release to fatal overdose among a cohort of Norwegian drug abusers. *Addiction Research and Theory*, 18(1), 51-58.
- Phillips, S. D., & Erkanli, A. (2008). Differences in patterns of maternal arrest and the parent, family, and child problems encountered in working with families. *Children and Youth Services Review*, 30, 157-172.
- Phillips, S. D., & Gates, T. (2011). A Conceptual Framework for Understanding the Stigmatization of Children of Incarcerated Parents. *Journal of Child and Family Studies*, 20, 286-294.
- Phillips, S. D., Leathers, S. J., & Erkanli, A. (2009). Children of Probationers in the Child Welfare System and Their Families. *Journal of Child and Family Studies*, 18, 183-191.
- Phillips, S. D., Burns, B. J., Wagner, H. R., Kramer, T. L., & Robbins, J. M. (2002). Parental Incarceration Among Adolescents Receiving Mental Health Services. *Journal of Child and Family Studies*, 11(4), 385-399.

- Poehlmann, J. (2005a). Representations of Attachment Relationships in Children of Incarcerated Mothers. *Child Development, 76*(3), 679-696.
- Poehlmann, J. (2005b). Children's Family Environments and Intellectual Outcomes During Maternal Incarceration. *Journal of Marriage and Family, 67*, 1275-1285.
- Quilty, S., Levy, M. H., Howard, K., Barratt, A., & Butler, T. (2004). Children of prisoners: a growing public health problem. *Australian and New Zealand Journal of Public Health, 28*(4), 339-343.
- Rabe, K. (2012). Prison structure, inmate mortality and suicide risk in Europe. *International Journal of Law and Psychiatry, 35*, 222-230.
- Robins, L. N., West, P. A., & Herjanic, B. L. (1975). Arrests and Delinquency in two Generations: A study of Black Urban Families and their Children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 16*(2), 125-140.
- Rotter, M., Way, B., Steinbacher, M., Sawyer, D., & Smith, H. (2002). *Personality Disorders In Prison: Aren't They All Antisocial? Psychiatric Quarterly, 73*(4), 337-349.
- Sack, W. H., & Seidler, J. (1978). Should Children Visit Their Parents in Prison? *Law and Human Behavior, 2*(3), 261-266.
- Sack, W. H., Seidler, J., & Thomas, S. (1976). The children of imprisoned parents: a psychosocial exploration. *American Journal of Orthopsychiatry, 46*(4), 618-628.
- Sandifer, J. L. (2008). Evaluating the Efficacy of a Parenting Program for Incarcerated Mothers. *The Prison Journal, 88*, 423-445.
- Schroeder, C., & Bell, J. (2005). Labor Support for Incarcerated Pregnant Women: The Doula Project. *The Prison Journal, 85*, 311-328.
- Seymour, C., & Hairston, C. F. (2001). *Children With Parents in Prison: Child Welfare Policy, Program, and Practice Issues*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Singer, M. I., Bussey, J., Song, L. Y., & Lunghofer, L. (1995). *The psychosocial issues of women serving time in jail. Social Work, 40*(1), 103-113.
- Shamai, M., & Kochal, R. B. (2008). "Motherhood Starts in Prison": The Experience of Motherhood Among Women in Prison. *Family Process, 47*(3), 323-340.

- Shelton, B. J., & Gill, D. G. (1989). Childbearing in Prison: A Behavioral Analysis. *Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*, 18(4), 301–308.
- Shlafer, R. J., & Poehlmann, J. (2010). Attachment and caregiving relationships in families affected by parental incarceration. *Attachment & Human Development*, 12(4), 395-415.
- Showers, J. (1993). Assessing and Remediating Parenting Knowledge Among Women Inmates. *Journal of Offender Rehabilitation*, 20(1/2), 35-46.
- Spinellis, D. C., & Themeli, O. (1997). Suicide in Greek prisons: 1977 to 1996. *Crisis*, 18(4), 152–156.
- Steadman, H. J., Holohean, E. J., & Dvoskin, J. (1991). Estimating Mental Health Needs and Service Utilization Among Prison Inmates. *The Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 19(3), 297-307.
- Strang, J., Gossop, M., Heuston, J., Green, J., Whiteley, C., & Maden, A. (2006). Persistence of drug use during imprisonment: relationship of drug type, recency of use and severity of dependence to use of heroin, cocaine and amphetamine in prison. *Addiction*, 101, 1125–1132.
- Suto, I., & Arnaut, G. L. Y. (2010). Suicide in Prison: A Qualitative Study. *The Prison Journal*, 90, 288-312.
- Sykes, G. M. (1958). The Pains of Imprisonment. In G. M. Sykes, *The society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison* (pp. 63-78). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Thompson, P. J., & Harm, N. J. (2000). Parenting From Prison: Helping Children and Mothers. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 23, 61-81.
- Tapia, N. D., & Vaughn, M. S. (2010). Legal Issues Regarding Medical Care for Pregnant Inmates. *Prison Journal*, 90, 417-446.
- Teplin, L. A., Abram, K. M., McClelland, G. M. (1997). Mentally Disordered Women in Jail: Who Receives Services? *American Journal of Public Health*, 87(4), 604-609.
- Van den Bergh, B. J., Gatherer, A., Fraser, A., & Moller, L. (2011). Imprisonment and women's health: concerns about gender sensitivity, human rights and public health. *Bulletin of the World Health Organization*, 89, 689-694.

Visher, C. A., & Travis, J. (2011). Life on the Outside: Returning Home after Incarceration. *The Prison Journal*, *91*, 102S- 119S.

Wilbur, M. B., Marani, J. E., Appugliese D., Woods, R., Siegel, J. A., Cabral, H. J., & Frank, D. A. (2007). Socioemotional Effects of Fathers' Incarceration on Low-Income, Urban, School-Aged Children. *Pediatrics*, *120*, e678-e685.

Williams, L., & Schulte-Day, S. (2006). Pregnant in Prison-- The Incarcerated Woman's Experience: A Preliminary Descriptive Study. *Journal of Correctional Health Care*, *12*, 78-88.

Wismont, J. M. (2000). The Lived Pregnancy Experience of Women in Prison. *Journal of Midwifery and Women's Health*, *45*(4), 292-300.